

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Socialinio darbo ir socialinės gerovės katedra

Vilija Zeliankienė

Socialinio darbo studijų programa

Magistro darbas

Vienas ir neįgalus: pagalbos fenomeno patyrimas

Darbo vadovė: doc. dr. Violeta Gevorgianienė

Vilnius
2023

Baigiamąjį darbą „**Vienas ir neįgalus: pagalbos fenomeno patyrimas**“, patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai suredagavau ir įteikiau Instituto administratorei (-iui).

2023 06 06

Vilija Zeliankienė 1915177.....

(Data)

(Studentės (-o) vardas, pavardė, studento pažymėjimo numeris, parašas)

Baigiamasis darbas atitinka magistro darbams keliamus reikalavimus ir gali būti ginamas.

.....

doc. dr. Violeta Gevorgianienė

(Data)

(Vadovės ar vadovo vardas, pavardė, parašas)

Baigiamąjį darbą priėmė:

.....

(Data)

(Instituto administratorės (-iaus) vardas, pavardė, parašas)

Turinys

Pratarmė	4
Santrauka	5
Įvadas	7
1 skyrius. Teorinės tarpdisciplininės ir metodologinės darbo prieigos	12
1.1. Žmogaus vienatvė kaip daugialypis patyrimas tarpdisciplininių tyrimų kontekste	12
1.2. Vienatvė kaip žmogaus prigimties būseną filosofiniu-teologiniu požiūriu	16
1.3. Vienatvė – pasirinktas išminčiaus gyvenimo būdas	18
1.4. Vienatvė kaip subjekto sąmonės fenomenas	22
1.5. Egzistencinė vienatvės samprata	28
1.6. Fenomenologinė vienatvės prieiga	35
1.7. Teorinės dalies santrauka	37
1.8. Tyrimo tikslas ir uždaviniai	38
2 skyrius. Tyrimo metodologija: klasikinė fenomenologinė analizė	39
2.1. Fenomenologija	39
2.2. Tyrimo metodo pasirinkimas	40
2.3. Tyrimo procesas	41
3 skyrius. Tyrimo rezultatai ir pagalbos fenomeno apibrėžimas	44
3.1. Tyrimo dalyvių pagalbos veikiant „kartu su kitais“ patyrimas	44
3.1.1. Asmeninės nuostatos veikiant „kartu su kitais“	44
3.1.2. Pagalbos intencionalus poreikis save susieti su kitais ir gyvenimo situacija	53
3.1.2.1. Tyrimo dalyvių vienatvės patyrimo situacijos ir pagalbos poreikiai	53
3.1.2.2. Tyrimo dalyvių negalios patyrimo situacijos ir pagalbos poreikiai	63
3.2. Pagalbos fenomeno „kartu su kitais magija“ – asmens <i>Aš</i> transformacija <i>Mes</i> -santykiyje .	67
Išvados	69
Literatūros sąrašas	71
Priedai	
1 priedas. Informuotas sutikimas	
2 priedas. Tyrimo interviu klausimai	
3 priedas. Emilijos interviu transkripcija	

Pratarmė

Šį darbą skiriu profesorės dr. Jūratės Baranovos–Rubavičienės (1955-2021) šviesiam atminimui. Mes – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto bendruomenė jos netekome per Covid-19 pandemiją 2021 m. vasario 4 d.

Nuoširdžiai dėkoju visiems Socialinio darbo ir socialinės gerovės katedros dėstytojams, padėjusiems studijuoti ir rengti šį darbą, pirmiausia – doc. dr. Violetai Gevorgianienei už dosnų dalijimąsi žiniomis ir vertingus komentarus.

Esu dėkinga Fenomenologinių tyrimų instituto vadovei doc. dr. Agnei Matulaitei, kuri paskatino rinktis fenomenologinį metodologinį požiūrį kokybiniam tyrimui ir išmokė fenomenus analizuoti.

Ačiū visiems artimiesiems, kolegoms ir draugams, kurie palaiko nelengvame akademiniam kelyje.

Vienatvė

*Kai tavęs tarsį nėra,
Kai nėra kito žodžio
Kai nėra kito veido,
Kai nėra kitų akių,
Kai nėra kitų ausų,
Kai nėra kito alsavimo,
Kito prisilietimo,
Kai lieka tik menki darbeliai,
Sąskaitos ir užrašėliai,
Receptai ir popierėliai.
Tu galvoji –
Kaip ekologiška bus, kai tavęs nebebus...*

Monika Nemanytė

Santrauka

Pradinis šio magistrinio darbo apmąstymų išeities taškas yra žmogaus patyrimas ir tyrėjos įsitikinimas, kad vienvė patyrimas yra aktuali asmens pažinimo ir socialinio darbo problema. Tai išdėstyta pačioje pradžioje *Ivade*, remiantis ekspertų tyrimais, kad vienvė ir apleistumas yra viena iš pagrindinių temų, kuriose socialinio darbo srities specialistai norėtų ar labai norėtų tobulinti savo kompetencijas. Socialiniai darbuotojai susiduria su įvairių klientų vienišu buvimu – mažų vaikų, paauglių, suaugusių, senyvo amžiaus, turinčių negalią, benamių, pabėgėlių ir kitų. Kaip žmogus arba „nepaisomas profesionalas“, socialinis darbuotojas taip pat gali jaustis vienišas.

Kiti teorinės dalies skyriai yra skirti analizuoti tarpdisciplinines vienvės filosofines, psichologines ir socialinių mokslų prieigas. Vienvė, kaip negalia, yra labai *asmeninis* patyrimas, tačiau abi lemia daug *socialinių* pasekmių. Pavyzdžiui, dar po Covid-19 pandemijos dar nepakankamai ištyrinėta, kaip socialinė izoliacija sąlygojo kritines visuomenės sveikatos problemas. Daug dėmesio skiriama fenomenologijai ir egzistencializmui kaip teoriniam socialinio darbo kontekstui plėtoti – bendrai žmogaus patyrimo sampratai ir apibrėžtoms vienvės koncepcijoms.

Vieno ir neįgalaus asmens fenomenologinio pažinimo kelias veda prie pasirinktos kokybinio tyrimo metodologijos, pasirenkant klasikinę fenomenologinę analizę (pagal Giorgi, 2008).

Tyrimo objektas – žmonių kasdienio gyvenamojo pasaulio patyrimas ir sąmoningi pagalbos fenomeno, vienvės ir negalios situacijų išgyvenimai.

Pagrindinis kokybinio fenomenologinio **tyrimo tikslas** – atskleisti, kokie yra tyrimo dalyvių pagalbos patyrimo bendrieji bruožai ir aprašyti reikšmingus jos poreikius, teikimo būdus vienvės ir negalios situacijose. Siekiama aprašyti dinamišką intersubjektyvią tikrovę, kylančią iš to, kad žmonės veikia „kartu su kitais“ žmonėmis, o ne objektyviai statišką socialinės pagalbos sistemos struktūrą ar paslaugų tipus.

Tyrimo **dalyviai** – šeši 25-55 m. suaugusieji: trys vyrai ir trys moterys, vieni gyvenantys mieste, turintys fizinę, kompleksinę ir psichikos negalią.

Šio tyrimo **rezultatai** prie kasdienio vienvės ir negalios problemų „ne kartu su kitais“ patyrimo vaizdo prideda pozityvų pagalbos fenomeno patyrimo aspektą, kuris yra esminis socialiniam darbui. Iš tyrimo dalyvių intersubjektyvaus patyrimo naratyvų identifikuojama pagalbos fenomeno apibrėžtis. Jos pagrindiniai bruožai yra: 1) asmeninės nuostatos veikiant „kartu su kitais“, 2) daugiopas poreikis save susieti su kitu ir gyvenimo situacija, 3) asmens *Aš* transformacija *Mes*-santykiyje.

Teorinė analizė ir fenomenologinio tyrimo rezultatai skatina atkreipti dėmesį į įvairius bendruomeninio ar tarpasmeninio pobūdžio ryšius, kuriuose atliekami žmonių veiksmai ir kuriami pagalbos santykiai. Tai skatina socialinių darbuotojų diskusiją ir refleksiją apie tai, kokio pobūdžio paslaugos vienišam ir neįgaliam žmogui gali būti priimtinesnės – iš artimųjų (neformalios) ar iš

svetimųjų (formalios), ir kiek šiam pasirinkimui turi įtakos pagalbos fenomeno „kartu su kitais“ patyrimas.

Reikšminiai žodžiai: *žmogaus patyrimas, vienatvė, negalia, pagalba, buvimas ir veikimas „(ne) kartu su kitais“, egzistencinis ir fenomenologinis socialinis darbas.*

Summary

The initial point of departure for the reflections of this Master's Thesis is the human experience and the researcher's conviction that the experience of loneliness is an actual problem of personal cognition and social work. It is stated at the very beginning of the Introduction, based on expert research, that loneliness and abandonment are one of the main topics in which social work professionals would like or would very much like to improve their competencies. Social workers deal with the loneliness of a variety of clients: young children, teenagers, adults, the elderly, the disabled, the homeless, refugees and others. As a human being or 'disregarded professional', the social worker can also feel lonely.

Other chapters in the theoretical part are devoted to analyzing interdisciplinary philosophical, psychological, and social sciences approaches to loneliness. Loneliness and disability are very *personal* experiences, but both lead to many *social* consequences. For example, in the aftermath of the Covid-19 pandemic, has not yet been sufficiently explored how social isolation led to critical public health problems. Emphasis is placed on phenomenology and existentialism as a theoretical context for developing social work – the shared concept of a human experience and defined concepts of loneliness.

The path of phenomenological knowledge of a single disabled person leads to the chosen qualitative research methodology; an attempt is made to apply classical phenomenological analysis (according to Giorgi, 2008).

The object of the research is the experience of people's everyday life and vivid conscious experiences of the help phenomenon, loneliness and disability situations.

The main goal of the qualitative phenomenological study is to reveal the common features of the research participants' experience of help and to describe significant ways of providing it in situations of loneliness and disability. The aim is to describe the dynamic intersubjective reality that arises from the fact that people act 'together with other' people, rather than the objectively static structure of the social assistance system or the types of services.

Research participants: six 25-55 year adults, three men and three women, with physical, complex and mental disabilities, all living alone in the city.

The results of this study add to the everyday picture of experiencing loneliness and disability 'not together with others' a positive aspect of experiencing the phenomenon of help, which is central to social work. From the intersubjective experience narratives of the research participants, the definition of

the phenomenon of help is identified. Its main features are: 1) personal attitudes when acting 'together with others', 2) multiple ability to relate oneself to other person and life situations, 3) transformation of the individual's Self in the We-relationship.

The theoretical analysis and the results of the phenomenological study encourage attention to various connections of a communal or interpersonal nature in which human actions are performed and helping relationships are created. This encourages social workers to discuss and reflect on what kind of services may be more acceptable to a lonely and disabled person – from relatives (informal) or from strangers (formal), and to what extent this choice is influenced by the experience of the help phenomenon 'together with others'.

Keywords: human experience, loneliness, disability, help, being and acting (*not*) 'together with others', phenomenological and existential social work

Įvadas

Šis darbas kyla iš poreikio užpildyti nišą socialinio darbo mokslo lauke, kuriame stokojama gilesnių asmens vienatvės ir pagalbos patyrimo vienu gyvenančių žmonių, patiriančių negalią tyrimų. Tai lėmė pasirinkimą atlikti būtent *fenomenologiškai orientuotą* tyrimą, kokį paskatino ir galėjo pakreipti darbo autorės filosofinis išsilavinimas ir asmeninė socialinio darbo patirtis.

Magistriniame darbe nagrinėjama **mokslinio tyrimo problema**: *Kokio pobūdžio ir kokios reikšmės žmogui su negalia yra vienatvės ir pagalbos patyrimas?*

Problemos mokslinis-filosofinis aktualumas. Mūsų kasdieniame ir profesiniame gyvenime turime „išankstinį supratimą“ apie socialinius ar etinius reiškinius (Anzenbacher, 1995). Vienatvės patyrimo įvairovei įvardyti yra nemažai žodžių. Lietuvių kalbos sinonimai: *vienatvė, vienuma, vienišumas, nuošalumas, nuošalybė, atskiruma, atskirybė, susvetimėjimas, vienatis, vientulystė, vienturtis, viengungis, vienintelis, vienis, vienuolystė*. Anglų kalboje yra taip pat nemažai: *loneliness, lonesome, solitude, alloness, singleness, oneness, isolation, alienation, estrangement, hermit, monastery*. Kalbiniai šio reiškinio įvardijimo niuansai išreiškia daugelio individualių patyrimų įvairovę, kaip žmonės patiria ir vadina vienatvę skirtingai. Štai žmogus sako: „aš vienas, bet ne vienišas“ arba atvirkščiai: „esu vieniša, bet ne viena“ – tai asmens *Aš* savimonės ir diferencijuoto patyrimo išraiška. Taigi vienatvė yra nevienareikšmis fenomenas, todėl jos sąvokos apibrėžties klausimas yra aktuali teorinė pažinimo problema.

Kol neįsigilome filosofiškai ir moksliai, tarkime, kad esama ikimokslinės pažiūros, jog suprasti *vienatvės* problemą gali tik tas žmogus, kuris ją patiria, o kalbėti apie socialinę atskirtį ir pagalbą – tik tie asmenys, kurie išgyvena negalios situaciją patys arba jų artimieji. Galbūt yra būtinas *asmeninis* ir *tiesioginis* patyrimas kaip socialinio darbo su vienišais, neįgaliais žmonėmis ir kitais klientais pagrindas?

Atsakymas gali būti dvejopas. Viena vertus, esu *naivi* socialinė darbuotoja lyg neturinti panašių problemų – nevieniša ir kol kas sveika, esą negalinti iš anksto žinoti apie *kito* žmogaus, kuris nesu *Aš* patyrimą, todėl galiu imtis fenomenologinio tyrimo be asmeninio žinojimo ar tartum tapatinimo su savo pačios patyrimu. Kita vertus, esu *žmogus* ir dažnai susimąstau apie vieatvę, susitinku su vienišais asmenimis, skaitau filosofų bei mokslininkų knygas ir straipsnius pasirinkta šio magistrinio darbo tema. Žinau ir suprantu, kad vieatvės fenomenas – tai per gyvenimą labai dažnas iš patyrimų, kuriuos išgyvena žmogus, ir kartu asmeninis, sudėtingas, turbūt skausmingas, lemiantis daug socialinių pasekmių (Moustakas, 2008). Kiekvienas žmogus ar socialinis darbuotojas kaip „nepaisomas profesionalas“ (Švedaitė-Sakalauskė, Gvaldaitė, Buzaitytė-Kašalynienė, 2014) gali jaustis vienišas. O savojo, asmeninio patyrimo nebuvimas nekliudo tyrinėti ir turėti netiesioginį patyrimą, išplaukiantį iš socialinio darbo „lauko“, susikuria kažkoks kitas *profesinis patyrimas*, neabejotinai labiau netiesioginis ir „svetimas“, bet kartu daug platesnis.

Žmogaus patyrimas yra šaltinis bei raktas priesti prie tam tikro pažinimo apie fenomenus – ar prie ikimokslinio, ar profesinio žinojimo, ar prie įvairių nuostatų ir kryptų mokslinio žinojimo gausinimo. Mes, socialiniai darbuotojai, „iš anksto“ žinome, kad esama vieatvę patiriančių žmonių dėl įvairių gyvenimo situacijų: ligos, negalios, skyrybų, netekčių, migracijos, našlystės, viengungystės, benamystės, bedarbystės, skurdo, priklausomybių ir kt. Daugelis padedame vienišiams senyvo amžiaus žmonėms ar globojame vaikus, augančius be tėvų. Matome drovių paauglių ir jaunuolių, užsidariusių savo kambariuose ar atstumtų bendraamžių mokykloje, leidžiančių laisvalaikį po vieną prie mobiliojo ryšio telefono ar kompiuterio. Vieatvę patiria įvairaus amžiaus ir socialinės padėties žmonės, tačiau ją įsivaizduoja ir išgyvena skirtingai. Tarkime, kad miesto daugiabutyje gyvena vienišas ir neįgalus žmogus: vienas iš kaimynų lanko jį „kaip krikščionis savo artimą“, kitas iš reikalo „kaip namo bendrijos narį“, socialinis darbuotojas – „kaip klientą“, kuriam reikia pagalbos, o ketvirtas nepažįsta „svetimojo“ ir praeina pro šalį. Visais atvejais žmogaus vieatvė yra fenomenas – tai, kas reiškiasi, kažkokia duota patirtis, kas neabejotinai aptinkama ir „iš anksto suprantama“. Išryškėja žmogaus patyrimo daugiasluoksniškumas: galima skirti *išorinį* patyrimą, kuriame mums duoti išoriniai daiktai ir sutinkami žmonės, bei *vidinį* patyrimą, kurį refleksijos būdu suvokiame, kas vyksta „mumyse“ ir tarpusavio santykiuose; *individualų* ir *socialinį* patirties pobūdį, pastarasis aspektas yra pamatinis socialiniam darbui – daugelio įvairių ryšių ir sąsajų sistemų tikrovė sukuria naujas problemas, dėl kurių socialinis darbas ir diskursas iš viso yra įmanomas ir vyksta.

Socialinio darbo profesionalų požiūriu, tas išankstinis žmogaus patiriamų problemų supratimas pasirodo esąs paviršutiniškas ir miglotas, įdėmiau patyrinėjus gilumines ir tikrąsias asmeninių ir socialinių problemų priežastis. „Socialinio darbo klientai yra asmenys, kaip niekas kitas patiriantys gyvenimo beprasmybę (galbūt ir vieatvę? – V. Z.). Šiuo atveju ji (gyvenimo beprasmybė ar vieatvė – V. Z.) slepiasi už suicidų, agresyvaus elgesio, smurto, šeimos narių santykių tragedijų, nemylimų ir

paliktų vaikų, įvairių priklausomybių, psichikos ligų ir taip toliau“ (Bogdanova, Švedaitė-Sakalauskė, 2010, p. 10). Kaip ir gyvenimo prasmė, vienatvė nėra stebima kaip objektas, nes tai labai asmeninis, vidinis patyrimas, suvokiamas subjektyviai, netapatus už jo esančių kitų žmonių vienatvės patyrimui ir suvokimui: „žmogus, gyvenantis tarp kitų žmonių, kone visada dėvi kokią nors kaukę“ (Šliogeris, 1992, p. 5).

Vienatvė, kaip ir negalia, yra labai *asmeninis* patyrimas, nors lemia daug *socialinių* pasekmių, įskaitant socialinę atskirtį. Remiantis socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimo poreikių tyrimo ekspertų ataskaita, vienatvė ir apleistumas yra viena iš pagrindinių problemų sričių, kuriose socialinio darbo srities specialistai norėtų ar labai norėtų tobulinti savo kompetencijas (Gevorgianienė, Mataitytė-Diržienė, Augutienė, Gerikaitė, 2023). Dar neištyrinėta, kokios šios socialinės pasekmės. Europos Komisijos JRC ataskaitoje rašoma: „Vienatvė ir socialinė izoliacija vis labiau pripažįstamos kaip kritinės visuomenės sveikatos problemos, kurioms reikia skirti dėmesio ir nukreipti efektyvias intervencijos strategijas. COVID-19 pandemija irgi dramatiškai pertvarkė europiečių gyvenimus ir socialines praktikas. Mobilumo apribojimai ir socialinės distancijos priemonės priimtoms sulaukyti plintantį virusą paskatino viešas diskusijas apie šalutinius efektus tokių susitarimų, ypač vienatvės ir socialinės izoliacijos formų. Baiminamasi, kad vienatvės nuostoliai gali turėti ilgalaikių pasekmių virusui atsitraukus“ (*European Commission Joint Research Centre*, 2021, p. 3). Socialiniam darbuotojui aktualūs tokie tyrimai, kurie atskleidžia ne tik visuomenės sveikatos būklę, ką žmonės mano apie tam tikrą socialinį reiškinį tam tikroje grupėje ar teritorijoje, o kaip individualus žmogus patiria pagalbos fenomeną ir kaip suvokia savo gyvenimo situaciją sąmoningai patyrimą išgyvendamas.

Šio darbo **tikslas** – atskleisti daugialypį žmogaus *vienatvės* patyrimą bei dinamišką *pagalbos* intersubjektyvią tikrovę, kylančią iš faktų, kad veiksmus žmonės atlieka „kartu su kitais“ žmonėmis.

Šiam tikslui keliami darbo **uždaviniai**: 1) išanalizuoti filosofinę-mokslinę literatūrą apie vienatvės fenomeną ir aprašyti jos teorines-metodologines pažinimo prieigas; 2) fenomenologiškai atskleisti, kokio pobūdžio ir kokios reikšmės žmogui su negalia yra vienatvės ir pagalbos patyrimas; 3) identifikuoti kokie yra tyrimo dalyvių pagalbos patyrimo bendrieji bruožai ir asmeninės nuostatos gaunant ir teikiant pagalbą; 4) aprašyti tiriamų asmenų subjektyviai išgyvenamas vienatvės ir negalios gyvenimo situacijas; 5) aprašyti reikšmingus asmens *Aš* savimonei pagalbos teikimo būdus ir rezultatus.

Mokslo tiriamojo darbo **objektas** – žmonių kasdienio gyvenamojo pasaulio patyrimas ir sąmoningi pagalbos fenomeno, vienatvės ir negalios situacijų išgyvenimai.

Metodai. Teorinei filosofinei ir mokslinei medžiagai apie žmogaus daugialypį patyrimą analizuoti ir pateikti darbe taikomas *aprašomasis interpretacinis* metodas. Gretinant analizuojamas vienatvės koncepcijas ir apibrėžimus naudojamas moksliniuose tekstuose bene dažniausiai taikomas *lyginamasis analitinis* metodas. Tyrimo procesui pasirinkta *fenomenologinė strategija* ir taikytas

giluminis interviu kaip pagrindinis duomenų rinkimo metodas, jis yra pusiau struktūruotas, užduoti paprasti kasdieniai klausimai, atsižvelgiant į kiekvieną tyrimo dalyvį buvo siekiama užmegzti nuoširdų asmeninį kontaktą su tyrėja, klausinėti plačiau. Šiame darbe pateikti vienu ir neįgalių asmenų kokybinio tyrimo duomenų pažinimo rezultatai apibendrinti *indukcijos* metodu ir bandomi pagrįsti taikant *klasikinę fenomenologinę analizę* (pagal A. Giorgi, 2008).

Darbo naujumas ir reikšmingumas. Šis magistro darbas plėtoja fenomenologinę ir jai artimą egzistencinę paradigmą socialiniame darbe, iki šiol negausiai atstovaujama teoretikų bei praktikų Lietuvoje (Bogdanova, Švedaitė-Sakalauskė, 2010). Fenomenologinė perspektyva gali būti vaisinga socialinio darbo *mokslo* problemų tyrimams, kaip rodo užsienio ir Lietuvos mokslininkų įvairių disciplinų darbai (toliau „Tyrimų apžvalgoje“ nurodysiu šios krypties reikšmingus autorius), čia pažymėtinos socialiniam darbui gretimos mokslo ir praktikos sritys, kuriose taikoma fenomenologija: psichologija, psichiatrija, slauga, medicina, sociologija, edukologija, menai, ekologija. Tokie kompleksiniai į gyvenamojo pasaulio fenomenus orientuoti tyrimai, kaip ir šis magistro darbas, yra tarpdisciplininio pobūdžio. Kompetentingi profesionalai geba fenomenologiškai orientuotą požiūrį taikyti klinikiniame socialiniame darbe, apie tai verta pasidomėti plačiau (žr. „Tyrimų apžvalga“).

Magistro darbe analizuojama bendra *žmogaus patyrimo* samprata ir apibrėžti *vienatvės* bei *pagalbos* fenomenai yra *praktiškai* reikšmingi socialiniam darbui, kuris yra patyriminio pobūdžio „kartu su kitais“ žmonėmis veikimas ir susitikimas su asmenimis tarpžmogiška, egzistencine prasme. Šis darbas atliepia socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimo poreikį pažinti vienatvę ir apleistumą kaip vieną iš pagrindinių problemų sričių (Gevorgianienė, Mataitytė-Diržienė, Augutienė, Gerikaitė, 2023). Keliamas žmogaus vienatvės patyrimo klausimas kartu su šiuo fenomenu domėjusiais filosofais nuo antikos iki mūsų amžininkų prisideda prie didžiojo mokslinio žmogaus pažinimo proceso. Tikėtina, kad socialinio darbo tikslai priklauso nuo profesionalo *teorinės* orientacijos ir kompetencijos, vadinamųjų tikrovės matymo „akinių“. Fenomenologinė ir egzistencinė tradicija, palyginus su kitomis socialinio darbo mokslinėmis prieigomis, tikėtinai gali atverti išties gilų, holistinį asmens ir sudėtingos gyvenamojo pasaulio tikrovės fenomenų pažinimą.

Tyrimų apžvalga. Šio darbo teorinėje dalyje bus nagrinėjama tema apie *vienatvės* fenomeną įvairių disciplinų tyrimų kontekste ir filosofinės tradicijos požiūriais. O šiame įvade trumpai apžvelgsiu tuos mokslinius šaltinius, kurie tapo žinomi ir reikšmingi šio darbo autorei analizuojant žmogaus patyrimą ir pakreipė fenomenologine linkme šio tyrimo metodologiją.

Alone tarptautinės ataskaitos, paskelbtos lietuvių kalba 2019 m., autoriai didžiausią dėmesį skiria *egzistencinei vienatvės sampratai* plėtoti. Joje pristatomi Švedijos, Lenkijos ir Lietuvos mokslininkų tyrimų rezultatai interpretuojami remiantis filosofine tradicija, daugiausia kildinama iš E. Husserlio, M. Heideggerio, J. P. Sartre, M. Merleau-Ponty raštų. Fenomenologinė ir egzistencinė paradigma vaisingai taikoma užsienio ir Lietuvos akademiname pasaulyje, tai rodo dabartinių filosofų

(juos čia praleidžiu dėl ribotos darbo apimties) ir kitų disciplinų mokslininkų darbai: *fenomenologija ir klinikinis socialinis darbas* (Black, Enos, 1981; Bergmark, Oscarsson, 1995; Seinfeld, 2008; Russell, 2006; Alaggia, Millington, 2008; Pascal, Johnson, Dore, Trainor, 2010; Bogdanova, Švedaitė-Sakalauskė, 2010; Mijuskovic, 2015, 2022; Ordille, 2015; Nicola, 2017; Sanders, 2019); *slauga* (Cohen, Kahn, Steeves, 2000; Chan, Brykczynski, Malone, Benner, 2010; De Chesnay, 2015); *medicina* (Svenaeus, 2000); *psichologija ir psichiatrija* (Rogers, 1961, 1971; Spiegelber, 1972; Sadler, 1978; Moustakas, 2008; Binswanger, Boss, Straus, cit. iš Tymieniecka, 2002; Giorgi, 1970; 2003; Kockelmans, 1987; Spinelli, 2003, 2005; Smith, Flowers, Larkin, 2009; Csikszentmihalyi, Nakamura, 2010; Sik, 2022; Mijuskovic, 2015, 2022; Kočiūnas, 1995; Markevičius, 2001; Matulaitė, 2013; Kajokienė, 2013; Butėnaitė, Sondaitė, Mockus, 2016); *sociologija* (Schütz, 1967, 1970, 1972, 1975; Natanson, 1970; Schütz ir Luckmann, 1973; Spurling, 1977; Bien, 1978; Starr, 1983; Ostrow, 1990; Charlesworth, 2000, 2007; Stephenson, Papadopoulos, 2006; Schmid, 2009; Chelstrom, 2013; Dolezal, Petherbridge, 2017; Barber, Embree, 2017; Viluckienė, 2011; Valantiejus, 2012); *edukologija* (Van Manen, 1990, 2014; Duoblienė, 2006; Venslovaitė, 2013; Ruškė, 2014; Batuchina, 2015; Galkienė, 2015; Kurapkaitienė, 2019), *menai* (Karoblis, 2003; Klusaitė, 2013), *ekologija* (Brown, Toadvine, 2003; Gutauskas, 2019).

Šio magistro darbo autorei egzistencinė ir fenomenologinė socialinio darbo paradigmos taip pat yra artimos, todėl siekiama prisidėti prie fenomenologijų tyrimų tradicijos Lietuvoje plėtros.

Magistro darbo struktūra. Darbą sudaro pratarmė, santrauka (lietuvių ir anglų kalbomis), įvadas, trys skyriai („Teorinės tarpdisciplininės ir metodologinės darbo prieigos“, „Tyrimo metodika: klasikinė fenomenologinė analizė“, „Kokybinio tyrimo rezultatai ir fenomeno apibrėžimas“), išvados, literatūros sąrašas ir priedai, kurie iliustruoja tyrimo procesą ir turinį („Interviu klausimai“, „Vieno interviu transkripcija“). Darbo apimtis be priedų – 74 psl.

Apribojimai. Šitaip atsiradęs magistro tiriamasis darbas, kokį galiausiai atlikau, turi savo apribojimų. Siaurinama temos analizė: teorinėje dalyje nagrinėjamas tik vienvės patyrimo fenomenas, o negalios problema „suskliaudžiama“ arba „iškeliamą prieš skliaustus. Iš magistro tiriamojo darbo išplaukia, jog egzistuoja skirtumas tarp subjektyviosios ir objektyviosios vienvės ir pagalbos. Nesiekiami kelti vienvės problemą visu jos sociologiniu turtingumu, kiekybine apimtimi ir koreliacijų specifiškumu. Pagalbos patyrimo fenomenas analizuojamas ne teoriškai, objektyviai aprašant socialinės pagalbos sistemos struktūrą, paslaugų tipus ir terapijos būdus, o indukciniu būdu „iš apačios, be išankstinių prielaidų“ – pačių dalyvių perspektyvos atskleidžiamas pagalbos fenomeno „kartu su kitais“ asmeninis, subjektyvus pobūdis.

1 skyrius. Teorinės tarpdisciplininės ir metodologinės darbo priegios

1.1. Žmogaus vienatvė kaip daugialypis patyrimas tarpdisciplininių tyrimų kontekste

XX a. pradžioje M. E. Richmond pradėjo socialinio darbo profesijos veiklą ir 1917 m. parašė knygą „Socialinė diagnozė“ (*Social Diagnosis*). Tame pačiame žemyne vienas pirmųjų JAV mokslininkas L. Stoddard'as 1932 m. išleido knygą „Vieniša Amerika“ (*Lonely America*) ir susiejo vienatvės reiškinį su *individualizmo* kultūra.

Vienatvės reiškinio *psichologinę* analizę pradėjo vystyti dinaminės krypties psichologai. Psichoanalizės kūrėjas Z. Freud'as 1926 m. knygoje „Slopinimai, simptomai ir nerimas“ (*Inhibitions, symptoms and anxiety*) aiškino, kad vaiko išgyvenama *vienuma* (angl. *solitude*) ir tamsos patirtis sukelia nerimą-baimę atsiskirti nuo artimųjų, pirmiausiai nuo motinos vaikystėje esant bejėgiškumo būsenos pavojuje arba ilgai išliekantį gedulo skausmą, kuris yra reakcija į faktinį meilės objekto praradimą. Tolesnį postūmį psichologinei vienatvės-vienišumo kilmės analizei suteikė G. Zilboorg'as 1938 m. knyga „Vienatvė“ (*Loneliness*). Kaip Freud'as vienatvės kilmę abu siejo su vaikyste ir pirminiu „Aš“ narcisizmu, Zilboorg'as teigė, kad vienatvė atspindi pagrindinius individo narcisizmo, megalomanijos ir priešiško bruožus. Vieni labiausiai cituojamų psichodinaminės tradicijos atstovų – H. S. Sullivan'as, kuris 1953 m. paskelbė straipsnį „Tarpasmeninė psichiatrijos teorija“ (*The interpersonal theory of psychiatry*) ir F. Fromm-Reichmann 1959 m. parašė straipsnį „Vienatvė“ (*Loneliness*), abudu jie teigė, kad vienatvė yra be galo nemalonus ir kankinantis patyrimas, kai yra nepatenkinamas žmogiškojo, tarpasmeninio intymumo poreikis.

Socialinių poreikių ir prierašumo požiūrio laikosi R. S. Weiss'as 1973 m. paskelbtoje knygoje „Vienatvė: emocinės ir socialinės izoliacijos patyrimas“ (*Loneliness: The experience of emotional and social isolation*). Jis pateikia vienatvės problemos analizę, kurią pagrindžia J. Bowlby prierašumo teorija, paskelbta 1969 m. išleistoje knygoje „Prisirišimas ir praradimas“ (*Attachment and Loss*). R. S. Weiss'as atranda, kad vienatvė kyla dėl nesėkmės patenkinti ypatingus tarpasmeninius poreikius. Jis pažymi, jog kartais žmonės negali patenkinti savo poreikių dėl gyvenimo aplinkybių, pavyzdžiui, keliavimo ar tapimo našliu (-e). Mokslininkas įsitikinęs, kad faktiškai yra dvi afektinės būsenos panašios į charakterizuojamą *vienatvę* tų, kurie ją patiria – tai *emocinė izoliacija* ir *socialinė izoliacija*. Jos lemia individualius asmenybės veiksnius (t.y. bruožus ir intrapsichinius konfliktus) ir sukelia nerimą bei kitokias patologines būsenas. Jau nuo XX a. šeštojo-septintojo dešimtmečio pasirodė gausūs straipsniai, tiriantys klausimą, kaip gydyti vienišumą ir gydytojų psichiatrų darbai, kurie rėmėsi klinikinio darbo tyrimais: H. E. Peplau (1955), A. Burton'o (1961), A. J. Ferreira (1962), M. Klein (1963), J. L. Rubins'o (1964), P. H. Leiderman (1980), J-M. Quinodoz (1991) ir kiti. Taigi psichologinės vienatvės tyrimų priegios vystymąsi kartu ir stiprino, ir savaip kreipė pats psichiatrijos mokslas, kurio dėmesio centre yra sutrikimas arba patologija.

Vienatvės reiškinių *sociologinę* analizę atliko H. Arendt – 1951 m. ji išleido fundamentalią knygą „Totalitarizmo ištakos“ (*The Origins of Totalitarianism*), kurioje vienatvę susiejo su siaubu ir nuo to laiko veikalas išlieka vienu iš dažniausiai referuojamų kūrinių apie globaliai paplitusį žmonių vienišumą, siejamą su totalitarizmo judėjimais šiuolaikinėse Vakarų visuomenėse. Sociologija, kaip ir psichologija, radosi kaip empiriniai mokslai, žmogaus sąmonę, individo patyrimą ir visuomenę tyrinėjo eksperimentiniais ir kiekybiniais metodais, toliau jiems plėtojantis iškilo filosofinių problemų, patyrė fenomenologijos ir egzistencializmo filosofijos įtaką, apie tai rašo W. Tatarkiewich 2003 m. Lietuvoje išleistoje knygoje „Filosofijos istorija“.

XX a. vystantis socialiniams mokslams buvo sukurtos įvairios *psychosocialinės* vienatvės koncepcijos ir terapijos kryptys. L. A. Peplau ir D. Perlman 1982 m. išleido mokslinę kolektyvinę studiją „Vienatvė: šiuolaikinių teorijų, tyrimų ir terapijų šaltinių knyga“ (*Loneliness – A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy*), kurioje pristato aštuonias vienatvės patyrimo prieigas (modelius ar paradigmas) – tai įvairių, tarpusavyje derančių teorijų rinkiniai: *psichodinaminė, fenomenologinė, egzistencinė, kognityvinė, interakcionistinė, privatumo, sociologinė* ir *sistemų teorijos*. Šios mokslinės prieigos kaip sistemiški konceptualių teiginių išdėstymai vienos daugiau nubrėžia vienatvės *teorinę* patyrimo struktūrą; kitos orientuotos į *tyrimus* išryškina svarbiausius vienišumo aspektus tarpasmeninių santykių kontekste, kad, atsižvelgiant į juos, būtų galima formuluoti empiriškai patikrinamus teiginius; dar kitos tikslingai nukreiptos į *klinikinę, socialinę darbą* ir terapiją.

Kognityvinė perspektyva pristatoma L. A. Peplau, M. Miceli ir B. Morasch'o 1982 m. straipsnyje „Vienatvė ir savęs vertinimas“ (*Loneliness and Self-evaluation*). Šie mokslininkai aiškina vienatvės patyrimą taikydami kognityvinio neatitikimo modelį, kurio laikosi ir bendraminčiai (de Jong-Gierveld, Derlega, Margulis, Lopata): vienatvė yra „atsakas į suvokimą, kad socialiniai santykiai neatitinka tam tikro mato, vidinio kriterijaus“ (Peplau, Perlman, 1982, p. 137). Kognityvinei vienatvės sampratai svarbūs trys aspektai: 1) vienišumas atsiranda dėl trokštamų socialinių ryšių trūkumo (atitinkančių lūkesčius ar kiekybės/kokybės kriterijus); 2) vienišumas yra subjektyvi būseną („vidinis“ patyrimas, kaip vienišas asmuo suvokia ir vertina savo socialinį gyvenimą, nebūtinai kaip jį pastebi ir vertina kiti); 3) vienišumo jausmas yra nemalonus ir sukelia distresą, gali būti labai intensyvus ar mažiau – priklauso nuo kognityvinio proceso (atribucijų ir kontrolės suvokimo, koks neatitikimas tarp trokštamų ir pasiekiamų socialinių santykių bei vienatvės patyrimo). Vartojamas nebe *vienatvės*, o *vienišumo* terminas tampa reikšmingas kognityvinio neatitikimo modeliui.

Mokslininkai K. J. Roterberg ir S. Hymel 2008 m. išleistoje Keimbridžo kolektyvinėje monografijoje „Vienatvė vaikystėje ir paauglystėje“ (*Loneliness in Childhood and Adolescence*) atskiria vaikų vienatvės reiškinių nuo suaugusiųjų vienatvės ir tai pagrindžia *raidos-vystymosi* paradigma, artimai siejamą su socialine pedagogika. C. E. Moustakas 2008 m. lietuvių kalba išverstoje knygoje „Vienatvė“ (*Loneliness*) pažymi, kad literatūroje apie vienatvę bei ugdymo praktikoje *vaikų* vienatvei suaugusieji

paprastai neteikia didelės reikšmės, nors tokios vienatvės patirtys nėra retos, su kuriomis vaikai susiduria kasmet – nutikimai, esantys anapus žmogaus kontrolės ar numatymo, todėl siūloma *žaidimų terapija*.

Tyrinėjamas šiuolaikinis paauglių *hikikomori* fenomenas Japonijoje, apie kurį 1998 m. garsus japonų psichiatras T. Saito parašė populiarią knygą „Hikikomori: Paauglystė be pabaigos“ (*Hikikomori: Adolescence without End*). *Hikikomori* šiuolaikinėse Rytų visuomenėse Azijoje apibūdinamas kaip jaunų žmonių ilgalaikė socialinė izoliacija savo kambariuose, siejama net su psichikos sutrikimu, laikomas asmenybės psichopatologija ir vadinamas „abstinencijos neuroze“ (Hirashima, 2001; Kasahara, 1978; Ushijima & Sato, 1997), „mokyklos atsisakymo sindromu“ (Uchida, 2010), „studentų apatijos sindromu“ (Lock, 1986) ar bendru „socialiniu pasitraukimu“ (*social withdrawal* – Kobayashi, Yoshida, Noguchi, Tsuchiya, & Ito, 2003; Kuramoto, 2003). Tai yra siejama su šeimos – tėvų ir vaikų santykių disfunkcijos sukelta socialine problema, ypač dėl viską kontroliuojančios motinos (angl. *helicopter* arba jap. *kahogo*) ir tėvo nebuvimo (Myoki, 1997, Teo, Stufflebam, Kato, 2014, cit. iš Coplan, Bowker, 2014).

Šiuolaikiniame *socialinio darbo moksle* problemos analizuojamos remiantis socialinių mokslų – dažnai psichologijos ir sociologijos, o rečiau filosofijos teoriniu kontekstu. Įvairios šiuolaikinės mokslinės paradigmos gali tapti reikšmingu konceptuali socialinio darbo kontekstu, teorinių priėgų skaičius nėra baigtinis: psichodinaminė, kognityvinė, elgesio-bihevioristinė, egzistencinė-humanistinė, sociologinė, institucionalizmo, bendroji sistemų teorija, feministinė, net ekonomikos ir vadybos modeliai (Dunajevus, 2019; Žalimienė, 2019); kartais yra taikomos fenomenologija, vaidmenų teorija, simbolinis interakcionizmas (Turner, 1979, cit. iš Black, Enos, 1981), socialinės atskirties (Sheppard, 2006), kartų solidarumo (Gevorgianienė, Pilkytė, 2016), adaptyvios lyderystės (Šumskienė ir kt., 2021) ir kitos teorijos. Iš tiesų, studijuojančiam socialinį darbą sudėtinga susigaudyti tokios koncepcijų įvairovės akivaizdoje.

Naujausi socialinio darbo tyrimai išskiria dvi socialines grupes, kurios ypač patiria vienatvę – tai socialinių darbuotojų klientai *vyresnio amžiaus žmonės* ir *moterys, turinčios psichikos ligą ar fizinę negalią*. Robert Hagan 1921 m. straipsnyje „Vienatvė, vyresni žmonės ir siūlomas socialinio darbo atsakas“ (*Loneliness, older people and a proposed social work response*) kelia diskusiją: kaip socialiniai darbuotojai galėtų kreipti dėmesį į vyresnio amžiaus žmonių vienatvę? Pateiktos įdomios rekomendacijos: 1) socialinis darbuotojas neturi būti pernelyg įkyrus ar darbas trukti ilgiau nei reikalaujama, nes vyresni suaugusieji geba patys spręsti savo problemas susijusias su vienatve ir socialiniu atsiribojimu, tai priešinga kultūriniam įvaizdžiui, kad jie yra bejėgės ir pažeidžiamos aukos, kuriems trūksta gebėjimų valdyti savo gyvenimą (Coudin, Alexopoulos, 2010); 2) be to, socialiniai darbuotojai turėtų apsvarstyti veiklą, leidžiančią vyresnio amžiaus žmonėms galimybę atsilyginti, o ne pasyviai gauti paslaugą; 3) bendruomenės metodai, kuriais vyresnio amžiaus žmonės buvo įtraukti į intervencijų planavimą sėkmingai sumažino vienatvę (Gardiner ir kt., 2018) (cit. iš Hagan, 2021, p.

1095). Šis tyrimas mėgina atsieti senatvę nuo vienatvės – tuo būdu Hagan siūlo išvengti stereotipiško senatvės ir vienatvės susiejimo.

Kaip pavyzdys kita feministinė paradigma taikoma socialio darbo tyrimams – A. ir M. Arno ir bendraautorių 2023 m. straipsnis „Moterų, naudojančių socialines paslaugas Ispanijoje, vienatvės reikšmės: tarpsekinė analizė“ (*Meanings of Loneliness for Women Using Social Services in Spain: An Intersectional Analysis*). Skelbiamos išvados ir rekomendacijos, kad būtina įtraukti feministinę perspektyvą tiek į nuolatinį specialistų mokymą, tiek jų vykdomą veiklą su klientais, skatinant moterų dalyvavimą, suvokimą apie savo nelygybės padėtį ir įgalinimą. Šia prasme tiek socialinio darbo, tiek lyčių studijų paskirtis – keisti moterų nelygybės situaciją, siekti socialinių pokyčių ir transformacijos tikslų, vadovaujantis etinėmis vertybėmis, žmogaus teisėmis ir lygybe. Teigiama, kad taikomos socialinės intervencijos, koncepcijos ir metodikos turėtų skatinti subjektų demokratizaciją ir dalyvavimą (Agrela, Morales, 2017) (cit. iš Arno ir kt., 2023, p. 105-106).

Apie vienatvės fenomeną rašoma *medijų* viešajame diskurse, kuris formuoja valstybės socialinę politiką, diktuojančią ir socialinio darbo profesinę praktiką. Covid-19 pandemijos laikotarpiu vienišumas pripažintas kaip padidinta, „papildoma socialinė rizika“, nors Lietuvoje tik vieniši senjorai ir neįgalieji vertinami kaip niekas kitas patiriantys šią riziką ir jiems pasiūlytos kompensacijos (*Delfi žinios*, BNS, 2021 m. gegužės 18 d.). Plačiai tyrinėjama Europos internetinės žiniasklaidos erdvė, duomenų analizė atskleidė vienatvės ir socialinės izoliacijos tendencijas: „tarp 2018 birželio ir 2021 birželio <...> internetinėje žiniasklaidoje padvigubėjo straipsnių apie vienatvę ir socialinę izoliaciją per pandemiją. Naratyvai daugiausia dėmesio kreipia į sveikatos pasekmes dėl vienatvės. Viešosios iniciatyvos buvo įvairios tarp Valstybių Narių. Apibendrinant, dauguma intervencijų yra suprojektuotos vietos lygmenyje ir retai kuri yra dalis platesnių sisteminių programų“ (Baarck, Balahur, Cassio, d’Hombres, Pásztor, Tintori, cit. iš *Europos Komisijos JRC ataskaita*, 2021, p. 3). Planuojant socialines intervencijas svarbu jas pagrįsti moksliskai.

Vienatvės daugialypis patyrimas tarpsdiscipliniškai tyrinėjamas pasaulio ir Lietuvos mokslininkų (*Alone tarptautinė ataskaita*, 2019; Mikulionienė, Gaižauskaitė, Vyšniauskienė, 2019; Rapolienė, Valavičienė, 2018). Įdomi Charenkovos ir bendraautorių 2019 m. apibendrinta „Sidabrinė linija: pašnekovų tyrimo ataskaita“, kurioje vaizdžiai apibūdintas socialinis ir psichologinis vyresnio amžiaus respondentų portretas, atsižvelgiant į vienatvės sampratą: iš tyrimo dalyvių sociodemografinių charakteristikų nustatyta, jog dažniausiai tai yra 70-80 metų moteris, našlė, gana aukšto išsilavinimo, turinti keletą vaikų, tačiau gyvenanti viena mieste, bute.

Negausu tyrimų apie žmogaus vienišumo ir neįgalumo problemų patyrimų sankirtą. Viena iš tokių mokslo publikacijų – Barauskienė ir kt. 2020 m. „Psichologiniai veiksniai, darantys įtaką studentų, turinčių klausos sutrikimų, vienišumo jausmui“. Dalyvių amžius svyravo nuo 18 iki 22 metų. Straipsnyje vienišumas traktuojamas kaip nerimą keliantis jausmas, atsirandantis dėl nepasitenkinimo

bendravimo su kitais žmonėmis kokybe ir kiekiu, taip pat kaip atsakas į intymių santykių trūkumą ir nepatenkintus socialinius poreikius, kaip subjektyvią, o ne objektyvią socialinę izoliaciją. „Pagrindinės klausos sutrikimų turinčių studentų vienišumo jausmo priežastys yra vienatvės, priklausomybės, kitų atstūmimo tarpasmeniniuose ir socialiniuose santykiuose baimė, taip pat socialinis ir komunikacinis nerimas“ (Baranauskienė, Kovalenko, Leonova, 2020 1 (41), p. 154). Negalės fenomeną plačiai tyrinėjo Ruškus, 2002; Viluckienė, 2011; Samsonienė, 2011; Ruškė, 2014 ir kiti.

1 apibendrinamoji lentelė. Devynios vienatvės teorinės prieigos (sudaryta autorės) *

Koncepcijos	Psichodinaminė	Fenomenologinė	Egzistencinė	Interakcionistinė	Kognityvinė	Sociologinė	Privatumo	Sistemų teorijos	Raidos
Vienatvės reikšmės	neigiama pataloginė	neigiama pataloginė	teigiama universali	neigiama normali	neigiama normali	neigiama normatyvinė	neigiama normali	teigiama normali	neigiama normali
Priežastys									
vidinės ir išorinės	vidinės	vidinės	žmogaus būklės	abi	abi	išorinės	abi	abi	vidinės
istorinės ir dabartinės	vaikystės	dabartinės	nuolatinės	dabartinės	dabartinės	dvejopos	dabartinės	dabartinės	istorinės ir vaikystės
Taikymo sritis	klinikiniame socialiniame darbe	tyrimams ir klinikiniame socialiniame darbe	klinikiniame socialiniame darbe	klinikiniame socialiniame darbe	mokslo tyrimams	socialinei politinei analizei	mokslinei teorijai	mokslinei teorijai	ugdymo teorija ir praktikai
Vienatvės patyrimo dimensijos	psichologinė	psichologinė, tarpasmeninė, socialinė, kultūrinė ir kosminė	kosminė	tarpasmeninė	psichologinė	socialinė ir kultūrinė	kultūrinė	socialinė	psichologinė

* Ši lentelė kaip tendencijų ir akcentų santrauka atspindi trijų šaltinių autorių (Perlman ir Peplau, 1982; Perlman ir Landolt, 1999, cit. iš Perlman ir Hymel, 2008 bei Sadler, 1978) požiūrį ir niuansų bei detalių supaprastinimą.

1.2. Vienatvė kaip žmogaus prigimties būseną filosofiniu-teologiniu požiūriu

Pirminis pagrindas filosofškai interpretuoti vienatvės reiškinį yra subjekto–žmogaus *prigimtis*. Čia yra pagrindas, kodėl vienatvės genezė laikoma labai sena ir kildinama iš žmonijos istorijos pradžios aprašymų **ankstyviausiuose civilizacijos raštuose**. Senovės mitai jau sudaro tam tikrą iki-mokslinį žinojimą ir prisideda prie žinių apie žmogų, jo prigimtį ir patyrimą – prie įvairių nuostatų ir kryptų filosofinio bei mokslinio žinojimo vystymosi. B. L. Mijuskovičius veda paraleles vienatvės tema nuo *Gilgamešo epo*, Homero *Iliados* ir *Odisėjos*, *Prometėjo* mito, Biblijos *Senajo Testamento*, Platono *Dialogų*, Aristotelio *Traktatų* iki pat šiuolaikinių Husserlio fenomenologijos ir Sartro egzistencializmo judėjimų (Mijuskovic, 2015, p. 29). Šie „didieji pasakojimai“ ir filosofų nušviestos analogijos subjekto–žmogaus vienatvei priskiria *kosminio patyrimo* struktūrą ir universalią *prigimtine* reikšmę aiškinant būtybių gimimo ir egzistavimo tikrovę, kas žmogui būdinga iš esmės kaip žmogui, dėl ko vienišas žmogus (ar herojus) yra žmogiška būtybė, o ne kai kas kita tarp gamtiškumo ir dieviškumo.

Vienatvės kaip *kosminio patyrimo* ir žmogaus *prigimties (netobulumo/neįgalumo)* koncepciją **Platono** filosofijoje galima įsivaizduoti remiantis Androgino mitu, aprašytu dialoge „Puota“ (Platonas,

1968). Šio dialogo dalyvis Aristofanas pasakoja: „Senovėje mūsų prigimtis nebuvo tokia, kaip dabar, bet visai kitokia. <...> Žmonių lytys buvo trys, o ne dvi, kaip dabar – vyriškoji ir moteriškoji; buvo dar trečia – jungusi abi kitas. Tais laikais androginas buvo atskira lytis: savo išvaizda ir vardu jis apėmė tiek vyriškąją, tiek ir moteriškąją lytį. Dabar tos lyties nebėra, tik tai josios vardas vartojamas kaip keiksmazodis. Be to, šitų žmonių kūnas buvo apvalus <...> Milžiniška buvo jų stiprybė bei jėga, ir sumanymus jie turėjo didelius, kėsinosi net dievus nuversti <...> Taigi Dzeusas ir kiti dievai ėmė tartis, ką jiems reikėtų daryti, ir buvo labai sumišę <...> Pagaliau Dzeusas, vargais negalais sugalvojęs, <...> perpiovė žmones pusiau, kaip piauna šermukšnij, rengdamiesi džiovinti, arba kaip piausto kiaušinių plauku. <...> Tad kiekvienas iš mūsų yra žmogaus „pusmarkis“, nes jis perpiautas pusiau panašiai kaip plekšnė, ir kiekvienas nuolat savo „pusmarkio“ ieško. <...> Tas pilnumos troškimas, noras jį pasiekti ir vadinasi meile. <...> Reikia dar bijoti, kad, negerbdami dievų, būsime dar kartą perkirsti ir vaikščiosime kaip tie antkapių profiliai, perpjauti išilgai nosies, arba kaip pusiau perskeltos bičiulystės „markės“ (Platonas, 1968, p. 30-35). Mito sąranga atrodo naivi, vis dėlto Platono *Dialogų* filosofas geba atskleisti jame glūdinčią idėją arba jame paslėptą prasmę. Vienatvės subjektai yra visi žmonės abiejų lyčių *dėl to, kad jie žmonės; prigimtis nulemia tai, kas esmiškai žmogiška*; dėl ko žmonės trokšta užpildyti tuštumą mylėdami kaip vyrai ir moterys, o nėra kaip dievai. Vienatvės kosminės kilmės klausimas lieka atviras – ar ji įgimta, ar įgyta? Žmogaus vienatvės idėja koreliuoja su *vienovės išvalga* – tai raktas aiškinti visą Platono filosofinę teoriją (plg. Kardelis, 2007).

Paradigminė **Biblijos žmogaus prigimties vienišumo** koncepcija taip pat sulaukė įvairių teorinių interpretacijų. **Krikščioniškoji filosofinė tradicija** plėtoja apibrėžtą vienatvės subjekto „žmogus“ prigimties interpretaciją, būtent tokią, kuri kyla iš kreacionizmo doktrinos, remiantis Biblijos Senojo Testamento Pradžios knygos pasakojimu: „VIEŠPATS Dievas tarė: „Negera žmogui būti vienam. Padarysiu jam tinkamą bendrininką“. Taigi VIEŠPATS Dievas padarė iš žemės visus laukinius gyvulius bei visus padangių paukščius ir atvedė juos pas žmogų pamatyti, kaip jis juos pavadins. Kokiu vardu žmogus pavadins kiekvieną gyvą būtybę, toks turės būti jos vardas. Žmogus davė vardus visiems galvijams, visiems padangių paukščiams ir visiems laukiniams žvėrims, tačiau sau tinkamo bendrininko nerado“ (Biblija.lt, 1999, Pr 2,18-20).

Šio teksto teorinį aiškinimą pateikia vienas žymiausių Lietuvos filosofų – **Antanas Maceina**, kurio vienatvės patyrimo interpretacija yra metafizinė, o drauge – egzistencinė, jis pabrėžia *antropologinį skirtumą tarp žmogaus kaip asmens ir gyvūno/gamtos daikto*. „Žemesnio už save pasaulio akivaizdoje žmogus jaučiasi nepaprastai vienišas. <...> Žmogus nėra Aš, ir šis pasaulis nėra jam Tu. Tai nėra dviejų asmenų santykis, bet tik tai santykis tarp asmens ir daikto. *Tuo tarpu daiktas niekad nėra asmeniui jo buvimo dalyvis*“ (Maceina, 2001, p. 193). Iš šios Pradžios knygos interpretacijos seka gili išvalga: „Negera yra žmogui būti vienam todėl, kad jam stinga kažko pačioje egzistencijoje; ne jos sąlygose ar priemonėse, bet joje pačioje <...> *Vienišas žmogus dar nėra baigtas kurti* <...> Todėl jam

ir negera *būti*, kaip yra negera būti nebaigta tašyti statulai arba nebaigtam piešti paveikslui. Tai nėra psichologinė ar dorinė negerovė, bet *metafizinė*: negerovė pačioje būtyje“ (Maceina, 1999, 194-195). Taigi *vienatvės patyrimą* Maceina, kaip ir Platonas, laiko žmogaus *prigimties netobulumo* ir *tarpžmogiško santykio* stokos neigiamo pobūdžio reiškiniu.

XXI amžiaus pradžioje gyvūno ir žmogaus prigimties/esmės antropologinio skirtumo svarstymai sukėlė diskusijų tarp *fenomenologinės hermeneutinės filosofijos* atstovų **Džordžo Agambeno** ir **Žako Derrida**, taip pat posthumanizmo ir biofilosofijos sekėjų (Gutauskas, 2021). Agambeno teigimu, priešpriešinimas *prigimtis–asmuo*, *gyvūnas–žmogus*, *zoe* „nuogas–bios“ „kvalifikuotas“ gyvenimas sukelia kritines biopolitines pasekmes taikant antropologinį skirtumą, gyvenimą artikuluojant per „išskyrimo–įskyrimo“ struktūrą neišvengiama „antropologinės mašinos“ prievartos. Kaip ideologijos pavyzdžius Agambenas pateikia 1920 m. išleistus teisininko Karlo Bindingo ir mediko Alfredo Hochès svarstymus apie nevertą gyventi gyvenimą nepagydomų ir psichiškai neįgalių asmenų, „kurie neturi valios nei gyventi, nei mirti“, jų „gyvenimas absoliučiai betikslis“ (Agamben, 2016, p. 192). Iš istorijos žinoma, kaip tokiais svarstymais pasinaudojo prievartą prieš „nevertų gyventi“ žmonių grupes taikę ir ją pateisinę naciai. Lietuvos filosofas **Mintautas Gutauskas** įvertina Agambeno analizių reikšmingumą „tuo, kad jis žvelgdamas į biopolitines pasekmes ir jų prielaidas tradicijoje, parodo, jog žmogaus gyvenimo kokybinių savybių nustatymas, jų atskyrimas nuo gyvūniškų lemiamais atvejais tampa gyvybės ir mirties klausimu“ (Gutauskas, 2021, p. 135). Tačiau Gutauskas neįvardija tiesiogiai tų prielaidų, *kuriose* „tam tikrose tradicijose ar mąstymo būduose per antropologinį skirtumą visos gyvos būtybės padalinamos į žmones ir visus kitus gyvūnus, per jį gyvieji įgauna savo esmę“ (ten pat, p. 158). Jeigu antropocentrizmo ir logocentrizmo kritikai ieško šių prielaidų graikų ir judėjų-krikščionių tradicijose, šio darbo autorės manymu, tiesioginė antropologinio skirtumo *teorijos* sąsaja su ideologinės prievartos *praktika* būtų per didelis supaprastinimas, keliantis rimtų abejonių.

Kitas postmodernizmo autorius Ž. Derrida siekia dekonstruoti kiekvieną perskyrą, kiekvieną skirtumą, kad jis nėra tik loginis padalijimas, vieno atskyrimas nuo kito: „*Padalytos pusės yra susiejamos hierarchiniais santykiais*“ (ten pat, p. 158). Norėdamas keisti pavaldumo ryšius ir prievartą įgalinantį diskursą žmogaus ir gamtos pasaulyje, Derrida atsigręžia ir remiasi fenomenologine *susitikimo su kitu* patirtimi, pavyzdžiui, jo asmeninio susitikimo su kate patyrimo aprašymas (Derrida, 2016) sulaukė daug dėmesio ir nuomonių (plačiau: Gutauskas, 2021). Grįžtant prie šio darbo temos, dekonstrukcinis požiūris gali būti įdomus: *vienatvės samprata* nėra kokia nors savaime esanti žmogaus prigimtine duotybe ar atskirties patyrimas, tai – *gyvenimo artikuliavimo* ir *kalbos diskurso konstruktas*.

1.3. Vienatvė – pasirinktas išminčiaus gyvenimo būdas

Kitas pagrindas apibrėžti vienatvės fenomeną yra subjekto-žmogaus *gyvenimo* ir *veikimo būdo* sritis. Kai kalbama apie žmogų, iš prigimties jau plaukia tam tikras specifinis veikimo būdas bei

sąmoningi veiksmai, kurie išryškina žmogų kaip asmenį – asmenybę. Lietuvos filosofė **Jūratė Baranova** žmogaus vienvė savpratą sieja su etikos praktikos sritimi – *etiniu patyrimu* ir *išmintimi*. Matyt todėl *Filosofinės etikos chrestomatijoje* autorė pristato klasikų tekstus nagrinėjančius vienvės temą nuo Romos **stoikų**, žmogaus būseną skyrusių į *išorinį* (buvimo vienvam) ir *vidinį* (vienvšumo) patyrimą.

Epiktetas teigia: „Vienvė yra tam tikra žmogaus, neturinčio pagalbos, būklė. Juk būdamas vienvas žmogus netampa iš karto vienvšas, lygiai kaip ir būdamas minioje nebūtinai yra nevienišas. <...> Mat žodis „vienvšas“ reiškia, kad kažkas neturi pagalbos ir norintieji gali jam kenkti“ (cit. iš Baranova, 1998, p. 353).

Seneka rašo Lucilijui: „Paprastai saugome liūdinčius ar ko nors bijančius, kad jie blogam nenaudotų savo vienvės. Bet ir niekas iš neišmintingų žmonių neturėtų būti paliktas vienvas, nes tada ugdomi blogi sumanymai. <...> Apskritai vienvė turi vienv pranašumą: galima niekam nieko nepatikėti, nebijoti skundiko; o kvailys dėl to ir žūva, nes pats save išduoda <...> Vienvė mus stumia į visas blogybes. Kai jau pasieksi tiek, kad pats sau būsi vertas pagarbos, galėsi atleisti palydovą“ (cit. iš Baranova, 1998, p. 354).

Toliau Baranova sugretina **gyvenimo filosofijos** atstovą **Artūrą Šopenhauerį**, kurio tekstas, kaip ir stoikų, kreipia žmogaus protą į *savęs pažinimą* – *vidinį, dvasinį pasaulį* ir *vienvę kaip intelektualinį patyrimą*:

„Turtingos dvasios žmogus pirmiausia kratysis visokių kankinančių rūpesčių bei nemalonumų, norėdamas ramybės ir laiko sau; kitaip sakant jis ieškos tylaus ir kuklaus gyvenimo, kur kuo mažiau būtų tampomas, ir todėl, šiek tiek pasižmonėjęs vadinamojoje visuomenėje, rinksis uždara gyvenimo būdą, o jeigu jisai tikras intelektualas – net vienvę. Nes juk juo turiningesnis žmogaus dvasinis pasaulis, tuo mažiau reikia jam iš išorės, tuo menkesnė kitų reikšmė <...> Juk pasauly tiek ir tegali rinktis – vienvę arba bjaurastį. <...> Didelio proto žmogui vienvė – dvejopai naudinga: pirma, jis gali būti pats su savimi, ir, antra, jam nereikia būti su kitais“ (Šopenhaueris, cit. iš Baranova, 1998, p. 355-354).

Šiuolaikinės **fenomenologinės-egzistencinės** krypties mąstytojo **Emanuelio Levino** tekstas pagilina vienvės kaip *egzistencinės žmogaus duotybės* sampratą, atskleisdamas *pamatinį santykį su mirtimi* ir kvestionuoja bandymą „apgauti savo vienvę“, iš jos išeiti per išorinį patyrimą tėra iliuzija:

„Vienvė tėra vienv iš būties ženklų. <...> Visokiausi žemiški maistai – malonumai, kuriais subjektas apgauna savo vienvę. Pats pasakymas „apgauti savo vienvę“ rodo, jog šis išėjimas iš savęs yra grynai iliuzinis“ (Levinas, cit. iš Baranova, 1998, p. 361).

Gyvenimo būdo pasirinkimo dilemą tarp vienvšo–filosofinio arba veiklaus–politinio bei pranašumus žmogui įvertino **Aristotelis**. Jis skyrė *dvi tikslingas, kilnias veiklas* kaip alternatyvias *laimės patyrimo* galimybes kiekvienam atskiram žmogui ir valstybei. Panagrinėsime, kaip Aristotelis savo knygoje *Nikomacho etika* ir *Politika* sprendžia šią svarbią dilemą: „Kai kas <...> abejoja, ar reikia

pasirinkti pilietinį bei veiklų gyvenimo būdą, ar verčiau atsiriboti nuo visko, kas išoriška, ir gyventi mąstytojo gyvenimą, kurį vienintelį kai kas sako esant filosofinį“? (Aristotelis, 2009, p. 240). Buvimas vienam daugelį amžių rūpėjo socialiniams filosofams, kaip ir Aristoteliui, įdomi jo pastaba „Politikoje“: „Žmogus visiškai vienišas būtų arba dievas, arba žvėris“ tarytum numato dvejopą šiuolaikinių sampratų į vienatvę pobūdį.

Į pirmą vietą Aristotelio samprotavimuose iškyla *teorinio gyvenimo laimė*. Žmogui, kuris gali pasirinkti teorinį gyvenimą (gr. *bios theoretikos*, lot. *vita contemplativa*) tam tikra prasme užtenka *savęs paties* ir nereikia jokios etinės dorybės, savo vienatvėje jis remiasi teoriškai suvokiama *tiesa*, kuri apsaugo nuo kančios ir nusivylimų: „Jei kas norėtų džiaugtis pats sau, tenesiekia jokio kito vaisto, tik to, kurį teikia filosofija, nes kiti [malonumai] reikalauja žmonių [pagalbos]“ (Aristotelis, 2009, p. 55). Tyrinėtojas **Carnes Lord** pastebi, ypač tokią nuostatą mėgo aristokratai, gyvenę demokratinėse santvarkose (kaip Atėnų) ir laikęsi atokiau nuo politikos: „Galima įsivaizduoti, kad nemaža tokių žmonių buvo tarp tiesioginių Aristotelio klausytojų“ (Lord, 2009, p. 356). Garsųjį Aristotelio posakį, kad žmogus iš prigimties yra pilietiškas gyvūnas (gr. *zoon politikon*) reikėtų suprasti platesniame kontekste, turint galvoje tokią patyrimo sampratą, kad veiklumas „nebūtinai turi būti kitų atžvilgiu <...> ir veiklūs yra ne tik tie svarstymai, kurie skirti veiklos padariniams, bet juo labiau tie samprotavimai ir apmąstymai, kurių tikslas slypi juose pačiuose ir kurių priežastis yra jie patys, nes tikslas yra kilni veikla, taigi tam tikras veiksmas. Be to, net ir kalbėdami apie išorinius veiksmus dažniausiai veikiančiais vadiname tuos, kurie planuoja veiksmą savo mintyse. <...> Nes kitaip vargu ar dievas ir visa visata, kuriems nebūdingi jokie išoriniai veiksmai, išskyrus tuos, kurie susiję su jais pačiais, galėtų gerai gyvuoti“ (Aristotelis, 2009, p. 244-245). Dalis intelektualių žmonių analogiškai buvo ir yra linkę rinktis vienatvę, siekdami aukščiausiojo gėrio – *laimės patyrimo* (gr. *eudaimonia*, lot. *beatitudo*). Anot Aristotelio, tas pats laimingumo patyrimas yra geriausias gyvenimo tikslas kiekvienam žmogui atskirai ir visiems žmonėms kartu. Jei keltume klausimą – žmonėms su intelekto sutrikimu ar tai įmanoma? – Aristotelis, ko gero, nurodytų į kitą laimės galimybę.

Antroji galimybė yra geras gyvenimas ir veikla visuomenėje bei valstybėje (*polis*), juo remiasi *praktinio gyvenimo laimė* (gr. *bios praktikos*, lot. *vita activa*). Aristoteliui, kaip ir šiuolaikiniam žmogui, tai *svarbus pasirinkimas* – „ar būti piliečių bendrijos nariu ir dalyvauti valstybės reikaluose“, kadangi jis turi sociopolitinę reikšmę: „Kartu nereikia manyti, kad kiekvienas pilietis priklauso tik sau pačiam – visi jie priklauso valstybei, nes kiekvienas iš jų yra valstybės dalelė, o rūpinimasis kiekviena dalele yra natūraliai susijęs su rūpinimusi visuma“ (Aristotelis, 2009, p. 280-281). Gerais ir dorais piliečiais tampama dėl trijų dalykų – *prigimties, įpročių ir mąstymo*. Žmonės iš prigimties, kaip ir tam tikros gyvūnų rūšys, jungiasi į grupes, „dėl to net ir nebūdami reikalingi savitarpio pagalbos žmonės nė kiek ne mažiau trokšta gyventi kartu“ (ten pat, p. 92). Tačiau kai kurios prigimtinės savybės esti dvilypės, tad įpročiai jas pakeičia – dorybė nukreipia gera linkme ir pasireiškia supratingumu (gr. *phronesis*) bei

vidurio nuostata (gr. *mesotes*) tarp ydingų kraštutinumų jų vengiant namų veikloje, draugystėje, kaimynystėje ir politikos sferoje. Kita prasme „žmogus yra pilietiškąs gyvūnas labiau nei kokia bitė ar bandos gyvūlys“ (ten pat, p. 10), nes tik žmogus yra įvaldęs kalbą, vadovaujasi dar ir mąstymu (gr. *logos*). Taigi vadovaudamasis mąstymu žmogus gali kilniai pasinaudoti ir skurdu, ir liga, ir kitomis nelaimėmis, priešingomis jų prigimčiai ar įpročiams. Taigi mąstymo, įtikinėjimo ir pasirinkimo sprendimas – alternatyvus požiūris, kad geriausias gyvenimo būdas tiek valstybei, tiek atskiram žmogui yra praktinis veiklus arba pilietinis (*politejinis*) gyvenimas. Laimė praktiniame gyvenime, Aristotelio teigimu, įmanoma tik teisingai sutvarkytame polyje-valstybėje. Nenorėdamas skatinti dorybingų žmonių pasitraukti iš politikos (Lord, 2009), kadangi ne visi trokšta išminčiaus vienatvės, Aristotelis formaliai labai teigiamai vertina ir antrąją laimės patyrimo alternatyvą – gerą gyvenimą ir veiklą visuomeninėje valstybės struktūroje.

Apibendrinant cituoti filosofijos klasikai taiko *etikos verčių matmenį žmogaus patyrimui* kalbėdami apie tam tikrą veikimo ir viso gyvenimo būdą. Žmogaus vienatvę jie supranta kaip *dvilypi reiškinį* socialiniame ir politiniame kontekste: nuo *proto* sugebėjimo priklauso dorybė ir patyrimo moralinė vertė – gera ar bloga. Taigi vienatvės būseną gali reikšti įgytą išminčiaus privilegijuotą statusą arba neišmintingojo dorybės ir laimės praradimą.

Vienatvės reiškinys koreliuoja su dar vienu žmonių veikimo, etinės ir politinės praktikos aspektu, būtent *socialiniu patyrimu*. Kelios antikoje suformuluotos pamatinės idėjos tebėra vėlesniųjų vienatvės sampratų pagrindas. **Jonathanas Saksas** pabrėžia žmogiškos prigimties socialumo ir vienišumo neigiamą ryšį, laikydamas žmonių esminiu gebėjimu socialinių tinklų kūrimą iš mūsų evoliucinės praeities: „Vienišumas, juntamas žmogiškųjų santykių trūkumas, veikia mūsų kaip socialinių gyvūnų, esmę. Bet mes ne šiaip tik gyvūnai, mes sugebame kurti plačius tinklus, ir tai skiria mus nuo kitų rūšių“ (Saks, 2021, p. 48). Moralė atlieka dvejopą socialinę ir normatyvinę funkciją: „Štai ką moralė simbolizuoja – mūsų atsidavimą kitiems, gebėjimą megzti priklausymo ir globos ryšius“ (ten pat, p. 48) ir „moralė suvaržo individualizmą. Tie, kas siekia pasinaudoti grupe, turi sumokėti“ (ten pat, p. 51). Vienatvę įveikti padeda laimės ir gerovės jausmas, kurį lemia žmonių priklausomybė tarpusavio santykių tinklams, pasirengimas veikti kitų labui ir žinojimas, kad ir kiti darys tą patį dėl mūsų. Abipusis altruizmo „abipusiškumas“ nurodo žmonių tarpusavio santykių *socialinio ryšio* svarbą, taikaus ir humaniško žmonių sambūvio pagrindinį etinį principą, o sykiu ir *vienatvės* bei *teisingumo* problemas, apimančią visą politinį gyvenimą.

Šiuolaikinės autorės – **Džilė Stauffer** interpretuoja „etinės vienatvės“ (Stauffer, 2015) ir **Dženifer Gaffney** „politinės vienatvės“ (Gaffney, 2020) sąvokas bei jas kritiškai analizuoja įvairių bendruomeninio ar visuomeninio pobūdžio ryšių, XX a. išaugusio totalitarizmo ir populizmo kontekste. Kitaip nei Aristotelio vienatvė, kuri yra *žmogaus racionaliai pasirinktas* pažinimo ir gyvenimo būdas, Stauffer prisimena etinės vienatvės pavyzdį – **Žano Amery** patyrimą, grįžusio iš Bergen-Belsen

koncentracijos stovyklos, kas *su žmogumi įvyko, ko pats nepasirinko*, persekiojimo patirtis išgyvenama ir po dvidešimties metų. „Etinė vienatvė yra izoliacija, jaučiama tada, kai žmogus kaip pažeidžiamas asmuo arba kaip vienas persekiojamos grupės narys buvo paliktas žmonijos arba tų, kurie turėjo galios savo gyvenimo galimybėms. Tai būklė, kurią patyrė asmenys, su kuriais žmonės ir politinės struktūros elgėsi neteisėtai ir nužmogino“ (Stauffer, 2015, p. 1). *Etinė vienatvė* – tai plačiai paplitusi socialinių santykių forma ir tiesioginio sociopolitinio poveikio pasekmė: dehumanizacijos, priespaudos, apleidimo bei *negirdėjimo* teisingai mąstančiųjų ir vienišųjų balso. *Politinė vienatvė* sutampa su *liberalaus subjektyvumo* nuostata, pagal Gaffney interpretaciją, pagrįstą **Hanos Arendt** kritiniu požiūriu į **liberalią politinę tradiciją**, kuri atskleidžia galimą totalitarizmo ir populizmo formų pavojų (Gaffney, 2020). Minėtos autorės pagrįstai atkreipia dėmesį į sociokultūriškai ir politiškai sąlygotą individų vienatvę kaip etinį ir socialinį atskirties patyrimą, kadangi individai visuomenėje skiriasi galimybėmis ir galiomis, svarbus visiems bendras branduolys – *socialinės sąsajos sistema* (at)kuriant teisingumo santykius valstybėje ir įveikiant liberalaus subjekto vienišumą.

1.4. Vienatvė kaip subjekto sąmonės fenomenas

Naujaisiais amžiais įsitvirtino nauja teorinė prieiga – principinė *subjektyvi sąmonės* nuostata „mąstau, vadinasi esu“ (lot. *cogito, ergo sum*) – tai **Rene Dekarto** posūkis į žmogų kaip mąstančią būtybę, viso pažinimo centrą, „egocentriškas posūkis“ (Mijuskovic, 2015, p. 8). Dekartas metodiškai suabejoja išoriniu patyrimo pasauliu, skeptikų argumentus pritaiko egzistavimo teiginiams, griežtai atskiria minčių pasaulį nuo materialiojo, iškelia mąstančią sielą virš kūno ir įtikinamai išdėsto, kad mintys mums yra artimesnės, geriau pažįstamos ir patikimesnės už empirinį pasaulį, o *tikrumas glūdi sąmoningoje sieloje – savimonėje* (Tatarkiewicz, 2002). **Racionalistinė-idealistine** filosofija iškelia žmogaus *proto aktyvios* prigimties ir savimonės nuostatą, kad pažinimas nėra pasyvus procesas ir protas sprendžia problemas pagal mąstančiojo *Aš* savižiną. Ši nauja *kognityvinė perspektyva* sudaro pagrindą apmąstyti, koku būdu susiklosto asmens vienatvės suvokimas. Kritinis klausimas, anot Mijuskovičiaus, kyla būtent toks, kad „jei mes negalime iš tikrųjų tiesiogiai pasiekti išorinių objektų, kaip įmanoma prasiskverbti į kitus protus?“ (Mijuskovic, 2015, p. 46). Jei Dekartas teisus, *solipsizmas* seka kaip logiškai akivaizdi žmogaus ontologinė ir epistemologinė pozicija, kurią galima nusakyti filosofinėmis parafrazėmis: „mąstau, vadinasi esu – *Aš* pats vienas“ bei „mano protas yra vienintelis dalykas, kurį tikrai žinau egzistuojant“.

Ankstesnius įsitikinimus, kad vienatvė yra žmogaus *kosminė-ontinė objektyvaus patyrimo* tikrovė (priklausanti prigimčiai ar būdinga gyvenimo būdai) keičia subjekto vienatvės kognityvinė įžvalga, glūdinti implicitiškai sąmonėje: *subjektas įsisąmonina vienišą mąstantįjį Aš tiesioginiu vidiniu suvokimu*. Tas glūdėjimas sąmonėje reiškia ne tiek tai, kad vienatvė yra įgimta idėja ar įgyta kognityvinė sąmonės kategorija, bet veikiau tai, kad žmogus yra įsisąmoninęs savo subjektyvų buvimą. Jis ne tik

sąmoningai mąsto, bet taip pat įsisąmonina, kad mąsto, be to – įsisąmonina, kad mąsto ir būna sąmoningai – taigi įsisąmonina *būseną ir asmenį, jų koreliaciją*. Savo vienatvės įsisąmoninimas savimonės refleksijos metodu atspindi *intrapsichinį fenomeną* – mąstymą to žmogaus, kuris esu *Aš*, vienatinis, vienkartinis asmuo, dvasinė sielos substancija, anot Dekarto. Kai subjektas susitapatina su savuoju *Aš* kaip konceptuali „objektu“, jis įgyja pažinimo tikrumą, įveikia ribinį neaiškumą tarp tikrovės ir sapno, abejonę dėl pojūčių, pasaulio ir net paties Dievo apgaulingumo (Dekartas, 2021). Tačiau sekdamas racionalistine-idealistine filosofine prieiga žmogus lieka „įkalintas“ savo psichikos – proto, sąmonės sferoje kaip kadaise Platono *olos alegorijos kalinys* – tai vienatvės solipsistinis įvaizdis.

Vėlesnės Naujųjų amžių **Immanuelio Kanto** ir **Johano G. Fichtės** nuostatos veda į *Aš* (vok. *Ich*) filosofiją vienatvės keliu. Kantas, kaip ir Dekartas, teigia, kad mums kaip kelrodis „pirmiausia duotas ... *Aš* kaip mąstanti būtybė“ (Kant, 1996, p. 294). Tai, ką vadiname pažinimo objektais, neegzistuoja be mąstančio subjekto: nėra objektų be subjekto aktų, kuriuos vienija mūsų *Aš* vienumas. Idealisto Fichtės požiūris išplėtoja Kanto „*Aš* mąstau“ kritinę filosofiją, bet nueina daug toliau nei jis: „pasak Kanto, *Aš* kuria daiktų vienovę, o pasak Fichtės – pačius daiktus; pasak Kanto, *Aš* kuria tik daiktų formą, pasak Fichtės – ir turinį; pasak Kanto, *Aš* veiklos padarinys yra reiškiniai, pasak Fichtės – patys daiktai. Pasak Fichtės, *Aš* ne tik pažįsta – kaip visuotinai įsivaizduojama – kažką, kas ir be jo pagalbos egzistuoja, bet kuria, *įbūtina* tikrovę“ (Tatarkiewich, 2002, p. 244). Savaime aišku, kad Kanto ir Fichtės filosofija negali būti empirinio pobūdžio: juk neįmanoma *Aš* minčių transcendentalinį, vienišą subjektą pažinti patirtimi. Žmogaus proto nepatenkina patirtimi besiremiantis ir reiškiniams taikomas mokslas. O kadangi žmogaus siela yra „daiktas pats savaime“, Kanto terminais, ji nepažini, tai Fichtė iš viso nebando išeiti anapus savęs ir pažinti tikrovės savyje, jo požiūriu, visi reiškiniai tik įsivaizdujami. Vadinasi, jiems vienatvė – tai mintis, vaizdinys yra tos pačios intrapsichinės esmės, kaip ir *Aš*.

Gottfriedas W. Leibnizas pasiūlo dar kitą aiškinimo būdą, kuriame ryški *individualizmo ir įvairovės* nuostata: individualių substancijų esą neribotai daug, tačiau jos visos vienuosės – Leibnizas jas pavadina *monadomis* (gr. *monas* – vienetas, kas nedalijama) – ši filosofinė sąvoka reiškia pirmąpradį, neskaidomą, konstruktyvų būties elementą (www.vle.lt). Filosofo požiūriu, kiekvienas reiškinys esąs individualus, nėra dviejų vandens lašų, medžio lapų ar žmonių veidų, kurie būtų absoliučiai panašūs, kiekvienas skiriasi nuo bet kurio kito, kaip ir *asmenys*, nes jų individualūs bruožai akivaizdūs. Čia slypi substancijų *vienatvės kilmė*, pagal Leibnizą, kuris substancijos sąvoką supranta kaip žmogaus asmenybės analogą, kadangi *substancijos tarpusavyje nesąveikauja*. Tačiau vienatvė neatrodo jokia problema, o būtina individualių, unikalių substancijų savybė, glūdinti pačiose substancijose, ne už jų: „Leibnizo manymu <...> nesuprantama ir neįmanoma, kad substancijos galėtų būti iš išorės veikiamos ar pačios veiktų išorę. Pasak jo, „monada neturi langų“; kiekviena monada yra *uždaras kosmosas*“ (Tatarkiewicz, 2002, p. 95). Mintis, kad asmuo kaip substancija–monada yra uždaras kosmosas *įgalina* jo

savarankiškumą, sąmoningumą, savaimingą, be jokio išorinio stimulo, veiksnumą, jam būdingą jėgą ir gebėjimą dinamiškai pakisti, tobulėti.

Galima diskutuoti dėl Leibnizo monadologijos ir vienatvės sampratos interpretacijos: kaip galimai geriausiame gyvenamajame pasaulyje skirtingų monadų suvokiniai tarpusavyje dera, o asmenys kaip kūninės ir sielos substancijos sudaro darnią visumą? Kyla ginčų dėl jo kūninės substancijos objektyvumo sampratos tradicinės ir šiuolaikinės interpretacijų (Adomaitis, Jokūbaitis, 2014), taip pat dėl žmogaus laisvės ir determinizmo, galimų gyvenamųjų pasaulių pasirinkimo (Mažeikis, 2012). Pagal tradicinę interpretaciją, „monadų likimai klostosi tarpusavyje *nepriklausomai, tačiau tolygiai ir darniai*, paklusdami vis tam pačiam dėsniai ir užtat visada sinchroniškai. Monados – tai tarsi laikrodžiai, kurie, iš pat pradžių Dievo vienodai sureguliuoti, eina visada tolygiai, sukeldami įspūdį, jog vienas nuo kito priklauso. Teoriškai galimi ir kitokie pasauliai nei šis, tačiau visi jie būtų ne tokie harmoningi“ (Tatarkiewicz, 2002, p. 97). Vienas iš tradicinių pasaulio tobulumo aiškinimų yra teologinis – vientisų substancijų tarpusavio sąveiką, tikslingą dinamiką pagal mažesnę ar didesnę sąmoningumo laipsnį harmonizuoja tobuloji monada, t.y. *Dievas*.

Šiuolaikinė interpretacija, kurią pateikia **Robertas M. Adamsas**, pavadina monadologinę, vientisą, dinamistinę žmogaus ir pasaulio koncepciją „Leibnizo fenomenalizmu“ (Adams, 1994; cit. iš Adomaitis, Jokūbaitis, 2014). **Fenomenalizmas** yra nuostata, kad žmogaus patyrimas, kaip ir bet kokių substancijų rinkinių-reiškinų realumas priklauso nuo jų *suvokimo*. Leibnizo nuomone, suvokimo veiksmas yra *konstrukcija*, jis tolydžiai kinta, jame gali pasitaikyti ryškių ir daugybę mažiau ryškių momentų. „Todėl ontologinis tokių logiškai arba metafiziškai iš substancijų sukonstruotų esinių, „esančių tik reiškiniiais, abstrakcijoms arba santykiais“, statusas yra bent iš dalies protinis. Šie esiniai egzistuoja prote ir priklauso nuo to, ar apie juos mąstoma“ (Adams, 1994, cit. iš Adomaitis, Jokūbaitis, 2014, p. 143). Fenomenalistinė Leibnizo interpretacija teigia, kad formaliai suprastos idėjos – pvz., vienatvė, erdvė, laikas ir kitos – turi kitokias savybes nei objektyvios idėjos, t. y. kūnų reprezentacijos. Kūnai turi objektyvios idėjų tikrovės statusą, o formaliai vertinamų idėjų savybes Adamsas vadina „psichologinėmis“. Metodologiškai Leibnizo filosofija skiriasi nuo kraštutinės **Georgo Berkeley’io** subjektyvizmo filosofijos, pavyzdžiui, Leibnizo pastabos ant paskutinio *Žmogiškojo pažinimo principų* puslapio: „Čia daug kas teisinga ir artima mano pažiūroms. Tačiau išreikšta paradoksaliai. Juk nebūtina sakyti, kad materija yra niekas, pakanka pasakyti, kad ji yra reiškinys, kaip vaivorykštė; ir kad tai yra ne substancija, o substancijų išdava, taip pat kad erdvė yra ne daugiau reali nei laikas, t. y. kad ji yra tik koegzistuojančių daiktų tvarka, kaip laikas yra subegzistuojančių daiktų tvarka“ (Leibniz, 1989, cit. iš Adomaitis, Jokūbaitis, 2014, p. 144). Taigi yra du būdai žiūrėti į idėjas: vienas jų kreipia dėmesį tik į jos turinį – šiuo požiūriu idėjos (tiek laiko, tiek vienatvės, tiek Dievo ir t. t.) nesiskiria tikrumu; kitas būdas yra objektyvusis – šiuo požiūriu idėjos, priklausomai nuo *reprezentuojamo* objekto, gali būti tikresnės arba mažiau tikros.

Fenomenalistinę interpretaciją palaiko ir **Benas L. Mijuskovičius**: remdamasis Leibnizu jis teigia, kad „subjektyvus laikas labai skiriasi nuo mokslo laiko, kad galbūt yra savyje uždaras vienišas laikas, kuris radikaliai skiriasi nuo objektyvaus laiko, kurio viešai laikomės. Leibnizas numato vidinės laiko sąmonės doktriną, sukurtą aktyvaus proto aktų tik sąmonėje, solipsistinėje monadoje“ (Mijuskovic, 2015, p. 45). To ir siekia fenomenalistinė interpretacija – paaiškinti tarpusavio „koegiztuojančių ir subegiztuojančių daiktų tvarkos“ ypatumus vis iš kitos *subjektyvios sąmonei būdingo gebėjimo suvokti perspektyvos* – nors kiekvienas iš mūsų suvokiame tuos pačius fenomenus (vienatvę, laiką, erdvę ir kitus), tačiau kiekvienas juos suvokiames skirtingu aiškumu ir kiekvienas suvokiame skirtingus pasaulio fragmentus.

XX a. fenomenologinė filosofija arba tiesiog **fenomenologija** nepamiršta sudėtingos Kanto ir Hegelio iškeltos problemos: kaip įmanomas „apšviesto, sąžiningo ir nelaimingo proto“ santykis su kažkuo, esančiu anapus jo? **Edmundas Husserlis** savo „Loginius tyrinėjimus“ (Husserl, 2001) ir **Žanas P. Sartre’as** savo kūrinis (plg. Mažeikis, 2016) taip pat skyrė šiam klausimui. Šis „apšviestas, sąžiningas ir nelaimingas protas“ arba kitaip vadinama *Ego sąmonė* fenomenologiškai apibrėžiama kaip pažintinė funkcija ir šitaip bendriausiai apibūdinama „joje“ atsispindinti *vienatvė kaip kognityvinis – sąmoningas fenomenas*. Husserlis konceptualiai analizuoja *Ego sąmonę* diferencijuotai ir labai sudėtingai, kitaip aiškina žmogaus patyrimą nei šiuolaikiniai psichologai: „Pirma, sąmonė kaip visuma, tikroji fenomenologinė būtybė – empirinis ego, kaip psichinių patirčių susipynimas vieningame sąmonės sraute. Antra, sąmonė kaip vidinis savo psichinių išgyvenimų suvokimas. Trečia, sąmonė kaip išsamus „psichinių veiksmų“ arba „intencionalių išgyvenimų“ įvardijimas“ (Husserl, 2001, p. 81).

Pirmąją prasme psichologams sąmonė atrodo esanti tik išvestinė „patirtis“ ir „turinys“ realių „įvykių“ (Wundtas), kurie atsispindi sąmonėje psichikos aktais nuo vienos akimirkos iki kitos, ir tarpusavyje susiję įvairiais būdais, sudaro sąmonės aktų „apšviestą“ visumą: „šia prasme suvokimai, vaizduotės vaizdiniai, konceptualaus mąstymo aktai, prielaidos ir abejonės, džiaugsmas ir sielvartai, viltys ir baimės, norai ir valios aktai ir t.t. sudaro mūsų sąmonės „išgyvenimus“ ar „turinį“ (ten pat). Husserlis pabrėžia, kad šią sąmonės sampratą galima apibrėžti grynai fenomenologiniu būdu, t. y. *redukcijos metodu*, kuris nutraukia visus ryšius su empiriškai realia egzistencija: žmogaus individuali patirtis vietoj aprašomosios-psichologinės ar empiriškai fenomenalistinės prasmės tada tampa patirtimi arba „reiškiniiais“ grynai fenomenologijos prasme. „Fenomenologiniam ego ar sąmonės vienybei“ pripažįstamas *savitas* ir *aktyvus sąmoningumo sugebėjimas* – peršviesti, suteikti *pažintines* reikšmes žmogaus individualiam vienatvės ar kitokiam patyrimui.

Antroji sąmonės samprata išreiškiama kalbėjimu apie „vidinę sąmonę“. Tai yra tas „vidinis suvokimas“, kuris lydi „Aš esu...“ sąmonės aktus ir intelektualiai dalyvauja žmogiškajame patyrimo, stabilizuoja pojūčius ir būsenas kaip savo pažinimo objektus. Kaip Dekarto *Mąstau, vadinasi esu* atramos taškas „savęs įrodymas“, antroji sąmonės samprata yra „elementaresnė“, ji turi „vidinį

prioritetą“. Anot Husserlio, vidinis suvokimas yra akivaizdus, laikomas tinkamu, tokiu, kuris nepriklauso nuo išorinių objektų ir aiškiai suvokiamas intuityviai iš savo dabartinės patirties. „Tai ne tik savaime suprantama, kad aš esu: savęs įrodymas taip pat susijęs su nesuskaičiuojama daugybe formų sprendimų dėl patirties ir jos „turinio“: Aš suvokių tą ar aną <...> – šis malonumas, pvz., kuris mane pripildo, šis proto fantasma, kuris plūduriuoja prieš mane ir pan. Visi šie sprendimai susideda iš daugelio sprendimų „aš esu“, jie vengia visiško konceptualizavimo ir išraiškos, jie akivaizdūs tik savo gyvoje intencijoje, kurios negalima tinkamai perteikti žodžiais“ (Husserl, 2001, p. 86). Taigi vienatvės patyrimas gali būti tik vidinis, intuityvus suvokimas ir neišreiškiamas žodžiais. Būna psichologinėje kalboje sakoma, kad kiekvienas suvokimas nukreiptas į savo sąmonę kaip fenomenologinio *ego–Aš* išgyventa vidinė patirtis (kasdiene kalba vadinama „vidiniu“ suvokimu) turi būti adekvatus, tačiau Husserlis visiškai nesutinka su tokia psychologizavimo nuostata. Kaip ir Hegelio „nelaiminga sąmonė“, taip „Aš esu vieniša(-s)“ suvokimas yra pagrįstas tik vidine savimone betarpiškai ir intuityviai, o psichologiškai nebūtinai adekvačiai išreikštas. Juk vienatvė nėra objektyvi nuo sąmonės nepriklausanti pažinimo tikrovė, o betarpiška *duotybė kam nors* – asmens „vidinės sąmonės“ *fenomenas*, suvokiamas intuicijos ir emociniais aktais. „Tai, ką mes vadiname „vidiniu suvokimu“, daugiausia susiję su tokiais „dvasinėmis“ patirtimis kaip mąstymas, jausmas ir noras, bet ir viskas, ką randame, kaip šiuos, savo kūno viduje, nesijungia su mūsų išoriniais organais“ (Husserlis, 2001, p. 335). Kas kartą susidūrė su vienatvės intuicija, visuomet žinos, kad ji teikia giliausią asmens sielos pažinimą, neprieinamą šaltam išoriniam stebėtojui. „Vidinė sąmonė“ nėra savarankiškas dvasinis subjektas, o *peršviečianti, atspindinti ir išgyvenimus formuojanti „vidujinimo“ funkcija*, interiorizuojanti tai, kas atsispindi gyvenamajame pasaulyje, suteikdama tam viskam vietą, reikšmę asmens savajam *Aš* – tai, ką išgyvena labiausiai vidujiškai ir asmeniškai.

Tai atveda mus prie Husserlio trečiosios sąmonės sampratos, apibrėžtos „intencionalia“ ir „intersubjektyvia“ patirtimi. Kitaip nei Kantas, Husserlis remiasi Brentano *intencionalia proto samprata*, kuri pagrindine sąmonei būdinga savybe laiko tai, kad visi jos aktai yra nukreipti į anapus esančius objektus. „Sąmoningas *ego* santykis su jo objektais reiškia *Aš* tiesioginį sąmoningą patyrimą, kurio sąmoningi objektai yra *ego* žmogus, asmeninis *ego*-protas ir todėl visas empirinis *ego*-subjektas arba žmogus yra įtrauktas į bendrą fenomenologinės būtybės sąmonės vienybę ir kad tokie sąmoningi išgyvenimai taip pat sudaro esminį fenomenologinį branduolį fenomenaliame *ego*“ (Husserl, 2001, p. 93).

Fenomenologija yra patirčių teorija, aiškinanti visus *ego–Aš* sąmonės intencionalius atitikmenis, vadinamus „fenomenais“, nesvarbu, ar jie būtų tikri, ar įsivaizduojami išgyvenimai, be to, jų tarpusavio santykius ir dėsnius. Sekant Husserliu, vienatvė, būdama sąmonės fenomenas, egzistuoja lygiai taip pat, kaip ir sąmonė, kuri neabejotinai egzistuoja. Tatarkiewičius paprastai paaiškina sudėtingą Husserlio minčių raidą: „Šiaip ar taip, *Aš* Husserliui tapo pirmine būties forma, o pasaulis – jo kūrinium. Aišku, ne

vieno, o daugelio *Aš* kūrinium, intersubjektyvaus proceso kūrinium. Husserlio fenomenologija priartėjo prie monadologijos“ (Tatarkiewicz, 2003, p. 265). Tai atveria ypatingą *į subjektą orientuotą* prieigą – fenomenologija atskleidžia *žmogaus vienatvės patyrimišką subjektyvumą* – kaip *Aš* konkretaus asmens ir *inter-subjektyvumo* perspektyvą.

Fenomenologija priešinama empirizmui, šį metodologinį skirtumą svarbu suprasti tiriant žmogaus patyrimą ir jo vienatvę. **Karolis Wojtyła** paaiškina, empirinės ir fenomenologinės nuostatos netapatumą: Atrodo, kad empiristinis požiūris „pašalina tokią daugelio patyrimų vienovę ir individualiame patyrimo mato tik kompleksą išpūdžių ar jaudinimų, kuriuos protas paėliui tvarko. Patyrimas (pvz., vienatvės – V. Z.) tikrai yra kai kas individualaus ir kiekvieną kartą vienintelis ir nepakartojamas, tačiau egzistuoja kai kas, ką, remiantis visu empirinių duomenų tolydumu, galima pavadinti žmogaus patyrimu. Patyrimo objektas yra ne tik laikinas jusliškai patiriamas reiškinys, bet ir pats žmogus, išryškėjantis iš visų patyrimų ir kartu glūdintis kiekviename iš jų“ (Wojtyła, 1997, p. 49-50). Remiantis *intersubjektyvumo* samprata gyvenamajame pasaulyje, žmogaus patyrimas susiklosto iš paties savęs patyrimo bei patyrimo visų kitų žmonių, ribojasi tam tikru jų skaičiumi. Tačiau *Aš* ir *Kito* patyrimai vienas į kitą neredukuojami. Esama pagrindo išvelgti *vienatvės* problemą dėl *vidinio ir išorinio žmonių patyrimo ir supratimo nebedramatiškumo*. Savas „fenomenologinis *ego-Aš*“ nepalyginti daugiau ir nepalyginti kitaip yra duotas sau pačiam, negu kaip kiekvienas kitas žmogus, kuris nėra *Aš*.

Net pripažinus maksimalų priartėjimą prie *Kito* žmogaus, skirtumas lieka, vadinasi, aktuali intersubjektyvumo ir susijusi vienatvės problema. **Editha Štein** šį priartėjimą prie kito subjekto patyrimo duotybės vadina *empatija*: „Visi ginčai dėl empatijos yra pagrįsti numanoma prielaida, kad išoriniai subjektai ir jų patyrimas yra duoti mums. Mąstytojai sprendžia apie šio duotumo įvykių aplinkybes, padarinius ir teisėtumą. Bet pirmiausia reiktų apsvarstyti duotumo reiškinį patį savaime ir iširti jo esmę“ (Stein, 1989, p. 3). **Rasa Žiemytė** analizuoja intersubjektyvumo problemą kaip žmogiškos praktikos kontekste reikšmingą *supratimą*, kuris yra ne vieno subjekto kompetencija, o *tarp-subjektinis santykis*: „Egzistuoja *Kito* asmens bei jo reiškiamų minčių supratimo patirtis. Taip pat yra priešingos krypties išgyvenimų, kai susivokiama, jog kitiems ar Kitam mūsų reiškiamos mintys yra suprantamos. Šis abipusio supratimo, arba inter-subjektyvumo, fenomenas išryškėja šalia „negatyvios“ reikšmės patirčių, kaip vienpusis ar abipusis nesupratimas. Kai kuriais atvejais nesupratimas yra gnoseologiškai neišvengiamas. Tačiau, kalbant apie ontologinę žmonių gyvenimo plotmę, reikia pripažinti supratimo būtinybę. Juk nesuprasdami vienas kito *homines sociales* negalėtų gyventi visuomenėje, kurios gyvavimo sąlyga ir yra supratimas“ (Žiemytė, 1997, p. 19). Tenka pažymėti, kad praktinės vienatvės, socialinių santykių ir kitos problemos nelabai domino Husserlį, jis mąstė abstrakčiai. Konkrečiau fenomenologiją išplėtojo daugybė jo šalininkų tarp filosofų (Scheleris, Stein, Von Hildebrandas, Sartre'as, Heideggeris, Heringas, Koyre, Merleu-Ponty, Ricoeuras, Ingardenas, Wojtyła, Mijuskovic) ir kitų sričių mokslininkų, pvz., psichologų (Pfanderis, Lippsas, Külpe, Spinelli,

Rogersas, Giorgi, Collaizi, Sadler) bei sociologų (Schützas). Fenomenologai giliai analizuoja savitą, daugiasluoksnę žmogaus patyrimo struktūrą, konkrečius fenomenus ir jų esmes, tad asmens išgyvenamą vienatvę kokybiškai sunku būtų tyrinėti neturint bendros Vakarų filosofijoje susiformavusios teorinės žmogaus patyrimo ir *Aš* sąmonės pažinimo koncepcijos.

1.4. Egzistencinė vienatvės samprata

Socialiniai darbuotojai savo pažiūras gali reflektuoti, pasigilindami į jų kilmę iš filosofinių tradicijų ir samprotavimų. **Arno Anzenbacheris** taip apibendrina šiuolaikinės filosofijos kryptis 1992 m. vadovėliu tapusioje knygoje Lietuvoje: „Dabarties filosofiją galima suskirstyti į tris dideles grupes, atsižvelgiant į bendriausią orientaciją: 1) *fenomenologiškai orientuota pozicija*: jai pirmiausia priklauso klasikinė fenomenologija, egzistencializmas ir hermeneutinė filosofija; 2) *pozityvistiškai orientuota pozicija*: jai priskiriama neopozityvizmas, kritinis racionalizmas, taip pat daugybė loginių empiristinių ir lingvistinių krypčių. Jas aprėpia vadinamoji analitinė filosofija; 3) *marksistiškai orientuota pozicija*: jai priklauso neomarksizmo, taip pat marksizmo-leninizmo, oficialios komunistinių valstybių doktrinos, įvairios atmainos. Žinoma, šios trys grupės neišsemia visos dabarties filosofijos. Dar yra daug mokyklų, susijusių su didžiųjų mąstytojų filosofinėmis teorijomis. Tai *platonikai, aristotelininkai, augustinikai, tomistai, kantininkai* ir *hegelininkai*. Kaip svarbiausios mokyklos, palaikančios ankstesnes filosofines tradicijas, greta neopozityvizmo ir neomarksizmo pirmiausia minėtinos neokantizmas ir neotomizmas“ (Anzenbacher, 1992, p. 53).

Egzistencinė paradigma, kurios pradininkas buvo Siorenas Kierkegaardas XIX a., kone po šimtmečio Antrojo pasaulinio karo metu vėl tapo aktuali, ją atgaivino filosofai (M. Heideggeris, J. P. Satre'as, K. Jaspersas, A. Kamiu) ir psichologai (E. Frommas, C. E. Moustakas, H. D. Von Witzlebenas) bei taiko socialinio darbo, slaugos mokslininkai (B. L. Mijuskovicius ir kiti). Dėl egzistencialistinėmis save laikančių doktrinų įvairovės apibrėžti šią kryptį gana sudėtinga. Tatarkiewiczus apibendrintai išskiria egzistencializmą *siaurąja* ir *plačiąja prasme*: pirmąjį „galima glaustai apibrėžti teze, kad *žmogaus egzistencija anapus savęs neturi atramos, ją gaubia nebūtis*“; taip byloja anaipol ne visas, o tik kairuoliškasis, radikalusis, Heideggerio ir Satre'o, egzistencializmas. „Tuo tarpu egzistencializmą *plačiąja prasme* galima apibrėžti teze, kad *žmogaus egzistencija savos esmės neturi, <...> ji nėra iš anksto nustatyta, žmogus pats ją kuria*“ (Tatarkiewicz, 2003, p. 414). Šia prasme yra galima ir krikščioniškoji egzistencializmo atmaina. Kadangi šiuolaikinio socialinio darbo teoretikai rodo dėmesį egzistencializmui (D. F. Krilas ir N. Thompsonas, cit. iš Bogdanova, Švedaitė-Sakalauskė, 2010, Nr. 24), šios krypties šalininkams verta apmąstyti, kurios prielaidos visai priimtinos (pvz., mintis, kad žmogus pats lemia savo būtį, yra laisvas ir vienišas), o kurių jo išvadų (pvz., ateistinių bei nihilistinių) būtų galima išvengti.

Apibrėžimas ir tipai. Žmogaus vienišumo egzistencialistinė analizė remiasi ir humanistinės-egzistencinės krypties psichologai, kurie savo pažiūras daugiausia kildina iš filosofinio egzistencializmo. Vienas labiausiai cituojamų šios perspektyvos atstovų **Clarkas E. Moustakas** išleido kelias populiarias knygas apie egzistencinę vieatvę (1961, 1972). Jis lygina dvi vieatvės formas: „Vieatvę galima vertinti dviem aspektais: kaip egzistencinę vieatvę, kuri yra neišvengiama žmogiškosios patirties dalis, ir kaip vienišumą, sukeltą nutolimo nuo savęs ir savęs atmetimo, kuris išvis nėra vieatvė, greičiau neapibrėžtas ir trikdantis nerimas“ (Moustakas, 2008, p. 69). Pirmoji įvairiuose kontekstuose suvokiama kaip *tikroji žmogiškoji patirtis*, kiekviena *tikra* vieatvės patirtis aprėpia „ir skausmą, ir kūrybos triumfą, gimstantį iš ilgų vienumos valandų“ (ten pat). Tuo tarpu antrajam *vienišumui* būdinga nerimastinga emocinė konotacija arba nerimas, kuris apsunkina žmogaus vienišumo patyrimą asmeniškai komunikuojant net *su pačiu savimi* ir skatina atsiribojimą: „Egzistencinę vieatvę išgyvenantis žmogus suvokia save kaip izoliuotą ir vienišą asmenį, o vienišumo nerimo apimtas žmogus yra atsiribojęs nuo savęs, kaip jaučiančio ir sąmoningo žmogaus“ (ten pat).

Von Witzlebenas, panašiai kaip Moustakas, išskiria „pirminę“ vieatvę, kylančią iš suvokimo, kad pasaulyje esu vienas, ir „antrinę“ vieatvę, kurią sukelia socialinio objekto praradimas (Von Witzleben, 1958, cit. iš Perlman ir Peplau, 1982, p. 106).

Benas Lazar Mijuskovičius yra konceptualus vieatvės teoretikas ir socialinio darbo praktikas, jis skiria du tipus pagal atskirties jausmo šaltinį: *psichologinę* ir *metafizinę-egzistencinę* vieatvę (Mijuskovic, 1979; 1985; 2015). „Noriu teigti, kad žmogus yra ne tik psichologiškai vienišas, bet ir metafiziškai izoliuotas taip pat. Aš neteigiu, kad mes jaučiame ar manome, kad esame vieni visą laiką ir kiekvieną akimirką. Esu įsitikinęs, kad mes tikrai esame, bet ne visada sąmoningai suvokiame tai (Mijuskovic, 1979, cit. iš Perlman, Peplau, 1982, p. 106). *Metafizinė* vieatvė, anot Mijuskovičiaus, yra žmogaus patyrimas egzistencijos esmės ir izoliuotos prigimties, būdingas absoliučiai kiekvienam žmogui, universalus, nuolatinis. Panašiai kaip fenomenologai, jis teigia, kad vieatvė yra *asmeninis* patyrimas, kuriuo susitinkame su žmogumi ir jį patiriame, išgyvendami savo *Aš* atskirtį: „Vieatvės prasmė yra visuotinė; bet ji taip pat pasižymi asmenine, išskirtine dinamika. <...> Vieatvė konceptualia reikšme yra universali, bet iš esmės emocinė ir kokybinė patirtis, ji yra grynai subjektyvi ir todėl intymiai privati. <...> Tai žmogaus egzistencija sinonimas. <...> Vienintelis žmogiškasis absoliutas yra vieatvė; visa kita kyla iš psichologinio šaltinio (Mijuskovic, 2015, p. 155; 158; 253; 167). Egzistencinė *žmogaus* ir mano *Aš* vieatvė – tai skirtingi ir kitokie patyrimai, bet jie vienas su kitu susiję, panašiai teigia egzistencializmo ir fenomenologinis požiūriai, kuriais abiem remiasi Mijuskovičius.

Egzistencinė vieatvė siejama su žmogaus gyvenimo *kritiniais* tarpsniais, ypatingai su 75 metų ir vyresnių silpnų vyresnio amžiaus žmonių patyrimu. Įvairių šalių mokslininkai, pvz., Švedijos, Lenkijos ir Lietuvos „Alone tarptautinėje ataskaitoje: Egzistencinė vieatvė – geriausia praktika iš

pasaulio organizacijų ir pacientų perspektyvos“ (2019) pateikia naujas ir įdomias empirines apibrėžtis slaugos ir socialinio darbo kontekste.

Bolmsjö, Tengland, Rämgård nustatė dvi pagrindines vienatvės savybes: 1) suvokti save kaip iš prigimties atskirą (atsiribojusį) nuo kitų ir nuo visatos; 2) emocinius aspektus – izoliacija, susvetimėjimas, tuštumos ir apleistumo jausmas. Egzistencinės vienatvės apibrėžtis – tai „betarpiškas supratimas, jog esi fundamentaliai atsiskyręs nuo kitų žmonių ir nuo visatos, pirmiausia patirdamas save kaip mirtingąjį arba, o ypač per krizę, patirdamas, jog nesi patenkintas (bendravimu) gilioju žmogiškuoju (t. y. autentišku) lygmeniu“ (cit. iš *Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 45).

Larsson, Edberg, Bolmsjö ir Rämgård tyrimas (2018) palygina silpnų vyresnio amžiaus žmonių patirtį su jų artimųjų egzistencinės vienatvės samprata. Įdomūs rezultatai atskleidžia tris temas: 1) beprasmiškas laukimas / veiklos trūkumas; 2) gilesnio santykio ilgesys / nedalyvavimas socialinėje aplinkoje; 3) apribota laisvė / pasidavimas gyvenime“ (cit. iš *Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 46).

Sjöberg, Beck, Rasmussen, Edberg tyrė (2018) vyresnio amžiaus žmonių egzistencinę vienatvės reikšmę ir ją susiejo su keturiomis temomis: 1) jausmu, kad esi įstrigęs silpname ir menkstančiame kūne; 2) patiriamu kitų abejingumu; 3) nebuvimu su kuo dalytis gyvenimu; 4) nematymu tikslo ir prasmės. Iš šių glaudžiai tarpusavyje susijusių temų išplaukia egzistencinės vienatvės apibrėžties esmė – „atsiribojimas nuo gyvenimo“ (cit. iš *Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 47).

Lenkijos mokslininkai akademinėje literatūroje pateikia žmogaus vienatvės diferencijuotus variantus ir du patyrimo tipus. „Pirmiausia skiriamas vienišumas (angl. *solitude*) ir vienatvė (angl. *loneliness*). Vienišumas nurodo tik fizinę būseną, o vienatvė – taip pat vadinama psichologine vienatve – pasireiškia situacijoje, kai žmogus ją patiria subjektyviai“ (*Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 32-33). Kiekviena iš šių vienatvės kategorijų – socialinė, kultūrinė, kosminė, psichologinė – gali būti priskirta vyresnio amžiaus žmonių patirčiai.

Lietuvos mokslininkai, kaip apibendrinta ALONE ataskaitoje, taip pat išvardija kelias vienatvės formas: 1) fizinė, 2) dvasinė, 3) savanoriška, 4) sukelta išorinių aplinkybių. Jie skiria individualaus (asmeninio) lygmens ir socialinio konteksto lygmens socialinę izoliaciją. „Pavyzdžiui, žmogus gali būti socialiai izoliuotas – kai neturi objektyvaus socialinio tinklo ar turi silpną socialinį tinklą – bet tai nebūtinai turi reikšti, kad toks žmogus jausis vienišas“ (*Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 33).

Taigi daugialypis žmogaus vienatvės patyrimas apibrėžiamas bruožų ir tipų (egzistencinės, fenomenologinės, subjektyviosios, objektyviosios, psichologinės, socialinės, visuotinės, dalinės) įvairove. Egzistencinę vienatvę patiriantis žmogus save suvokia kaip izoliuotą – atskirtą metafizine, psichologine ir socialine prasme. Čia pastebimi *vienatvės* ir *socialinės atskirties* sąvokų panašumai.

Priežastys. *Metafizinės-egzistencinės* vienatvės kilmė tokia pat sena, kaip ir žmonių giminė. Todėl Mijuskovičius nesutinka su tais, kurie teigia, kad vienatvė yra naujausias šiuolaikinės visuomenės produktas: „Dauguma mokslininkų, tiriančių vienatvę, teigia, kad ji sukelta pasyviai dėl išorinių sąlygų

ir aplinkybių, šeiminių, aplinkos, kultūrinių, situacinių ir net cheminio disbalanso smegenyse ir todėl ji iš esmės yra laikina, išgydoma ir išvengiama. Priešingai, aš įrodinėju, kad ji aktyviai susidaro dėl sintetinių *a priori* santykių, būdingų refleksyviai savimonei (Kantas) ir transcendentiniam sąmoningumui (Husserlis) ir todėl nuolatinė, nepagydoma, ir neišvengiama“ (Mijuskovic, 2015, p. 257). Refleksyvi savimonė gali egzistuoti nepriklausomai nuo socialinės aplinkos, ji yra *Aš* egzistencijos ir mąstymo prielaida. Remiantis tokiu egzistenciniu požiūriu, žmogaus vienatvė yra įgimta, ne įgyta.

Egzistencinė filosofija kaip išėities tašką laiko faktą, kad žmogus yra „paliktas pats sau“ (pranc. *delaissse*), pasak J. P. Satre'o, „esame vieni, nėra kas mus pateisintų“ (cit. iš Tatarikiewicz, 2003, p. 411). Jeigu egzistencija yra apgaubta kosminės nebūties, vadinasi, ji – vieniša, neturi į ką atsiremti. Žmogus anapus savęs nieko neranda ir negali tikėtis jokios pagalbos iš Dievo. Tie, kurie pritaria šiam požiūriui, neieško vienatvės šaknų įprasta priežastine prasme, ne itin domisi veiksniais, didinančiais ar mažinančiais vienatvės tikimybę, jiems tai yra žmogaus egzistencijos duotybė. Tačiau žmogus egzistuoja ne visai pats vienas, o *pasaulyje*, tai lemia, kad jis gyvena kurdamas trapius ryšius su kitais žmonėmis ir daiktais-įrankiais bei jausdamas nuolatinę grėsmę savo egzistencijai pasaulyje be aiškios prasmės. Vienatvės kaip išgyventos žmogiškosios būklės šaltiniai įvairių autorių siejami su egzistencijos savybėmis („egzistencialų modusais“, pagal M. Heideggerį) arba „ribinėmis situacijomis“ (pagal K. Jaspersą): *rūpestiu, nerimu, mirtimi, laisve ir kalte*.

Rūpestis yra žmogaus būseną nebūties ir vienatvės akivaizdoje. Remiantis rūpestio fenomenu, Martino Heideggerio teigimu, turi būti interpretuojama „būtis vienatvėje“ kaip „su-būties (vok. *Mitsein*) negatyvus modusas <...> ir būties-pasaulyje egzistencialinis sudedamasis elementas“, nes rūpestis „apskritai nulemia čia-būties (vok. *Dasein*) būtį“ (Heidegeris, 1992, p. 71). Anot Heideggerio, egzistencinį rūpestį kelia ne vien „rūpinimasis“ maistu bei drabužiais ar sergančio kūno puoselėjimas. Tai „susirūpinimas“ pačia esinio čia-būtimi kaip su-būties struktūra, tuo pagrįsta *globa* kaip faktinis socialinis institutas, kurios reikalingumas motyvuojamas tuo, kad egzistencija pirmiausia ir dažniausia laikosi indiferentiškumo ir negatyvumo būklėje. „Galimi globos būdai yra tokie: būti vienas kitam, būti vienas prieš kitą, būti vienas be kito, praeiti vienas pro kitą, būti vienas kitam abejingiems“ (Heidegeris, 1992, p. 72). Ir kaip tik pastarieji apibūdinimai reiškia kasdienę ir vidutiniškąją būtį vienatvėje, kai vienas su kitu būnantys esiniai yra abejingi, kai nėra pozityvios globos ir rūpestio tarp daugelio subjektų „daiktiškojo buvimo“, Heideggerio požiūriu, tai egzistencinės vienatvės kilmė.

Nerimas yra kita žmogiškosios egzistencijos savybė arba „*vieništumo nerimas*“ (C. Moustakas). Egzistencialistai laiko tai natūraliu žmogaus santykiu su egzistencija, apimančiu „ne tik nerimą dėl vienokio ar kitokio pavojaus, bet ir dėl pačios egzistencijos“ (Tatarikiewicz, 2003, p. 409). Moustakas aiškina, kad „vieništumo nerimas kyla iš fundamentalaus atotrūkio tarp to, kas žmogus yra ir kuo jis apsimeta esąs, taip pat iš išsisknijusio žmonių susvetimėjimo ir atsiribojimo nuo savo žmogiškosios prigimties“ (Moustakas, 2008, p. 69). Vienatvės bijantis žmogus yra neramus, todėl pasineria į vartojimo

rūpesčius, konformizmą, sekimą instrukcijomis, buvimą kaip kiti arba valdžios, statuso, saugumo, tvarkos ir kontrolės siekimą. Tačiau galiausiai norėdamas bet kokia kaina išvengti nerimo, siekdamas viską planuoti ir valdyti, žmogus atsiskiria nuo savęs paties ir ilgisi, bet nepajėgia patirti tvirtų ryšių su kitais žmonėmis, išgyvena vidinį konfliktą. Klatingas vienatvės nerimas niekur nedingsta, tik sukelia dar kitus neigiamus pykčio, baimės, nevilties jausmus. Nors vienatvės nerimas – „plačiai paplitusi šiuolaikinės visuomenės būklė“ (Moustakas, 2008, p. 71), egzistencinės prieigos dėmesio centre yra žmogaus *individuali egzistencija* – kokia ji yra iš tikrųjų vienintelė vieniša realybė. Visa kita, kas laikoma būtimi visuomenėje – įprasta, kasdieniška, daroma „kaip visi“ – tėra fikcija, primestos išorinės svetimos formos, kurios transformuoja ir iškreipia natūralų egzistencijos nerimą.

Mirties akivaizdoje, kuri yra neatsiejama nuo egzistencijos, kyla vienatvės nerimo giliausia pajauta. Filosofai nuolat primena: „Visa, kas turi pradžią, turi ir pabaigą; kas egzistuoja, turės mirti“ (Tatarkiewicz, 2003, p. 409). Mokslininkai tyrinėjantys egzistencinės vienatvės šaknis jas išvelgia *mirtingumo* ir *baigtinumo* patyrimė. Žmogus yra ypatingai vienišas kamuojamas sunkios ligos ir negalios, gyvendamas nuo visų atskirtas ar jausdamas veriantį skausmą, nebūties nuojautą, sužadintą artimojo mirties.

Egzistencija ir jos *laisvė* – vienintelė tikra realybė, išskyrus ją, nors laikiną, kupiną rūpesčio, vienatvės nerimo ir nuolat gresiančios mirties, nieko daugiau nėra. „Žmogus ir *savyje* neranda nieko, į ką galėtų atsiremti, kuo pasikliauti. Jo egzistencija nėra kokios nors „žmogaus idėjos“ ar „žmogiškosios prigimties“ realizacija <...> Žmogus gimsta, būdamas joks, ir tampa „toks, kokį pats save padaro“ <...> Kaip neįmanoma numatyti būsimo meno kūrinio, taip neįmanoma numatyti žmogaus gyvenimo. Jame viskas yra „kūryba ir atradimai“ (Tatarkiewicz, 2003, p. 411). Šiuo aspektu vienišo žmogaus *laisvė* gali būti net „visa apimantis džiaugsmas, patiriamas kūrybos triumfo akimirką“ (Moustakas, 2008, p. 15). Nors *laisvę* dauguma mąstytojų laiko aukščiausiu idealu, o egzistencialistai – sunkia būtinybe: „Žmogus yra pasmerktas būti laisvas“ (Sartre’as). Taigi žmogus, nori jis to ar ne, yra laisvas, jo egzistencija neturi iš anksto nulemtos prasmės. Jeigu pasaulyje egzistuoja vienatvė, tai ji turi tokią prasmę, kokią *pats* žmogus jai suteikia, pavyzdžiui: „Egzistencinė vienatvė reiškia būti atsiribojusiam nuo gyvenimo, kai kyla jausmas, jog esi fundamentaliai atskirtas nuo kitų ir nuo pasaulio, ir nesvarbu, ar turi šeimą, draugų arba kitų artimų pažįstamų, ar ne. Jei artimieji pabrėžė veiklos trūkumo, nedalyvavimo socialinėje aplinkoje, pasidavimo gyvenime aspektus, tai patys vyresnio amžiaus žmonės kaip egzistencinę vienatvę lėmusius veiksnius nurodė beprasmiško laukimo jausmą, gilesnio santykio ilgėsį, ribotą *laisvę*“ (Edberg, Bolmsjö, 2019, cit. iš *Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 46).

Kaltė ir *atsakomybė* yra žmogaus *laisvės* prieštaringa apraiška. Egzistencinė prieiga ne kartą lyginama su krikščioniškąja, jas iš tiesų sieja egzistencinės kaltės (K. Jaspers), atsakomybės (E. Levinas) ir krikščioniškosios nuodėmės (F. Dostojevskis) sampratos, jų bendrą interpretaciją gražiai perteikia **Antanas Maceina**: „Nusigręžęs nuo Absoliutinės Būties, žmogus pasilieka vienų vienas su savo

pradiniu tašku, vienų vienas su nebūtimi <...> *Nusigrįžimas nuo Dievo virsta nusigrįžimu ir nuo pasaulio*. Nuodėmė ne tik atsistoja žmogaus buvimo centre, bet ji paneigia visa kita. Visa kita pradeda nebeturėti reikšmės <...> Visi ankstesnieji ryšiai, net meilė, nutrūksta ir suirsta. Žmogus pasilieka vienas su savo nuodėme. Ir jis *nori* būti su ja vienas <...> *Nusidėjėlio buvimas yra tikrai buvimas šalia, bet nebe buvimas drauge... Nusidėjėlio buvimas pasidaro solipsistinis*“ (Maceina, 2004, p. 380-381). Dėl kaltės įsiterpimo nutrūksta praeities ir dabarties ryšiai su daiktais ir su žmonėmis, tai pažadina vienatvės pasiilgimą ir norą nuo visko pabėgti, atsiriboti: „Nuodėmė ne tik paverčia pasaulį kalėjimu, bet ji suardo ir socialinį jausmą. Ji pakerta šaknis anos visuotinės meilės, kuri žmones jungia į bendruomenę ir padaro juos vienas kitam artimus bei brolius. Žmonės, kaip ir daiktai, pradeda nusidėjėlį kankinti ir slėgti <...> Vienatvės troškulys kaip tik ir yra šio perkreipto buvimo drauge prasiveržimas <...> *Nuodėmę daro žmogus vienas* (Maceina, 2004, p. 385-386). Kaltė arba nuodėmė – ne tikrai moralinis veiksmas, o keičiantis, sukrečiantis *egzistencinis patyrimas*. Čia pasak filosofo Maceinos, slypi prielaidos, kodėl žmogus vienatvės trokšta ir kartu jos bijo, kodėl jis žmonių nekenčia ir vis dėlto jų ieško, kodėl jis pasijunta nuo visko atsiskyres ir galbūt visko ilgisi.

Kas sukelia *psichologinę* vienatvę? Mijuskovičius apibūdina šiuos asmenybės vienatvės patyrimo veiksnius: 1) *motyvacinis* – „visuotinis motyvacinis principas, kuriuo vadovaujasi žmonija, yra vienatvės baimė; tai įtvirtina visus mūsų rūpesčius“; 2) *emocinūs* – „vienatvė kaip visur ir visur esanti nuotaika, kuri nuspalvina visus mūsų jausmų, minčių ir elgesio aspektus. <...> Vienatvės suvokimas susideda iš įvairių (neigiamų) jausmų: vienatvę sudaro „emocijų įvairovė vienybėje“, įskaitant nerimą, kaltę, gėdą, gėdą, apleidimą ir išdavystę“; 3) *kognityvinis* – „vienatvė yra ir jausmas, ir prasmė... – visa tai sudaro sintetines *a priori* reikšmes ir santykius pagal „skėtinę“ vienatvės sąvoką (angl. *an umbrella concept*)“ (Mijuskovic, 2015, p. 255; 107).

Taigi egzistencinės-humanistinės krypties mokslininkai sutaria su tais psichologinių koncepcijų (kognityvinės, privatumo, raidos) atstovais, pagal kuriuos vienatvė – tai asmenybės *intrapsichinis* fenomenas, nors kitų prieigų šalininkai (interakcionistinės, sociologinės, bendrosios sistemų teorijos) toliau diskutuoja, kas sukelia vienatvę kaip tarpasmeninį ir socialinį reiškinių (Sadler, 1978; Perlman, Peplau, 1982; Rotenberg, Hymel, 1999).

Taikymo sritis. Egzistencinės krypties psichologai ir socialinio darbo atstovai sutelkia dėmesį į *terapinę praktiką* spręsti klausimus, kaip žmonės gali gyventi su savo vienatve ir kaip gydyti vienišumo nerimą. Siūlo psichologinės pagalbos vaikams metodai – žaidimų terapija, kurią artimai bendradarbiavęs su C. Rogersu ir pradėjęs nuo nedirektyviosios terapijos taikymo vaikams, Moustakas sukūrė savo vaikų žaidimų terapiją ir visą laiką tobulino. Konsultuodamas individualiai suaugusius Moustakas laikėsi nuostatos, kad susitikimas ir akistata su pačiu savimi „yra būdai žengti į priekį ir atgyti santykinai sustingusiame pasaulyje; jie yra būdai išsiveržti iš vienodų elgesio ciklų“ (cit. iš Peplau,

Perlman, 1982, p. 126). Egzistencinė terapija skiriasi nuo psichoanalizės gydant vienišumą tuo, kad nėra orientuota į klinikinę patologiją, kaip psichiatrijoje.

Su vaiko pasaulio supratimu susijęs ir dėmesys mokytojams. Egzistencinio socialinio darbo atstovas Benas Lazar Mijuskovičius, kaip ir Moustakas, siekia tobulinti darbą mokyklose, kuriose stebėjo mokinių patiriamą vieatvę sprendžiant šeimos atvejo vadybos, patyčių problemas. Mijuskovičius mokytojams ir tėvams pasiūlė *įžvalgos terapiją*, pagrįstą filosofinėmis prielaidomis. Keliami svarbiausi tikslai: teigti aktyvią proto prigimtį, skatinti sąmoningą ar refleksišią protinę veiklą bei intencionalumo aktus, transcendencijos, laisvės, spontaniškumo ir kūrybinius sąmonės aspektus; įsisąmoninti asmens tapatumą ir suvokimą stabilaus savo „tikrojo Aš“ egzistavimo, kad asmuo bent jau atpažįsta *Aš* laiko trukmę ir tęstinumą sąmonėje, per atmintį nenutrūkstamą kontaktą su savimi visą gyvenimą, kuris yra nuolatinės asmens tapatybės patyrimas (Mijuskovic, 2010).

Savanorystės ir slaugos srityse Švedijos mokslininkų reikšmingi rezultatai atskleidžia, kaip atliepiama į vyresnio amžiaus žmonių egzistencinę vieatvę. „Savanorių požiūriui į vieatvę ir egzistencinę vieatvę turėjo įtakos jų asmeninė patirtis. Būti savanoriu reiškia rasti prasmę, padėti palengvinti savo ir kitų vieatvę, elgtis vadovaujantis savo vertybėmis, plėsti ribas, kai to reikia, kaitaliooti artimumą ir atstumo palaikymą, jausti patirtą atpildą ir emocinius iššūkius“ (Sundström, Blomqvist, Edberg, 2019, cit. iš *Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 44). Ištyrus sveikatos priežiūros specialistų perspektyvas, dirbančių su su vyresnio amžiaus žmonėmis, „buvo pastebėti priežiūros kontekstų skirtumai ir panašumai, įskaitant ir susijusius su egzistencinės vieatvės *kilme*. Taikant priežiūrą namuose buvo svarbus gyvenimas, dabartinis ir praėjęs, o taikant priežiūrą ligoninėje ir paliatyviają priežiūrą, specialistai egzistencinę vieatvę daugiausia siejo su artėjančia mirtimi. Vyresnio amžiaus žmonių namai kaip priežiūros vieta buvo apibūdinti kaip padedantys išlaikyti žmonių tapatybę, <...> užtikrinamas saugumas, o taikant stacionarinę priežiūrą, vyresnio amžiaus žmonės galėjo jaustis kaip pašaliniai. Visuose <...> priežiūros kontekstuose svarbi specialistų *vaidmens* dalis buvo puoselėti santykius, nors tai turėjo skirtingą prasmę, tikslus ir sąlygas“ (Sundström, Blomqvist, Edberg, Rämgård, 2019, cit. iš *Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 44-45). Šie rezultatai galėtų būti naudingi ir socialinio darbo kontekste, rasti tinkamų intervencijos būdų, socialiniams darbuotojams teikiant paramą vyresnio amžiaus žmonėms, susidūrusiems su egzistencine vieatve.

Vertinimas ir reikšmė. Esama daug filosofškai nusiteikusių ir kūrybingų žmonių, kurie sutiks su pagrindine C. Moustako knygos „Vieatvė“ žinia, „kad vieatvė yra žmogiškojo gyvenimo sąlyga, buvimo žmogumi patirtis, leidžianti individui stiprinti, ugdyti ir brandinti savo kaip žmogaus prigimtį“ (Moustakas, 2008, p. 15). Pagal šį požiūrį vieatvė gali būti asmeninio tobulėjimo, kartais apmąstymo būdas (*Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 32), produktyvi būseną suformuoti savo vertybes, kūrybinės saviraiškos forma.

Niekas nepaneigs, kad vienatvė gali pakenkti. Tačiau lygiai taip pat neabejojama, kad egzistencinė vienatvė gali išgydyti. Pagrindinis vertinamasis kriterijus, siejamas su vienatvės teigiamu arba neigiamu vertinimu yra žmogaus *laisvė* arba *galimybė*. „Neigiama“ vienatvė yra tada, kai jautiesi našta visuomenei, o „teigiama“ – kai ją pasirenki pats“ (*Alone tarptautinė ataskaita*, 2019, p. 33). Šiuo žmogaus asmens laisvės išskėlimu egzistencinė filosofinė koncepcija yra humanistinė. Vis dėlto Lietuvoje egzistencinis požiūris nėra paplitęs socialiniame darbe, todėl Natalija Bogdanova ir Birutė Švedaitė Sakalauskė savo publikacijoje „Egzistencialistinė paradigma socialiniame darbe: ribos ir galimybės“ analizuoja priežastis, lemiančias mažą šios koncepcijos populiarumą (Bogdanova, Švedaitė-Sakalauskė, 2010).

1.5. Fenomenologinė vienatvės prieiga

Apibrėžimas ir tipai. Fenomenologinės krypties psichologijos atstovas **Karlas R. Rodžersas** – daugiausiai žinomas kaip *humanistinės psichologijos* pradininkas – teigia, kad vienatvė yra atskirtis (angl. *an estrangement*) tarp asmens ir jo paties vidinių jausmų (Rogers, 1961). Rodžersas pateikia šią apibrėžtį: „Vienatvė <...> yra aštriausia ir skaudžiausia asmeniui, kuris dėl vienokių ar kitokių priežasčių liko be įprastų gynybinių mechanizmų, pažeidžiamas, išsigandęs, vienišas, tikrai įsitikinęs, kad jis atstumtas susvetimėjusiam pasaulyje“ (Rogers 1973, p. 119). Rodžerso ir jo sekėjų fenomenologiniu požiūriu (Whitehorn, 1961; Eddy, 1961; Moore, 1976), vienatvė yra susijusi su *tikrojo* ir *idealizuoto* požiūrio į save neatitikimu (angl. *self-discrepancy*).

Wiljamas A. Sadleris ir **Tomas B. Johnsonas** panašiai kaip Rodžersas apibrėžia vienatvę-vienišumą (angl. *loneliness*) ir ją skiria tai nuo buvimo vienam/vienumo (angl. *being alone, solitude*), netapatina su izoliacija: „Vienatvė yra patirtis, aprėpianti visa apimantį ir dažnai skausmingą jausmą, kuris yra atskira savimonės forma, signalizuojanti apie pagrindinio santykių tinklo vidinio pasaulio tikrovėje žlugimą“ (Sadler ir Johnson, 1980, p. 39). Fenomenologinė apibrėžtis atskleidžia esminius, universalius fenomeno bruožus: vienatvė yra *patyrimas*, o ne tik būties būseną ar tam tikras elgesys. Tai daugiau negu jausmas, šis patyrimas yra *refleksyvus* arba kognityvinis. Kai esame vieniši, mes jaučiame, jog kažkas yra negerai mūsų asmeniniame pasaulyje, tai reiškia patiriame *diskomfortą* (Sadler, 1978).

Priežastys. Rogersas atsigręžia į asmeninę patirtį ir analizuoja „tapimo asmeniu procesą“. Jam vienatvės priežastis slypi *asmens viduje*, fenomenologiniame „asmens“ sampratos neatitikime: „Būti tuo Aš, kuriuo asmuo iš tikrųjų yra“ (Rogers, 2005, p. 155). Vienišas žmogus daugiausia reaguoja į vaidmenis ir lūkesčius, kuriuos jam skiria visuomenė. Rogersas daro prielaidą, kad visuomenė spaudžia asmenį veikti ribotai, socialiai patvirtintais būdais. Ieškodamas priėmimo ir meilės, asmuo sukuria fasadą, kuris *Aš* atstumia nuo savęs paties ir neleidžia perduoti savo tikrų išgyvenimų kitam žmogui. Tai veda į neatitikimą tarp tikrojo vidinio *Aš* ir kitiems pasireiškiančio *Aš*. Vien visuomenės vaidmenų atlikimas, kad ir kaip tinkamai būtų atliktas, veda į „dirbtinius santykius“ ir tuščią egzistenciją.

Fenomenologų požiūris į vieatvę kaip į nesėkmingo prisitaikymo apraišką primena psichoanalitikų prieigą prie asmens vidinių priežasčių ir gynybinių mechanizmų.

Lyginant ir gretinant fenomenologinės ir kitų psichologijos kryptių tyrėjų požiūrius, jie nesutampa, su dinamiškai orientuotais psichologais netgi išsiskiria priešingomis kryptimis: pirmieji mano, kad *dabartinės priežastys* sukuria patirtį ir sužadina vieatvę, antrieji – kad labai svarbi *vaikystės* įtaka. Sadler'is aiškina, kad „viena iš priežasčių, dėl kurių kyla painiava diskusijose apie vieatvę yra ta, kad žmonės nesugeba įvertinti *laikinumo* patyrimo nuoseklių etapų prasme. Yra keturios stadijos, kurias galima lengvai atskirti: 1) priežastinis etapas; 2) pati patirtis; 3) to pasekmės; 4) bandymas su tuo susidoroti. Daugelis vieatvės komentatorių yra linkę painioti šiuos etapus, supainiodami pačią patirtį su kažkuo, kas vyksta prieš ją arba išplaukia iš jos“ (Sadler, 1978, p. 160). Fenomenologija besiremiantis Sadleris nepritaria ir „dinaminei“ vaikystės prieigai, ir egzistenciniam požiūriui, kad žmogus iš esmės „suvokia save kaip izoliuotą ir vienišą asmenį“ šiame pasaulyje, kad vieatvė „yra neišvengiama žmogiškosios patirties dalis“, anot Heideggerio (1964), Sartre'o (1956) ir Moustako (2005, p. 69). Fenomenologinės krypties mokslininkas asmens vieatvės patyrimo priežastis traktuoja kaip *subjektyvias, dabartines* ir *istorines*, vadinasi, laikinas ir kintančias, o ne vaikystės ar neišvengiamai nuolatinės. Tai duoda pagrindą socialinio darbo profesijos lauke kalbėti apie pagalbą, galinčią padėti vienišiams, tai reiškia pakeisti situaciją, o ne asmenį. Vieatvė dažnai gali reikšti neatitikimą tarp žmogaus ir aplinkos. Dirbdami su vienišais žmonėmis, turime saugotis tendencijos kaltinti juos dėl savo vieatvės. Socialinės aplinkos intervencijos metodų, kurie ne stigmatizuotų vienišo asmens kūrimas – tai kūrybinis iššūkis vieatvės tyrinėtojams.

Taikymo sritis. Fenomenologijos kūrėjai iš pradžių fenomenologiją traktavo kaip filosofinį teorinį parengiamąjį mokslą, tačiau labai greitai ji peržengė filosofijos ribas – link fenomenologinės psichologijos (Kockelmans, 1987) ir psichiatrijos (Spiegelberg, 1972; Sik, 2022): Husserliui tai būtų netikėčiausias įvykis, skelbusiam opoziciją psichologijai. Fenomenologinė prieiga vystėsi kaip *kokybinių tyrimų metodologija* – netgi gana drasiai – priešpriešinama kiekybiniais empiriniams mokslų tyrimams (Giorgi A., Giorgi B., 2003; Colaizzi, 1973; Spinelli, 2005; Smith, Flowers, Larkin, 2009; Van Manen, 2014; Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008). Fenomenologijos evoliucija nuėjo dar ilgesnį kelią, nes yra taikoma sociologijai (Schütz, 1967, 1973; Charlesworth, 2000), religijai (Cox, 2006; Steinbock, 2007) ir galiausiai *klinikiniam socialiniam darbui* (Black, Enos, 1981; Starr, 1983; Bergmark, Oscarsson, 1992; Russell, 2006; Alaggia, Millington, 2008; Seinfeld, 2008; Pascal, Johnson, Dore, Trainor, 2010; Ordille, 2016; Nicola, 2017; Sanders, 2019) ir *slaugai* (Cohen, Kahn, Steeves, 2000; Chan, Brykczynski, Malone, Benner, 2010; Chesnay, 2015) – tyrimams ir praktikai.

Rogersas, remdamasis savo klinicine patirtimi ir atliktais tyrimais, sukūrė fenomenologinę-humanistinę *į klientą orientuotą terapiją*, kurią taikė individualiai ir Susitikimų grupėms (ang. *Encounter Groups* – Rogers, 1971), ir kurios elementai taikomi socialiniame darbe. Šios terapijos

svarbiausi tikslai: „Kurti saugų konsultavimo klimatą, kad klientas galėtų save tyrinėti, atpažinti asmenybei tobulėti kliudančius veiksnius, įsisąmoninti anksčiau atmetas ar iškreiptai priimtas asmenybės dalis; skatinti kliento atvirumą patyrimui, labiau pasitikėti savimi, spontaniškumą“ (Kočiūnas, 1995, p. 15). Tačiau Rogers'as paskelbtuose tekstuose skaitytojams nepaaiškina, kaip į klientą orientuota terapija turėtų būti specialiai taikoma sprendžiant *vienatvės* problemą (Rogers, 1961; 1971; 2005).

Vertinimas ir reikšmė. Fenomenologinė prieiga įnešė esminių permainų į ligi tol viešpatavusį mokslinį pozityvizmą: ji pakeitė vienatvės kaip psichinio reiškinių sampratą ir naujai apibrėžė jo esmę iš subjektyvios perspektyvos, padedančios atpažinti asmeninės patirties įvairovę ir sudėtingumą. Fenomenologinės krypties, kaip ir psichodinaminės, terapeutai vienatvę iš esmės laiko *neigiamu reiškiniu*. Sadler'is vienišumą vadina „nusivylusiu lūkesčiu“ (angl. *a frustrated expectation*): „Vieniši žmonės jaučiasi nusivylę labai giliai dėl kažko, į ką jie jaučia turintys teisę, ko trūksta jų asmeniniame pasaulyje“ (Sadler, 1974, 1979). Svarbu atkreipti dėmesį į reikšmingus žmonių *vienatvės patyrimo skirtumus*: „Paauglių vienatvė, neapibrėžtumas dėl dabarties ir ateities tapatybės (Erikson, 1963; 1965) skiriasi nuo senyvo amžiaus žmonių vienatvės, sutrikusios praeities praradimo. Vadovų ir jų žmonių vienatvė (Seidenberg, 1973) skiriasi nuo getuose gyvenančių mažumų grupės narių vienatvės (Thomas, 1967; Ellison, 1952). Kalinio vienatvė skiriasi nuo garbingo pranašo. Asmenų, perkeltų į priemiesčius dėl miesto atnaujinimo projektų (Marris, 1974), vienatvė skiriasi nuo ūkininko dukters, kuri kankinasi dėl nepaliaujamo savo izoliuoto egzistavimo vienodumo (Mediena, 1960, p. 44-46). Siekdami analitinio tikslumo, galiausiai turėsime įtraukti tokius kintamuosius kartu su asmenybės bruožų kintamaisiais. Sermat'o tyrimai juda šia kryptimi“ (cit. iš Sadler, 1978, p. 163-164). Vienatvė pripažįstama *sąmonės daugialypiu fenomenu*, siejama su asmens psichologiniu, tarpasmeniniu, socialiniu, kultūriniu ir net kosminiu patyrimu.

1.7. Teorinės dalies santrauka

- Apibrėžiant šią magistro tiriamojo darbo temą ir metodologiją remiamasi tam tikru žmonių su negalia kasdienio gyvenimo stebėjimu, profesine socialinio darbo praktika su vienais gyvenančiais žmonėmis ir filosofiniu išsilavinimu, orientuotu į fenomenologiją ir egzistencializmą.
- Vienatvė yra vienas iš pamatinių žmogaus patyrimų, su ja susiduriama nuo seniausių iki šių laikų, tai sudėtingas ir neturintis visuotinos vienapasmės apibrėžties fenomenas.
- Vakarų filosofinio mąstymo tradicija išskiria šiuos žmogaus vienatvės patyrimo lygmenis:
 - kosminė / prigimtinė netobulumo būseną;
 - etinis / filosofinis pasirinktas gyvenimo būdas;
 - socialinių / politinių prieštarų santykių duotybė;
 - racionalistinė / intuityvi asmens *Aš* savimonė.

- Skiriami du požiūriai į žmogaus patyrimą ir vienvės tyrimo metodologinės nuostatos: *empiristinė* ir *fenomenologinė*, pirmoji siekia objektyvių duomenų gamtamoksliniais metodais; antroji orientuota į asmens subjektyvų patyrimą.

- Palyginus *egzistencinį* ir *fenomenologinį* požiūrius abu taikomi klinikiniame – terapiniame ir socialiniame darbe, nors žmogaus vienvės patyrimo priežastys ir prasmės problematika interpretuojama įvairiai. Egzistencinė vienvė yra universali žmogaus būklė dėl nuolatinių priežasčių, teigiama autentiško buvimo galimybė, beprasmiška dėl tikros vienvės nerimauti, nuo jos bėgti kaip savo paties duotybės. O fenomenologinė vienvė neatitinka žmogaus tikrojo *Aš*, reiškia neigiamą patologinę būseną dėl vidinių ir dabartinių, išorinių priežasčių, todėl pagalba yra aktuali.

1.8. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tyrimo objektas – žmonių kasdienio gyvenamojo pasaulio patyrimas ir sąmoningi pagalbos fenomeno, vienvės ir negalios situacijų išgyvenimai.

Pagrindinis kokybinio fenomenologinio **tyrimo tikslas** – atskleisti, kokie yra tyrimo dalyvių pagalbos patyrimo bendrieji bruožai ir aprašyti reikšmingus jos teikimo būdus vienvės ir negalios situacijose.

Šiam tikslui pasiekti keliami **tyrimo uždaviniai**:

- 1) atskleisti, kokio pobūdžio ir kokios reikšmės vienam gyvenančiam žmogui su negalia yra „kartu su kitais“ patyrimas;
- 2) atskleisti, kaip subjektyviai išgyvenamos vienvės ir negalios patyrimo situacijos;
- 3) identifikuoti vienišo asmens su negalia asmenines nuostatas gaunant ir teikiant pagalbą bei poreikį socialinėms paslaugoms;
- 4) atskleisti reikšmingus pagalbos teikimo rezultatus tyrimo dalyvių *Aš* asmenybei.

2 skyrius. Tyrimo metodika: klasikinė fenomenologinė analizė

2.1. Fenomenologija

Šiam magistro tiriamajam darbui pasirinkta fenomenologija – viena pagrindinių kokybinių tyrimų strategijų, siekianti aprašyti turtingą žmogaus patyrimą. Ji kilusi iš aukščiau pristatytos ir darbo autorės studijuotos daugiašakė filosofijos tradicijos: pirmiausia siejama su XX a. klasikine fenomenologija, egzistencializmu ir hermeneutine filosofija. Mokslinis scientizmas grindžiamas objektyviu natūralizmu ir kiekybiniu-eksperimentiniu gamtotyros metodu sulaukė XX amžiaus filosofų kritikos. Į žmogaus pažinimą pradėta žvelgti kitaip: atsisakius empirizmo „natūralistinės“ nuostatos, besąlygiško tikėjimo mokslo tikslumu, žmogaus prigimties „esmės“ požiūrio ir materialistinės pasaulio

patyrimo sampratos. Gilinamasi į žmogaus subjektyvų patyrimą ir „gyvenamą pasaulį“, asmeninį supratimą apie jo prasmę, sąmonės turinį ir jame esančių reiškinių – *fenomenų* reikšmes. Pirmą kartą Imanuelis Kantas (1724-1804) pavartojo *fenomeno* sąvoką (gr. *phainomenon* – pasirodantis), ji žyminti mūsų patiriamą reiškinį, suvokiamą jutimais, o fenomenas iš principo skiriasi nuo *noumeno*, kuris lieka už patyrimo ribų ir yra neprieinamas žmogiškajam stebėjimui.

Klasikinės fenomenologijos krypties pradžia susijusi su dviem austrų mąstytojais: F. Brentano (1838-1917) buvo jos pirmtakas, o Edmundas Husserlis (1859–1938) padėjo pagrindus visai tolesnei fenomenologijos raidai. E. Husserlis knygoje „Loginiai tyrinėjimai“ pagrindė vieną svarbiausių filosofinių žmogaus tyrinėjimo metodų – *fenomenologinį metodą*, kurio pavadinimas kilo iš graikiško žodžio *phainetai* („reiškiasi“). Daugelį filosofų ir mokslininkų patraukė ši fenomenologijos programa: *Prie pačių daiktų!* Ji siekia grąžinti žmogų prie esminių buvimo pasaulyje ir fenomenų patyrimo ištakų, analizuoti tai, kas reiškiasi patyrimo ir tokiu būdu, kad idealios esmės taptų duotybėmis. Skiriamas *išorinis* patyrimas, kuriame mums duoti išoriniai daiktai (namai, medžiai, automobiliai, pinigai), ir *vidinis* patyrimas, kuriame mes refleksijos būdu suvokiame, kas vyksta mumyse (norai, jausmai, pojūčiai, siekimai). Žmogaus patyrimo grynoji refleksija rodo, kad fenomenai yra *dvisluoksniai*: empirinio kūniškumo sluoksnyje glūdi ir nejuslinis eidetiškų objektų (iš gr. *eidos* – idėja, esmė, provaizdis) sluoksnis, suvokiamas dvasine išvalga *noeze* (iš gr. *noesis* – nejuslinis pažinimas). E. Husserlio teigimu, kitus žmones mes matome kaip fenomenus, kurie duoti mums tiesiogiai, o sąmonės intencionalumas turi *intersubjektyvų* pobūdį, tad galime suvokti kito asmens sąmonės ir išgyvenimų pasaulį (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008, p. 123-124).

Ši metodologija išsivystė į daugelį pakraipų, skiriamos šios mokyklos: 1. *klasikinė fenomenologija* remiasi E. Husserlio, E. Štein filosofiniu metodu (transdendentinė, aprašomoji, savimonės kryptis); 2. *egzistencinė-interpretacinė* fenomenologija dažniausiai siejama su M. Heideggerio, J. P. Sartre'o, M. Merleau-Ponty ir dialogistų M. Buberio, E. Levino veikalais; 3. *hermeneutinė fenomenologija*, kuriai pagrindą davė M. Heideggerio mokinys H. G. Gadameris ir P. Ricoeuras; 4. *lingvistinė fenomenologija*, išsivystė iš prancūziškosios J. Derrida ir L. Foucaulto mokyklos; 5. *etinė fenomenologija* plačiai nagrinėjama M. Schelerio ir N. Hartmano darbuose; 6. *praktikos fenomenologija*, ypatingo dėmesio sulaukusi XX a., išpopuliarinta A. Giorgi, M. Van Maneno ir P. Benneris darbuose; 7. *religijos fenomenologija*, plėtojama H. Schmitzo, V. M. Juan ir kt.; 8. *estetinė fenomenologija*, sukurta R. Ingardeno ir plėtojama net modernaus pramoginio šokio tyrimų srityje (G. Karoblis, 2003).

2.2. Tyrimo metodo pasirinkimas

Bazinis pasiruošimas šiam magistro tiriamajam darbui vyko dalyvaujant **dr. Agnės Matulaitės** „Fenomenologinių tyrimų instituto“ dviejuose praktiniuose mokymuose (2022 metų rudenį po 20 ak.

val.). Išbandyti taikyti du nauji kokybinio tyrimo duomenų analizės metodai, kurie nebuvo dėstomi VU Socialinio darbo magistrantūros *Kokybinių tyrimų metodologijos* kurse: 1) vadinamoji *klasikinė fenomenologinė analizė*, kurią remdamasis E. Husserlio filosofiniais apmąstymais sukūrė **Amedeo Giorgi** (1985, 2007, 2009) – Saybrook universiteto profesorius, „Fenomenologinės psichologijos“ žurnalo įkūrėjas, jo darbai turėjo didelės reikšmės P. Colaizzi, E. Spinneli (1994) ir kitiems fenomenologinės analizės kokybinių tyrimų psichologijoje metodologams; 2) *interpretacinė fenomenologinė analizė* (IFA), kurią sukūrė **Jonatanas A. Smithas** (2009, 2013), remdamasis Husserlio mokinių M. Heideggerio, H. G. Gadamerio, P. Ricoeuro hermeneutika bei ideografinė Harre, Lamiel, Gergen prieiga. Abu metodai šio tiriamojo darbo autorei atrodė galimi, naudingi ir patrauklūs, pagrįsti filosofijos tradicija. Palyginusi du pavyzdžius, kaip formuluojamas probleminis tyrimo klausimas dviem būdais ir tai išbandžiusi, šio darbo autorė pasirinko pirmąjį kelią – klasikinė fenomenologinė analizė pasirodė aiškesnė ir paprasčiau pritaikoma socialinio darbo klientų vienatvės ir pagalbos fenomenams bendrais bruožais analizuoti nei jų individualiam patyrimui ideografiškai interpretuoti. Tai pradedančiosios tyrėjos subjektyvus pasirinkimas ir sprendimas.

2 lentelė. **Kokybinio fenomenologinio tyrimo metodų palyginimas** (sudaryta autorės pagal dr. A. Matulaitę)

Tyrimo klausimas	Siekiami atskleisti	Galimas metodas
Kokia gali būti buvimo vienišu ir neįgalio pagalbos „(ne) kartu su kitais“ patyrimo struktūra, dinamika?	Vienatvės ir pagalbos kaip patyrimo „(ne) kartu su kitais“ fenomenų bendrieji bruožai	Klasikinis fenomenologinis
Kaip antrosios pusės neturintys žmonės su negalia patiria savo buvimo vienatvėje būseną ir pagalbą?	Žmonių, turinčių kažkokį konkretų patyrimą, asmeninis prasmės ieškojimas konkrečiame kontekste	Interpretacinė fenomenologinė analizė // Teminė

Kokybinė fenomenologinė tyrimo strategija yra pagrįsta žmogaus tikrovės indukcinio tyrimo procesu, o ne socialinėmis dedukcinėmis hipotezėmis ar svetima mąstymo paradigma, padeda įsisąmoninti ir kritiškai reflektuoti asmeninius subjektyvius fenomenus ir socialines nuostatas bei stereotipus.

2.3. Tyrimo procesas

Šio tyrimo praktinis planavimas susidėjo iš kelių etapų ir pasiruošimo konkrečių žingsnių.

1) Planuojant tyrimą ir pasitarus su darbo vadove, buvo pasirinktas **giluminis pusiau struktūruotas interviu** kaip kasdienio žmogaus patyrimo duomenų rinkimo būdas. Socialinio darbo

studijų *Bendruomenės įgalinimo* kurse teko pasimokyti, kaip atlikti ir fokusinės grupės interviu tyrimą, tačiau individualiesiems interviu buvo teikiama pirmenybė dėl šio magistro tiriamojo darbo „personalistinių“ temos aspektų, didesnio konfidencialumo ir anonimiškumo sąlygų bei galimybės užmegzti tiesioginį kontaktą su kiekvienu tyrimo dalyviu atskirai. Studijų metu *Kokybinių tyrimų metodologijos* kurse taip pat mokėmės laisvojo nestructūruoto biografinio naratyvinio interviu metodo, vis dėlto giluminiam pusiau struktūruotam interviu buvo teikiama pirmenybė minėtojo atžvilgiu dėl intencijos, kad tyrėja savo klausimais ir reakcijomis dalyvių sąmonės ir kalbėjimo srautą gebėtų šiek tiek nukreipti arčiau prie patiriamų fenomenų, giliau save analizuojančia kryptimi.

2) Toliau tyrimo planavimas vyko kuriant instrumentą-klausimus, pasirenkant dalyvius ir susitikus atliekant šešis giluminius interviu pagal reikalavimus.

3) Tyrimo **dalyvių pasirinkimas**: Tyrime dalyvavo savanoriškai sutikę duoti interviu trys vyrai ir trys moterys, atsiliepę asmeniškai arba paprašyti pagal kolegų rekomendacijas iš socialinių paslaugų centro klientai – dalyviai atrinkti „sniego gniūžtės“ patogiosios atrankos principu. Tai šeši 25-55 m. suaugusieji, amžiaus vidurkis apie 40 metų. Jų grupės homogeniškumą sudaro tai, kad šie asmenys vieni gyvenantys didmiestyje be šeimos, keturi iš šešių turintys aukštąjį išsilavinimą, o heterogeniškumą – įvairios negalios: fizinė, kompleksinė ir psichikos, keli anksčiau buvo vedę ir turintys vaikų. Jie tarpusavyje nepažįstami, tik keli iš jų pažinojo tyrėją kaip socialinę darbuotoją, bet nebuvo asmeniniai, tiesioginiai klientai, be to, visi žinojo, kad į juos kreipiuosi kaip Vilniaus universiteto socialinio darbo studentė.

4) **Interviu organizavimas**. 2022 metų pavasarį šio darbo autorė susitiko su visais interviu dalyviais, gavo asmenų pasirašytus informuotus sutikimus ir atliko šešis interviu. Keturi vyko tyrimo dalyvių namuose, o vienas – kavinėje, dar kitas nuotoliniu būdu, nes dalyvė buvo išvykusi į tėvų namus. Deja, 2022 m. pavasarį tyrėjai teko dėl ligos atlikti inksto operaciją ir pristabdyti akademinę veiklą, todėl transkribavimas ir duomenų analizė buvo atlikti jau po pertraukos 2022 metais rudenį-2023 m. pavasarį. Tai sudaro laiko distanciją, kuri gali padėti (be išankstinių prielaidų ar emocinių reakcijų) duomenų analizei arba trukdyti (duomenys pamiršti, situacijos pasikeitę). Kadangi šio darbo autorė pati yra šio tyrimo dalyvė kaip fenomenologinis *Aš*, nuolat grįžtanti prie interviu įrašų, juos klausanti, klausinėjanti ir kurianti pokalbį, dalyvių pasakojimai išgyvenami intersubjektyviai ir analizuojami taip, lyg interviu vyktų *čia ir dabar*. Atlikus pirmąjį „pilotinį“ interviu tyrėja sugalvojo papildomų klausimų, kad kiti interviu plačiau atskleistų dalyvių socialinių ryšių tinklą kaip kontekstą ir pagalbos „kartu su kitais“ patyrimo praktikos situacijas (žr. 1 priedą).

Susitikimai vyko po vieną kartą, čia pristatomi interviu dalyviai ir trukmė:

1. Interviu su Emilija. I dalis, trukmė 17 min., 26 sek. Moteris, turinti filologinį išsilavinimą, anksčiau dirbusi socialinę darbą, netekėjusi, šiuo metu nebedirbanti dėl įgytos psichikos negalios.

2. Interviu su Povilu. I dalis, trukmė 22 min. 33 sek. II dalis tęsinys, trukmė 8 min., 52 sek. Vyras, turintis techninį išsilavinimą ir ilgametę darbo patirtį, išsiskyręs, bedarbis, dėl patirtos stuburo traumos įgijęs judėjimo negalią.

3. Interviu su Petru. I dalis, trukmė 45 min., 49 sek. II dalis tęsinys 1 min., 15 sek. Vyras, turintis aukštąjį filologinį išsilavinimą, nevedęs, nedirbantis dėl įgimtos kompleksinės negalios.

4. Interviu su Lolita. I dalis, trukmė 41 min., 21 sek. (šis interviu vyko per nuotolį, pirmasis tyrėjai neįsirašė dėl techninių problemų, kitą dieną dalyvė mielai sutiko pakartoti interviu įrašą iš naujo). Jauna moteris, studijuojanti universitete ir dirbanti socialinį darbą, turinti įgimtą fizinę negalią.

5. Interviu su Gediminu. I dalis, trukmė 58 min., 44 sek. Vyras, buvęs pareigūnas, išsiskyręs, dėl priklausomybės pasekmių tapęs bedarbiu, benamiu, įgijęs judėjimo negalią, gyvena socialiniame būste.

6. Interviu su Justina. 20 min., 4 sek. (šis interviu vyko kavinėje, iš anksto rezervavus staliuką nuošalioje vietoje). Moteris, įgijusi aukštąjį pedagoginį išsilavinimą, vieniša motina, dėl įgimtos regėjimo negalios jos vaikai gyvena pas globėjus, o pati socialiniame būste.

5) **Duomenų analizė pagal klasikinę fenomenologinę metodiką.** Pirmas žingsnis – paeiliui kiekvieno interviu transkripcijos *teksto visuma skaitoma* daug kartų, bandant aiškiai suprasti asmens „gyvenamojo pasaulio“ patyrimą intersubjektyviai (pgl. Husserlį). Antras žingsnis – *skaidymas į prasminius vienetus* atidžiai įsigilinant į dalyviui reikšmingas patyrimo konkrečias situacijas, juos kiekvienas tyrėjas gali suprasti, suskirstyti ir sunumeruoti individualiai, nes nėra „objektyvios“ teksto dalių prasmės kaip tokios (pgl. Giorgi, 2008, p. 33). Tokia vieno interviu lentelėje į prasminius vienetus padalinto transkripcijos teksto apimtis gali išsiplėsti nuo kelių dešimčių iki šimto puslapių, bet taip lengviau visą turimą medžiagą susisteminti. Trečiasis žingsnis vadinamas *nutolinimu* – žvelgiant iš tyrėjo(s) perspektyvos teksto prasminiai vienetai perrašomi nutolinant pasakotoją vietoj 1 asmens *Aš* į 3 asmenį *Ji, Jis* ir užrašant vardą. Taip tyrėjas pats tampa aktyvus, gebantis reflektuoti-atspindėti ir aprašyti *kito* patyrimą lyg pasakojančio asmens „advokatas“, o ne „laboratorijos“ duomenų stebėtojas, anot Giorgi. Ketvirtasis žingsnis – *I tipo transformacija* naudojama, kad tyrėjas eksplicitiškai atskleistų implicitines asmens psichologinių išgyvenimų prasmes: emocišnes reakcijas, veiksmų intencijas, situacijų detales, pasekmių būsenas. Transformacija padeda atskirus faktus apibendrinti, susieti su tiriamų fenomenų dalykiniais terminais, išvelgti jų bendruosius bruožus, praleisti nereikšmingas aplinkybes. Penktasis žingsnis – *II tipo transformacija* panaši į Husserlio „fenomenologinę redukciją“ siekia išgryninti „tipišką patyrimo struktūrą“, pateikti fenomeno esminį apibrėžimą, remiantis dalyvių patyrimu ir atskleisti patį žmogaus *Aš* asmenį bei jo vaidmenį. Tyrėja(-s) subjektyviai remiasi savo intuicijos išvalgomis ir „pasitikėjimu fenomenais“, bet nesiekia objektyvaus „neutralumo“ (Giorgi, 2008, p. 49).

6) **Tyrimo patikimumas.** Šiame darbe kokybiškai tiriamas šešių asmenų vienvėdis ir pagalbos patyrimas, be abejonės, neaprečia daugelio kitų žmonių patyrimo ir nėra universalus, vis dėlto atitinka

duomenų aprėpiamumo kriterijų. Šio magistro tiriamojo darbo rezultatai prisideda prie tam tikro mokslinio žinojimo gausinimo, o šis žinojimas pagrįstas vienišų, turinčių negalią tyrimo dalyvių patyrimu, perteiktu šio darbo autorei, gali skaitytojui ar socialiniam darbuotojui tartum pataikyti į jo paties arba klientų patyrimus net tiesiogiai nekontaktuojant.

Šio darbo autorė atsižvelgė į tai, kas seminaruose buvo pasakyta apie kokybinių tyrimų duomenų analizę. Pavyzdžiui, „įtikinama analizė pagrįsta citatomis; skaidri – aiškios nuorodos į interviu; patikima – interpretacijos ne per daug nutolusios nuo teksto: tam galima pasitelkti: alternatyvią tekstų analizę kitu metodu, kolegas, ar tyrimo dalyvius – tikrinamas patikimumas, o ne interpretacijų teisingumas (visuomet yra galimos kitokios interpretacijos). Antrinę/tretinę refleksiją – įsivaizduoti katedros klausytoją / tyrimo dalyvį ir jo akimis pasižiūrėti į savo analizę“ (Matulaitė, 2022, neskelbta). Be to, viso tyrimo metu, tiek transkribuodama, tiek ir analizuodama interviu medžiagą bei pristatydama rezultatus, laikiausi korektiškumo principo, kad darbe nebūtų iškreipiamos interviu dalyvių mintys, vartoju jų kalbą skyrelių autentiškoms antraštėms „in vivo“.

7) **Tyrimo atitikimas etikos principams.** Visų pirma, svarbus *žinojimu pagrįstas informuotas sutikimas* dalyvauti tyrime. Tyrimo dalyviai žinojo tikrąją tyrimo temą, raštu pasirašė informuotą sutikimą bei turėjo galimybę bet kada pasitraukti iš interviu. Antras svarbus *konfidencialumo* principas. Darbe minimi interviu dalyviai neatskleidžiant jų nei tikrų vardų ar pavardžių, įvykiai minimi be vietovardžių, artimųjų vardų ir panašiai. Interviu metu buvo rodoma *pagarba* asmeniui nežiūrint jo nuostatų, negalios, įsitikinimų, išsakytos nuomonės apie socialinius darbuotojus ir socialinių paslaugų sistemos kokybę.

3 skyrius. Tyrimo rezultatai ir pagalbos fenomeno apibrėžimas

3.1. Tyrimo dalyvių pagalbos veikiant „kartu su kitais“ patyrimas

3.1.1. Asmeninės nuostatos veikiant „kartu su kitais“

a) „*Man nėra žmogaus neįgalus, kuris man keltų kažkokius neigiamus jausmus*“. Tyrimo dalyviai apmąsto nuostatas, būdingas jų veikimui ir buvimui kartu su kitais. Pirmiausia tai išankstinė *požiūrio į žmogų* nuostata, kuri savitą prasmę įgyja vienišo ir neįgalaus asmens gyvenimo patyrimu, kokiam nors bendrame veikime ar bendruomenėje. Tyrimo dalyviai įsisąmonina, kad svarbu pažinti ir vertinti tai, kas žmoguje nepriklauso nuo sveikatos būklės, negalios, įsitikinimų ar socialinės padėties, kai ką, kas labiau žmogiška. Emilija pastebi aplinkinių nepalankią išankstinę nuostatą neįgalumo ir vienišumo atžvilgiu: „*Vat tas atrodo, tai, jeigu neįgalumas, tai pasmerktas vienišumui*“ (28-29). Ji atkreipia ypatingą dėmesį į sustabarėjusią nuostatą: *Šita „mano diagnozė yra stigmatizuojama kaip psichikos liga“* (71-72), paprastai į fizinę negalią požiūris palankesnis. Vis dėlto minėtos išankstinės

nuostatos gali būti neautentiškos arba turi būti „suskliaustos“. Emilija pastebi ir vertina kai ką labiau net už narystę neįgaliųjų bendruomenėje – žmoniškumą, kuris kelia *palankumą-simpatiją* žmogui kaip asmeniui, žmoniškumą turi kiekvienas asmuo su negalia, kaip ir ji pati: „*Man nėra žmogaus neįgalus, kuris man keltų kažkokius nujausmus, tokius, tokį, kad atmetimą, pasibjaurėjimą keltų. Man jie visi simpatiški, aš randu bendrą kalbą*“ (103-104). Kitam dalyviui Petru žmoniško bendrumo ir palankumo nuostata siejasi su kaimynyste: „*Mes suprantam, kad mes esam kaimynai ir kad mes turim vienas kitam padėti. Nesvarbu kokios būtų mūsų nuomonės, kokios nuostatos, ar kuris bedarbis, ar kuris geras pareigas užima, statusas, bet mes esam kaimynai, ir mes pažįstam vienas kitą ir stengiamės vienas kitam padėti*“ (211-214). Tokia išankstinė palankumo nuostata sukuria artimą žmogaus sąsają su savimi pačiu kaip žmogumi ir prielaidą pagalbos santykiams bendruomenėje, siekiančią giliau negu koks nors kitoniškumas.

Kiti du tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį į išskirtinį palankumo arba simpatijos raiškumą, kai pagalbą suteikia kitos lyties asmuo. Lolita pasakoja, kaip jos išankstinė nuostata pasikeitė moteriškojo Aš patyrimo lauke: „*Norėjau užsidėti pati paltą, ir sakau, aš čia savarankiškai viską galiu, bet jis sako: „Taigi tu dama“. Tikrai pagalvoju tada tą akimirką. Nuo to leidžiu ir sau, ir kitiems, kad man padėtų daugiau ir tą paltą uždėtų ir pasijausti ne tik superherojus, kuris viską moka pats, bet ir pabūti va ta mergaitė, kuriai atidaro duris, paduoda daiktus arba uždeda paltą*“ (60-64). Gediminas pasakoja apie kritinę situaciją, kada kitos lyties asmens palankumas ir pagalbos veiksmai iš anksto buvo visai netikėti: „*Žinot, gulėjau vat irgi slaugos ligoninėj. Nei iš šio, nei iš to moteris, ar aš jai patikau, ar ką, jinai pradėjo mane lankyti. Jos vyras gulėjo tenais po insulto. Jinai pradėjo irgi mane lankyti. Vat kritinė situacija, nebuvo nė už ką valgyti nusipirkt nieko, pensija nebuvo padaryta. Nei iš šio, nei iš to vat moteris atėjo <...> Ateina simpatiška moteris, žiūrim ko ji čia nori*“ (101-104; 385). Šių dalyvių pasakojimai atkreipia dėmesį į emocinį simpatijos reiškinį ir pagalbos veiksmų subjektyvumą, pasireiškiantį tada, kai palankaus nusiteikimo „objektas“ yra kitos lyties asmuo: moteris – „mergaitė“, „dama“ arba vyras – „ne tik superherojus“. Pagalbos situacijoje žmogiškumas atsispindi šių asmenų sąmonėje kaip moteriškumas arba vyriškumas.

b) „Kai padedi, tai centre būtų tas Žmogus ar tie Dalykai, dėl kurių tu dirbi, o ne Tu“. Tyrimo dalyvės moterys išreiškia *kritinę nuostatą* dėl pagalbos fenomeno dvilypumo. Kai pagalbos teikėjas atkreipia į save kitų dėmesį, tai Lolita vadina „slidžia situacija“ ir pabrėžia skirtumą tarp vidinio nusiteikimo ir išorinio įvaizdžio. „*Pagalba, man atrodo, yra sunkus dalykas ir ne toks madingas, kaip dabar galbūt pasidarė*“ (89-90). Toliau aiškiai ir vaizdingai Lolita atskiria dvi socialinės pagalbos nuostatas.

Viena nuostata siekia paties savęs įvaizdžio kūrimo ir pripažinimo visuomenėje neatsižvelgiant į pagalbos gavėją. Pagalba tik imituojama, kai puikios išvaizdos „herojus“ pasirodo socialiniame tinkle. Lolita pateikia tokį pavyzdį: „*I Afriką reikia važiuoti ne dėl to, kad tu nori padėti, o dėl to, kad tu ja tiki.*

Skirtumas tarp šių dalykų yra tas, kad padėti Afrikoj yra dėl tavęs. Tu ten jėgos kelnes užsidedi, gražias maikutes užsidedi, grįžti apsiašarojęs, nes tau gyvenimas yra pasikeitęs, pamatai kaip kiti sunkiai gyvena ir t.t. Bet jei tu tiki tais žmonėm, tai tu vietoj to, kad verktum atsisėdęs, tu pradėsi, arba tiesiog darytum viską, ko tie žmonės tavęs paprašytų, tu pradėtum kurti idėjas, kaip iš tikrųjų tiems žmonėms padėti“ (72-78). Kitas pavyzdys, kai pagalba imituojama medijose esą mylimi ir lankomi žmonės su negalia. Čia jau Lolitos kritinė nuostata perauga į konfrontaciją, kai ją pačią norima laikyti „porcelianine vaza“ arba fotografijos „objektu“, neatsižvelgiant į jos nuomonę: „Vieną kartą buvo <...> paleidę akciją vasario 14 diena berods. Buvo kvietimas aplankyti žmones su negalia ir po to, kai tu juos aplankai, nusifotografuoji ir įkeli į facebooką kaip savo profilio nuotrauką ar kažkas ten tokio. Tai aš tada automatiškai vadovams pakėliau didelį šumą, nes pasakiau, kad nu aš nesu kažkokia porcelianinė vaza, prie kurios manęs reikia fotkintis“ (81-86). Trečias pavyzdys rodo visuomenės išankstinių nuostatų dvilypumą: nuo Emilijos aukščiau minėto kraštutinumo, kad negalia yra stigmatizuojama diagnozė pereita prie kito populiarus kraštutinumo, kaip sako Lolita: „Dabar yra mada, aš dirbu su žmonėmis su negalia, aš dirbu ten. Kažkada girdėjau netgi iš vienos pažįstamos draugės, kad aš norėčiau įsivaikinti vaiką ir aš būtinai įsivaikinsiu vaiką su negalia. Sakiau, nu, bet tai tas vaikas su negalia yra ne tam, kad juo naudotumeis. Tu pasijusi geriau dėl to, kad tu jį įsivaikini. Tai yra apie save galvoji, o ne apie jį. Tu turi jį įsivaikinti tiktai tada, jeigu žinai, kaip tu jį ugdysi, kas yra negalia, kaip tu jam padėsi judėti pirmyn. Tu turėti galvoti apie tą vaiką, o ne apie tai, kad aš padariau gerą darbą“ (90-96). Pacituosiu dar Justinos pavyzdį apie pagalbos dvilypumą „popieriuje“ ir realybėje: „O pagalba šiais laikais – aš tiesiai šviesiai pasakysiu – popieriui gražiai nupiešta, o kai susiduri su realybe, tai visai kitaip atrodo. <...> Ir socialinė, ir psichologinė, nes aš turėjau tokių psichologų, kad gal geriau nereikia“ (56-59).

Visai kitokia nuostata yra siekti visaverčio santykio ir pagalbos veikimo „kartu su“ kaip tik dėl kito žmogaus. Tokios nuostatos sąmoningai laikosi Lolita, ji iš anksto kelia sau protingą reikalavimą: „Kad nepradėčiau jaustis labai faina, nes aš padedu kitiems žmonėms, nes tada viskas yra apie mane, o ne apie tuos kitus žmones“ (69-71). Kita tyrimo dalyvė Emilija pateikia socialinio darbo pavyzdį kaip „natūralų“ buvimą dalyve tokio tarpusavio bendravimo su įvairiais asmenims turinčiais negalią, vienišais ir ne tik, kad pagalbos veiksmai lieka sąmonės fone nesureikšminti: „[Pagalbos santykis] susikuria dėl to, kad aš visiškai neteikiu pagalbos. Aš būnu savimi ir bendrauju kaip su lygiaverčiais žmonėm. Ir tas, kad aš čia teikiu pagalbą, aš net neįsivardiju. Kadangi mes visi kažkokie vienodi ten buvom. Tai man tas pagalbos teikimas toks kaip išryškėjęs nebuvo. Tiesiog aš dirbau savo darbą tarp įvairių negalių ir man tas atradau save tiesiog. Tai įvardyčiau labiau savitarpio pagalba“ (107-110). Apibendrinant moterų pavyzdžius jų kritinė nuostata nurodo kelią į teoriškai vadinamą savęs „transcendenciją“ – tokį savęs peržengimą ir susiejimą su kitu kaip tik dėl to, kad ta sąsaja – tai dėmesys ir pagalbos veiksmai atitinka kito žmogiškuosius poreikius, negalios ir vienatvės gyvenimo situaciją, o

ne dėl pačios pagalbos siekimo/demonstravimo/imitavimo „klientui su negalia“ neatsižvelgiant į asmenį, tik atkreipiant į save (idealuji „fainą“ Aš savivaizdį) visuomenės dėmesį. „Nu sudėtinga, bet darom ką galim“ (Lolita, 97).

c) „Pagalbą...pati suradau. Niekas neatneš ant lėkštelės“. Kasdieniame gyvenime visi tyrimo dalyviai pasitiki išankstiniu žinojimu, kaip spręsti savo problemas ir laiko save autonomiškais bei atsakingais. Dalyvių išankstinė autonomiškumo nuostata yra labai ryški: tiek moterų „Aš pati“, tiek vyrų „Aš pats“.

Petras yra pirmasis savo negalios, kurios, jo manymu, nepažįsta kiti, ekspertas: „Mano galbūt negalia skiriasi nuo kitų žmonių, nes mano negalia yra nematoma. Niekas negali pasakyti, kad aš sergu ar nesergu, ir kuriuo metu man yra gerai, kuriuo blogai“ (30-32). Tai, kaip savo problemas mato Petras, yra ne mažiau, o gal ir daugiau svarbu, negu tai, kaip jos atrodo aplinkiniams žmonėms: „Pamatę mane gali visi nė neįtarti, kad aš kažkokią negalią turiu. Normaliai kaip ir visi kiti, gali paeiti, gali kažką padaryti, įsitraukęs į veiklą. Nu viskas gerai, kone sveikas žmogus, bet šiek tiek yra problemų“ (32-34). Neinformuodamas kito apie savo negalios situaciją Petras negalėtų įsivaizduoti, kad pagalba iš viso įmanoma, kad kiti žmonės nebijotų ir teisingai sugebėtų elgtis, nes „dažnai žmonės prie tokios diagnozės paprastai nežino kaip padėti, nes baisu ar prisiliesti, ar kelti ar parversti, ar dar kažką. Jeigu jie stovi ir mato, kai žmogus parkrenta, jie nesuteikia jokios pagalbos, jie tik žiūri ir nežino, kas bus toliau. Kartais reikia pačiam prisidėti prie tos pagalbos, kad pasakyti žmogui, kaip jie turėtų elgtis konkrečioje situacijoje, kaip jie galėtų padėti. Visų pirma pagalba prasideda ir nuo paties savęs, kad žmonės įvesti į būseną, kad jie per daug neišsigąstų ir nežinotų kaip elgtis toje situacijoje. Kartais gali būti net taip, kad ne visi apmokyti, kaip tokioje situacijoje reikia elgtis. Kai tu save pažįsti, kai žinai savo problemą, tu gali pasakyti, ką reikia daryti“ (62-70) Todėl Petras iš anksto nusiteikęs prisiimti atsakomybę už savo problemos sprendimą, kad išvengtų jam nepriimtinių pasekmių, kurias sukelia pagalbinkai savo veiksmais: „Manau pirmą žingsnį turi žengti pats, kad žmogus žinotų kaip padėti, kad jis pats nepultų į paniką ir tam kitam nepadarytų dar blogiau negu buvo“ (71-72).

Povilas nusiteikęs pasitikėti vien tiktaisi savimi taip radikaliai, kad nesitiki iš nieko pagalbos: „Pats sau tiktaisi gali padėti, niekas tau nepadės“ (89). Jis visiškai pasitiki savipagalba valios pastangomis siekti tikslo: „Nu kaip, nu (pff) noru savo, nu užsispyrimu. Vat noriu noriu noriu, kaip sakant, noriu pasiekti to, nu tai vat ir sieki to tikslo... Nori gyventi, taip vat ir ir ir, kaip sakant, ir užsiimi kažkuo tai. Vat užsibrėži sau kažkokį tai tikslą, nu ir sieki jo“ (91-94). Tokia Povilo nuostata priešinga vadinamajam „paternalizmui“: „O taip tai, kad ne mažas gi vaikas, už rankos tavęs niekas neatves nei į mokyklą, nei į darželį, nei kažkur tai“ (92-93). Povilas dar pateikia pavyzdį apie priklausomo asmens ketinimus, kad argumentuotų terapinei pagalbai svarbią asmens vidinę motyvacijos nuostatą: „Tas pats kaip ir ir ir, nu ką aš žinau, kaip ir (.) kaip ir ir kai ir tam narkomanui, nu sakykim. Jeigu jis pats nenorės, jo niekas neišgydys. Taip ir čia tas pats: jeigu tu norėsi, tai pasidarysi, o jeigu jeigu nenorėsi, tai tau per prievartą

niekas nieko neįkals“ (96-98). Jis vertina asmens autonomiją, – svarbesnę „kaip ir visur“ (98) už negalios ir vienatvės situaciją, net pagalbą ir terapiją.

Panašiu būdu viena moteris Justina siekia gyvenime tiek toli, kiek nurodo jos žodžiai: „*Noriu būti pati sau bosė ir ja būsiu su laiku*“ (133). Ši dalyvė turinti regėjimo negalią apibendrina artimųjų veiksmų patyrimą, nelaukdama kasdienės pagalbos: „*Man lengviau, kas nepalaiko, nepalaiko manęs mama, sesuo, gal švoogeris, tiksliai nežinau, bet ko gero nepalaiko, nu visi kiti giminės, kai kurie palaiko žodžiais, kai reikia imtis veiksmų – nėra jų, kai reikia pagalbos prasideda atsikalbinėjimai*“ (168-170). Kita dalyvė Lolita sąmoningai reaguoja į aplinką ir laikosi ne tokios kategoriškos nuostatos: „*Jeigu ten kažkas atsirado ir nori padėt, tikrai nereikia būti superherojumi, galima leisti padėt. Tik reikia žinoti, jeigu tos pagalbos nėra, tai tau irgi gerai. Stengiuosi saugotis, kad, kaip sakoma, man tos pagalbos niekada ir nereikėtų, bet galėčiau pasidžiaugti, jeigu jinai yra*“ (115-118). Lolita nebūtinai siekia išvengti tiesioginių kontaktų su bet kokiais padėjėjais, o išsaugoti savo gyvenimo kontrolę: „*Mano toks tikslas apskritai yra. Kad, jeigu jinai pagalba yra, tai valio, jeigu jos nėra, tai irgi valio*“ (109-110). Ji pasinaudoja tėvų patirtimi: „*Negalima pasitikėt kitais žmonėmis, mes čia turim patys padaryt, nes jei per daug nukelsim ant kitų žmonių, nu kaip čia, kaip mano tėvai pasakytų: „Tikiesi geriausio, pasiruoši blogiausiam*“ (102-104).

Tyrimo dalyvių nuostatų analizė atskleidžia žmogaus autonomijos, savikontrolės ir atsakomybės ryšį, kuris siejasi su pagalba *kam* – sau pačiam kaip asmeniui: „*Pagalbą [sau] ...aš ją pati suradau*“ (Emilija, 60). O tikinčiojo vienišo ir neįgalaus asmens pasaulyje pagalba *sau* įgyja atsakomybės *kam* – Dievui religinę reikšmę: „*Svarbu yra kam ir svarbu nebijot prašyt <...> Pats turi dadėt jėgų, kiek tavo Dievas keičia, kiek ką*“ (Gediminas, 111, 427-428).

d) „Mes tobulai galbūt niekas nemokam visko padaryt“. Tyrimo dalyviai, veikdami kartu su kitais, nesitiki sėkmingo pagalbos efekto per kiekvieną susitikimą – jie įsisąmonina žmogaus netobulumą, kuris prasiskverbia į įvairius veikimo „kartu su kitais“ bendradarbiavimo santykius ir sąlygoja pagalbos *normatyvinę* reikšmę.

Gedimino problemų sprendimas, kartu ir pagalbos sėkmė nepriklauso nuo konkretaus gero noro, nors glaudžiai siejasi su žmonių geranoriškumu: „*Gatvėj būna, būna žinoma, sunku. Ar nulipt kažkur, nepritaikyta, ar kas, bet žmonių paprašai, jie visados padės. Netgi būna taip, kad nori padėti, o tu sakai, atsiprašau, nepadėkit man. Aš kaip be kojų, lygsvaros neturiu, tai bijau išgriūti iš vežimo. Ačiū labai, kad norėjot padėt, bet... Prisibijau*“ (73-77). Jei dalyvis priima pagalbą, tai būna sąmoningas ir budrus pavojingoje situacijoje, drauge jos vertę (sėkmę arba nesėkmę) išgyvena emociškai kaip saugumo ar baimės jausmą.

Petras, pavyzdžiui, lanko individualią terapiją, jam svarbi nuostata yra tiesos apie savo asmenį pažinimo konfidencialumas. Todėl terapinės pagalbos vertę jis supranta kaip iš anksto apibrėžtą konfidencialumą: „*Dabar lankau savo psichologę, kad galbūt sustiprinčiau kai kuriuos įgūdžius. Bet ten*

visa informacija išlieka slapta, anoniminė, kad nelabai žinotų apie ką šneki ir pasirašai tokį popierių, kad tikrai išimtiniais atvejais gali psichologė atskleisti. <...> Bet jeigu yra tai asmeninė informacija, tai ką bepasidalintum, psichologas neturi teisės atskleisti tos informacijos“ (176-178; 185-186). Tačiau terapijos konfidencialumo nuostata kartais gali sukelti moralinę dilemą: „Jeigu pvz., tai susiję su kokia nors savižudybe, kad žmogus ruošiasi nusižudyti, bet dar sakysim paskutinį kartą ateina pas psichologę. Pasako: „Noriu nusižudyti ir jūs čia man nieko negalit padėti“. Tada turi arba greitąją arba policiją arba ką informuoti, kad aš su malonumu norėčiau padėti šitam žmogui, bet negaliu, jis atsisako pagalbos, bet aš nenoriu, kad jis tą padarytų. Vat tada tokią informaciją gal ir turi ištransliuoti, kad padėtų tam žmogui dėl jo paties pagalbos ir saugumo“ (179-185). Šis pavyzdys iliustruoja terapinę teorinę nuostatą, kad „problemų sprendimas, kartu ir konsultavimo sėkmė nepanašūs į tolygiai aukštyn kylančią tiesę“ (Kočiūnas, 1995, p. 23).

Emilija svajoja apie asistento pagalbą, kuri būtų vertinga tik be moralizavimo: „Nu dabar tikrai svajoju, kad, kai man sunkiausia, kad nors kartą į savaitę ateitų kažkoks žmogus, kuris mane neteistų, jeigu aš, pavyzdžiui, nesusitvarkius, nes tuo metu tikrai negaliu galbūt, nes būna tokių dienų ir kad taip draugiškai pabūtų. Man tai svarbu“ (122-124). Svarbus klientei saugumo jausmas, kylantis iš draugiško santykio ir supratimas priimant netobulumus, o ne moralinė ar praktinė „tiesa“ – tvarka, nes vienišas asmuo negalios situacijoje išgyvena būsenas, kai pastebimus pagerėjimus keičia pablogėjimai.

Tyrimo dalyviai siekia mokytis įvairių dalykų ir žino, kad norint keisti savo gyvenimą, reikia kitų pagalbos ir daug asmeninių pastangų, kurios ne visada ir ne iš karto būna sėkmingos. Čia atsiskleidžia dalyvių asmeninių nuostatų svyravimai prireikus kolegų pagalbos, patarimo arba kritikos. Petras priimdamas sprendimus svyruoja tarp pasipriešinimo ir konformizmo nuostatų diskutuodamas su kitais: „Man dar kažkas aiškina, kaip nereikia ką daryti (juokiasi). To aš nelabai mėgstu. Pašalinių vat visokių komentary, garsų, bandymų primesti savo nuomonę. Vertinu naudingą kritiką, kuri gali kažką pakeisti..., bet jeigu tai yra kažkokia kritika dėl kritikos, jei kritikuoti ir įžeisti žmogų, tai aš asmeniškai nemėgstu tokios“ (85-87); jis pasiruošęs nusileisti: „Kartais verčiau pripažinti kito žmogaus nuomonę, kad paprasčiausiai nepradėtum nervintis ir nepaaštrėtų kažkokie ligos požymiai“. (80-82) Žinoma, dialogo principas gali būti vertingas, nepaisant sunkumų dėl skirtingų nuomonių sprendžiant problemas ir kompromisų: „Nebent abejočiau dėl savo sprendimo priėmimo: vienaip ar kitaip, jeigu susikerta nuomonės ir tada atsizvelgčiau galbūt į protingumo kriterijų. Jeigu ta nuomonė būtų labai atkali ar prieštaringa, kartais, jeigu aš manyčiau, kad ta nuomonė galbūt verta dėmesio, kad galbūt galima taip galvoti, aš nesipykčiau su žmogumi, galbūt nusileisčiau jo nuomonei, jei manyčiau, kad tikrai tai padarius, tas padarymas atneš teigiamą rezultatą“ (189-194).

Lolita išgyvena dialogo ugdomąją vertę akademinėje aplinkoje, tačiau jai sudėtinga prisitaikyti prie aukštų standartų: „Darbo vadovas viskas ten tvarkoj su juo. Tikrai tiek, kad jisai yra, kaip pasakyti, labai labai talentingas ir vienas geriausių Lietuvoj. Tai reiškia, kad reikia būti labai aukšto lygio

studentu, kad susišnekėtum“ (156-158). Gabi studentė su negalia Lolita pagarbiai paklūsta autoritetui: „Tai aš viską išklausau pas jį, pasitaisau darbą, <...> Man tai ...yra sudėtinga, aš darau ką galiu, bet man tai kelia papildomą įtampą“ (158, 170-171). Todėl savo problemas Lolita sprendžia konsultuodamasi su kitu mokslininku, su kuriuo atranda bendrų žmogiškųjų, o ne vien akademinį interesų: „...Bet visą tą sunkiąją dalį, kur jau pasiskųščiau ir pasakyčiau, kad „nesuprantu“, tai jau pasakau tam mūsų projekto nariui <...> Aš manau gal netgi tai, kad jisai pats turi vaikus su autizmo sindromu, tai yra labai labai sudėtinga užduotis, jisai puikiai tenai tvarkosi su jais. Manau, kad tokiu atveju, jam tada yra gerokai lengviau iš manęs reikalauti, kaip čia pasakyti, tiek pat, kiek ir reikia reikalauti, bet šiek tiek, kaip čia pasakyti, švelnesniu būdu. Jisai gali matyti, kad man mokslai yra svarbu, bet lygiai kaip ir gyvūnai. Jis nemuš manęs tam, kad mokslai yra svarbiausia, visa kita nesvarbu. Jis visada, pvz., man pasako, tavo projektas nepražus, padarėm ABCD. Pasistengiau padaryt, kad tu galėtum parašyt. Aš tada man ramiau ir aš galiu rašyt“. (159-167) Lolitos pavyzdys rodo, kad konsultavimo pagalbos sėkmė atsiskleidžia Aš-Tu pokalbio subjektyviu nuoširdumo išgyvenimu ryškiau nei Aš-Jis pagarbos-paklusnumo nuostata, dialogo metu patiriant profesionalo intelekto dominuojančią galią: „Tai aš jau prie vadovo oficialiai, tvarkingai, išklausau komentarus, o jau ten tą nuoširdžiąją dalį, kaip sakoma, padarau jau su mūsų tuo projekto nariu“ (171-173).

Tyrimo dalyvių asmeninės nuostatos atskleidžia pagalbos veiksmų vertę, ką teoriškai vadiname „normatyvine“ kokybe–gėriu: rezultatai vertinami sąmoningai, kad mes–žmonės esame netobuli ir turime mokytis „kartu su kitu“ veikti bei padėti.

e) „Būtų paskutinė instancija, kuriai aš pasakyčiau“. Tyrimo dalyvių, kaip ir kiekvieno žmogaus, gyvenamas pasaulis unikalus. Todėl nėra dviejų vienodų jų šeimos ir vienatvės istorijų. Tik išoriškai gali atrodyti „natūrali“ žmonių išankstinė prieraišumo nuostata pasitikėti artimaisiais, kuriuos sieja prigimtiniai šeimos ir giminės ryšiai. Tačiau tai, ką tyrimo dalyviai Emilija, Lolita, Povilas, Gediminas, Petras ir Justina laiko savo „artimais“ sunkioje būklėje yra nuoroda į kažką kitą, o ne jų tėvus, buvusius šeimos narius. Kiekvienas jų socialinis kontaktas prašant ir gaunant pagalbą yra individualus, nesiejamas su šeimos narių funkcijomis.

Lolita pasakoja tokį pavyzdį: „Ne, mano tėvams būtų per daug sudėtinga. Ta prasme, tu gali tėvams pasakyti, jie dėl tavęs pergyvens. Ar man reikia, kad jie pergyventų ir gautų širdies smūgį. Tėvai būtų paskutinė instancija, kuriai aš pasakyčiau iš tikrųjų. <...> Stengiuosi, jau kas kas, bet jau jie tai žino tik pozityviąją pusę. <...> Kažkada buvo kas ten. <...> Buvau nukritusi duše ir prasiskėlusį galvą. Vėžė tada į ligoninę siūt, turiu galvoj tris ar keturias siūles. Kitą dieną paskambino, ne, tą pačią gal dieną paskambino, aš guliu ten subintuota, susiūta. Sako, kaip laikais? Viskas tvarkoj, jokių problemų. Kad mano galva susiūta, sužinojo gal, dabar nežinau ar po pusės metų, ar metų, ir tai netyčia pasakiau (juokiasi). Jau ten akys buvo didelės. Kaip tu galėjai nepasakyt? Man yra ramiau, kai aš jiems nieko nepasakau“ (296-311). Lolitai tėvų globa nereikalinga, o tas, kuo ji labiausiai iš anksto pasitiki vienatvės

situacijoje sukelia tyrėjos nuostabą – tai **šuo**: „*Ji yra numeris vienas net pirmiau žmonių. <...> Skirtumas yra vat. Sakyčiau pritarčiau, kad nu vat Mėta numeris vienas, o paskui ten, jei žmonės telpa, tai gerai, jei netelpa, tai gerai ir dviese*“ (266-270).

Petro artimųjų ratas susiaurėjo netekus tėvų, tačiau liko brolis, su kuriuo ryšį palaiko tik būtinų gyvenimo reikmių ir teisinių nuostatų pagrindu. „*Po to kai tėvai mirė, palikimas padalintas, tai visas turtas yra padalintas per pusę, tiek jis turi teisę į šitą butą, tiek aš, gal aš didesnę, nes aš čia gyvenu vienas. Bet pagal įstatymą jis turi irgi teisę 50 proc. šito buto. Tai manau nepakenks, jeigu paprašysiu ir brolio jį prižiūrėt*“ (110-113). Petras iš anksto nusiteikęs būti atviras ir išplėsti savo draugų ratą su naujais žmonėmis socialumo pagrindu: „*Noriu akcentuoti, kad aš esu visuomeniškas, pilietiškas, stengiuosi dalyvauti visuomeninėj veikloj, turėt kažkokių pažįstamų ir bendrą kažkokį tai ratą, kad turėčiau bendravimą su pažįstamais draugais. Nes tos vienatvės ir to vienišumo labai nesinori, kaip dabar gyvenu*“ (217-219). Petru, kaip ir kitiems tyrimo dalyviams, žmonės tampa artimi kaip **draugai**: „*Šiuo metu dažniausiai šventes, kadangi vienas gyvenu, praleidžiu vienas, bet jeigu yra kažkokių alternatyvų, kur galima su draugais švęsti ar pan., tai tada, jeigu yra tokia galimybė, stengiuosi su draugais atšvęst, bet jeigu yra tokia galimybė*“ (144-146).

Tačiau tyrimo dalyvių „ne kartu su kitais“ patyrimas atskleidžia svetimumą tarp žmonių. Povilo ir Gedimino santuokos ryšiai nutrūko jiems išsiskyrus prieš daugelį metų, abudu nelinkę pasakoti apie žmonas ir vaikus, tik Povilas užsimena apie svočią ir anūkus lyg „paskutinę pagalbos instanciją“: „*Svočią dar dukters dukters ten anytą buvusią, su ta bendraujam tai (..), padeda, nu kaip padeda, sakykim, reikia kažko, tai paprašai ten ar ar ką, ar nu tai vat. Anūkai jau paaugo, tie gal susiprotės*“ (112-114). Petru, kaip ir Emilijai, ryšiai nutrūksta kartais dėl ligos, negalios ir pandemijos. „*Tie, kuriuos turiu draugais, prisibijo dėl visų tų ligų, dėl virusų, per visą šitą Covid'o laikotarpį manęs nekviečia pas save. Dabar būnu vienas, bet kiekvienas žmogus, kuris norėtų kartu švęsti kažkokią šventę, visada yra laukiamas. Visada man maloniau švęst su draugais negu vienam*“ (147-150). Tyrimo dalyvė Emilija pasakoja patyrusi biografinį lūžį dėl psichozės, depresijos ir Covid-19 pandemijos, nors tėvų globojama, išgyveno „draugų“ susvetimėjimą ir vienatvę: „*Tai va ir tokie buvo dveji metai gilios depresijos labai tušti, labai skausmingi, nes toli nuo draugų. Tai draugai ir į užsienius išvažiavo, ir tuo metu šeimas kūrė. Ir taip visiškai buvau apleista, nu ten tragiškai gyvenau*“ (10-11). „*Dar skaudus jausmas, kad, jei nusilpsti, neišeini iš ligoninių, niekas tavęs nebekviečia, pamiršta*“ (137). Realūs tyrimo dalyvių tarpasmeniniai santykiai socialiniame tinkle susikuria, plėtojasi ir nutrūksta nepakartojamai, ryšiai tarsi „punktyrinė linija“, trapūs neužtikrina pasitikėjimo pagalba tvirtos nuostatos.

Vis dėlto kiekvienam tyrimo dalyviui yra svarbi **bendruomenės narių** – bendradarbių ir bendratikių *solidarumo* nuostata dalyvaujant vienišo ir neįgalaus žmogaus gyvenamojo pasaulio situacijose, pagalbos ir kitais veiksmais, kompensuojant šeimos prieraišumo ir giminės bendrumo stoką.

Realūs tyrimo dalyvių tarpasmeniniai santykiai susikuria, plėtojasi ir nutrūksta nepakartojamai, trapūs ryšiai tarsi „punktyrinė linija“ neužtikrina iš vaikystės prieraišumo kylančio pasitikėjimo „pirminio socialinio tinklo“ pagalba. „Natūrali“ kasdienio išankstinio supratimo nuostata apie „artimųjų pagalbos savaimę suprantamumą“ yra tik sąlygiška ir po mūsų vienišų, neįgalių žmonių tyrimo analizės pasirodo nepagrįsta.

f) *„Visi turi stengtis, pastangos turi būti iš abiejų pusių“*. Tyrimo dalyviai plėtoja pagalbos kontaktus ir reflektuoja „abipusiškumo“ nuostatą kaip vertingą arba naudingą. Abipusiškumas reiškia, kad į egzistavimą ir veikimą „kartu su kitais“ žvelgiama ne taip, kaip sako Justina, *„kad nebūtų taip, kad čia aš viską viena dedu“* (135-136) ir ne kaip Gediminas: *„Ne visados, žinot, ne visados gali padėt. Kuom galiu padėt tuom“* (122), kiek veikia kaip į kažką, kas egzistuoja tarp žmonių, kaip sako Petras: *„Ir mes suprantam, kad mes esam kaimynai ir kad mes turim vienas kitam padėti. <...> Mes esam kaimynai ir mes pažįstam vienas kitą ir stengiamės vienas kitam padėt“* (210-211; 213-214). Abipusiškumas glaudžiai susijęs su mes-santykiais „tarp“ žmonių, sukuriamų iš atskirų Aš-Jie kontaktų, anot Petro: *„Bet jeigu jie pasiūlo man patys konkrečią pagalbą, tai aš tos pagalbos neatsisakau“* (210). Justina nurodo, kad pagalba šeimai nėra tik tai, ką daro vienas žmogus: *„O visi kiti miega, visiems kitiems patogiu, kai už tave kažką padaro, paskui tiktai būna „padaryk tą, padaryk aną“* (138-139). Jei nėra mes-santykių, tyrimo dalyvė Emilija sako tiesiai, tai jai nereikia socialinės pagalbos iš visuomenės: *„Nes kažkaip atrodo, aišku, jeigu tu neįgalus, atrodo tau ir kažkaip nepriklauso niekas, va tas toks kažkaip yra tokia nuotaika, paskyrė tau išmoką ir tiek. O, pavyzdžiui, aš tos pagalbos, kadangi iki šiol buvau pakankamai savarankiška, aš jos neprašiau“* (50-52). Pagalbos fenomenas teikia džiaugsmą ir prasmę, kai jis yra tarpasmeninis ir sukuria bendrą ryšį, kokį išgyvena, pavyzdžiui, Povilas: *„Nu dabar pameistraut va kažką tai va kaimynui va padėjau, ten dar kažkam tai padėjau. Nu, aplamai nu (.), kas ko paprašo va kažką tai ar padaryti kažkokią tai nesamone ten, nu ta prasme kažką, nu kažko tai, ką sugebi dar padaryt, nu tai visada džiaugies, nu kad kad kad kreipias“* (74-76). Du atskiri žmonės turi savo poreikius ir vaidmenis, tačiau susitinka ir dalyvauja vienoje bendroje žmogiško gyvenimo situacijoje, pagalbos santykiui būdingos ryškios ir autentiškos psichologines ypatybės, kokias išreiškia šie Emilijai pasakyti labai reikšmingi grįžtamojo ryšio – abipusiškumo žodžiai: *„Didžiausias įvertinimas savų bendruomenėje buvo žodžiai: „Man geriau su tavim pabendravus“* (120). Abipusiame santykiuje nėra statišku situacijų, jai nusiteikę du asmenys gali keistis pagalbos teikėju ir gavėju vaidmenimis, jie patys kaip asmenys keičiasi eidami nuo vieno Aš prie kito Aš.

Tačiau šis kelias gali vesti tik viena kryptimi, pavyzdžiui, nuo socialinio darbuotojo prie kliento pagalba yra vienpusiška dažnais atvejais. Tyrimo dalyvis Povilas ne visada įgyvendina abipusiškumo galimybę: *„Bet tiktai kad (.) mažai kam dabar ko reikia. Nu ką, kuo dabar gali padėt? (..) Nu, nelabai kuo ir gali padėt. Čia tiktai vat kas (.) Nu ką aš žinau kuo padėt“* (76-78). O abipusiškumo stoka susijusi su vienvėsiu patyrimu.

Tyrimo dalyvių nuomone, abipusiškumas gali būti įvairus, o tai lemia žmonių išankstinės nuostatos, kuriomis remiasi tarpasmeniniai santykiai ir visa pagalba. Petras sąmoningai siekia abipusiškumo: „*Aš, kai kitiems padedu, jaučiuosi gerai. Aš manau, kad geri darbai niekada nepamaišo. Ir kad ne tik tau gali būtų sunku, bet ir kitiems žmonėm yra sunku*“ (93-94). Tačiau jis vengia tokio, kurį sudaro tik *nauda ir vartojimo* nuostata: „*Stengiuosi visada padėt žmonėm, nes žinau, kad reikia rūpintis ne tik savim, bet ir kitais. Stengiuosi tą daryt neatlygintinai, kad niekas negalvotų, kad tik gavęs pinigų kažkokį darbą už kažkokį atlygį dirbu (juokiasi). Kad suprastų žmonės, kad galbūt aš tą iš širdies darau. Ar kaip kaimynui padedu, ar kaip pažįstamui padedu, ar dar kažkaip. Pinigus sumokėsi – padarysiu, nemokėsi – nedarysiu (juokiasi). Noriu, kad tai būtų iš tyros širdies, kad tai būtų nuoširdi pagalba*“ (98-103).

Gediminas iš savo gyvenimo patyrimo žino „vartojimo“ ir „malonumo“ lėkštą reikšmę, koks yra nepastovus, vienasipusis santykis su pagalbos reikalingais priklausomybe sergančiais žmonėmis: „*Ne visados, žinot, ne visados gali padėt. Kuom galiu padėt tuom. Galiu pinigais padėt, jeigu matau, kad žmogus neišgeriantis, nes šito jau nepropaguoju. O jeigu matau, kad išgeriantis, padedu maistu tada žmogui. Nuperku maisto geriau, nes žinau negerai. Nes pas mane visi draugai likę, kurie po šiai dienai... Daug išmirę, žinoma, bet visi draugai likę, kurie dar vartoja. Sakau, kuom galiu padėt tuom. Arba pinigais padedu, arba žodžiu kažkokiu paguodžiu, arba maistu vat padedu. O kitaip aš nežinau*“ (122-127).

Jei Lolitos atveju veikimas „kartu su kitais“ remiasi kolegiška, realia draugyste, abipusiškumas įgauna vertybinių nuostatų – pareigingumo, solidarumo, patikimumo – bruožų: „*Nežinau, ar jis geriausias draugas, bet, kad draugas, tai žinau, nes kai jau ten labai sudėtinga situacija, tai aš galiu jam paskambint ir pasakyt, kad: „Nu, chebra, tvarkykitės patys, o man reikia pasibaigti savo reikalus“.* Draugystę labai skaitau tai, kai tu gali pasakyti: „*Šiandien man reikia tavo pagalbos ir prašau padaryti tą pagalbą*“. Žmonės sušoka ir sako: „*Jojojo, viską suprantam*“. *Man draugystė gal, žinau, kad vat jisai, tai tikrai galima jam tokius darbus patikėt. <...> Tada jau supratau, kad turiu draugų. Kai pamatau, kad kažkas perima tų mano pareigų truputėlį*“ (255-264).

Iš tyrimo dalyvių asmeninių nuostatų nagrinėjimo matyti, kaip labai mums, socialiniams darbuotojams, reikalingas *dėmesys asmeniui* ir *pagalbos reikšmių* analizė pirmiausia psichologiniu-fenomenologiniu *patyrimo prasmės* požiūriu, o ne tik sociologiniu socialinės paramos / paslaugų sistemos požiūriu. Nėra žmogaus be gyvenamojo pasaulio „kartu su kitais“ išankstinio supratimo, todėl profesionalui svarbu tematizuoti žmogiškąsias *pagalbos* fenomeno prasmines nuostatas, jei socialinį darbą pripažįsta savo pašaukimu ir studijuoja kaip profesiją. Tyrinėdama šiame darbe tai, kas glūdi kiekviename iš susitikime dalyvaujančių vienišų ir negalių turinčių asmenų, aiškiau suvokiu savo pačios nuostatas, sklaidosi miglotumas ir neapibrėžtumas, kas susiję „tarp“ mūsų, kuo pagalba remiasi ir ar tai nėra tik pagalbos fenomeno regimybė.

3.1.2. Pagalbos intencionalus poreikis save susieti su kitais ir gyvenimo situacija

3.1.2.1. Tyrimo dalyvių vienvės patyrimo situacijos ir pagalbos poreikiai

a) *Savarankiško gyvenimo pradžia – Aš ateities horizontas kaip emancipacija.* Šiuolaikinėje visuomenėje jauni žmonės siekia tapti ne tik laisvi ir nepriklausomi, bet ir būti išsilavinę, todėl studentai ir absolventai kuriantys savo gyvenimo perspektyvą neretai pradeda gyventi vieni. Interviu dalyvės merginos Emilija ir Lolita pasakoja apie biografinį posūkį atsiskyrus nuo tėvų globos, savarankiško gyvenimo pradžią ir prisitaikymą prie naujos aplinkos: „*Na, tai aš nuo septyniolikos metų pradėjau studijuoti viename universitete. Na, ir tada prasidėjo savarankiškas gyvenimas, nes tėvai gyveno Plungės rajone. Tai aš... taip pripratau*“ (2-4). Emilija, nežiūrinti sveikatos problemų, pasiekia motinos paskatinimo ir materialinės paramos: „*Bet mama sako: „Užteks, aš tau duosiu pinigų butui, važiuok į miestą ir gyvenk nuo manęs nepriklausoma. <...> Nu, tai aš tada vėl grįžau į šitą miestą ir vėl kūriau savo gyvenimą, bet skaityk nuo nulio*“ (11-12; 14). O štai Lolitos pasakojime atsispindi be materialinės nepriklausomybės patirtas ir vienvės išbandymas: „*Aš nusipirkau savo butuką šiame mieste. Mano tėvai gyvena gerokai toliau, Plungės rajone. Pasilikau mieste dėl darbo ir dėl mokslų. Tai taip jau ir susidarė, kad pradėjau gyventi viena, nes artimieji kažkaip tais gerokai toliau. Plius pirkau butuką kuo mažesni, kad galėčiau kuo labiau pati ten juo pasirūpinti. Taip, kad ten galėtum susirasti kažkokią kambariokę, nelabai būtų ir pavykę, nes kambarys tai vienas. Buvo faktas, kad gyvensiu viena. Taip ir įvyko. <...> Nu iš tikrųjų buvo sunku, nes paprastai gyvenau su daug studentų. Mes gyvenom septynios vienam bute, tai iš tokio būrio išeiti gyventi vienam, yra didelis šokas. Man iš tikrųjų buvo per sudėtinga. Man nereikėjo, kad ten kažkas su manimi šnekėtų, man reikėjo, kad bent jau pakrebdėtų. Labai pasitarnavo šuo šituo klausimu*“ (2-15). Šie merginų pasakojimai iliustruoja gyvenimo „ne kartu su kitais“ vienvės patyrimą kaip emancipaciją, kuri natūraliai vertinama pozityviai kaip individualus gėris, asmenybės Aš kūrimas bei ateities horizontas. Toks biografinis posūkis yra susijęs su jauno žmogaus prisitaikymo, socialinių-emocinių kontaktų ir materialinės paramos poreikiais.

b) *„Kita vienvė tai tokia skausmingesnė, ... jinai sustiprėja, kai aš netenku veiklos“.*

Priešinga emancipuotai vienvės formai ši situacija interpretuotina kaip veikimas „ne kartu su kitais“ arba „neturėjimo ką veikti“ patyrimas. Kaip pavyzdį paanalizuosiu Povilo pasakojimą. Povilas apibūdina savo gyvenimą vienvės situacijoje *neigiamos reikšmės* žodžiais: „*Vienatvė, vienatvė, nu kaip pasakyt, vienatvė, vienatvė – vienišas aš nesijaučiu, bet bet tikrai tiek, kad vat be veiklos tai vat vienintelis minusas. Bet taip tik va sėdi ir nežinai kuo užsiimt. Bent jau žiemą. Vasarą tada krapštausi ten kažkiek. O o žiemą tai liūdna žiemą. (..) Nu nēr nēr nēr nēr ką veikt paprasčiausiai, suprantat (..)*“ (18-21). Povilui vienvė asocijuojasi su šalčiu, liūdesiu ir nuoboduliu, o stebimi objektai per langą, ekraną ir atstumą virsta nepatraukliais: „*Tas televizorius, telefonas, kompiuteris nu įgriso, suprantat.*

Noris kažko. O taip tai daugiau, daugiau, daugiau nežinau <...> Nu tai sakau, kad liūdna, vat neturi ką veikt (.), suprantat“ (23-24, 27). Tyrimo dalyvis Povilas nėra individualistas ar pesimistas, susitelkęs ties savimi, nes intencionaliai siekia prasmingos veiklos, kuri jam reiškia žmogišką pagalbą ir kasdienybės grožį: „Nu beleką nu, sakau, nu žmogui vat kažką tai padėt, nu tai tikrai – man tai kaip ir užsiėmimas kažkoks tai vat, kažką tai, veikla kažkokia. Bet kokia veikla man jau gerai, suprantat. Be nieko sėdėt nu tai kaip ir liūdnoka, aišku. Kai nieko nedarai, tos ir dienos ilgos, o kai kažką tai darai (..) tai ir ir ir dienos taip gražiau, kažkaip tai linksmiau [eina]“ (80-84). Šis išsiskyręs prieš du dešimtmečius vyras teigia, kad vienvėdis taip nesijautė, kai dirbo ir buvo daug paprasčiau, kaip sveikas buvo, kontrastuoja praeities ir dabarties išgyvenamas laikas: „Užsiėmimo jokio, nei to darbo kažkokio, sakykim, čia va kiek bandžiau, bandžiau ir darbą kažkokį tai susirast, bent kažką, nu kad būtų kažkokia tai veikla, suprantat, kad nesėdėt namie va taip va <...> Čia va rėkia visi, kad kad kad tie verslininkai neturi darbuotojų, o pasiskambini dėl darbo: niekam tu nereikalingas (...)“ (21-23; 27-28). Darbo bei užimtumo veiklos stoka ir išprovokuoja neigiamą vienvėdis arba atskirties išgyvenimą – asmuo nedalyvauja visuomenėje kaip veikimo subjektas ir agentas, negali susieti save su kitais žmonėmis, realizuoti savo gebėjimų dėl už asmens esančių priežasčių.

c) „**Kaip žmogaus intraverto vienvėdis... gerai vienai ir namuose, kai nėra patologinio nerimo**“. Sugretinus interviu dalyvių pasakojimus nesunku pastebėti, kad analizuojamas požiūris į vienvėdis fenomeną gana prieštaringas. Emilija sąmoningai atskiria dvilypį vienvėdis patyrimą, kurio vienas tipas gali būti teigiamas (ar neutralus): „Man yra dviejų tipų vienvėdis. Kai tokia gera vienvėdis. Kai grįžti namo nuo visko pavargęs, ir norisi pailsėti tyliai, kai kaimynai tyli, netriukšmauja. Tai čia tokia kaip žmogaus intraverto vienvėdis. Nes pabūni tarp žmonių, išsiblašakai, išsitaškai ir po to reikia to tokio pabuvimo vienam. Aš vieniša, bet ne viena“ (23-26). Esama tokių vietų ir situacijų, kur viena Emilija jaučiasi taip gerai, kad visai nereikia, apsieina be kitų, pavyzdžiui: „Šiaip man gerai vienai ir namuose, kai nėra patologinio nerimo, kai sveikata pagerėja, tai man visai gerai ir namuose“ (96-97). Uždarą namų gyvenimo stilių ji laiko požymiu intraverto temperamento ir kūrybingumo, o vienvėdis situacijoje nerimą bando įveikti dienoraščio rašymu: „Šiaip tai dar man rašyt labai patinka. Gal čia irgi vienišo žmogaus bruožas. Nes aš rašau. Pradėjau rašyti poeziją, būsenų dienoraštį poetiškai, kaip aš jaučiuosi tada, kai man nemiga, panikos ataka, nerimas, vienvėdis. Mano tokie eilėraščių pavadinimai. Na ir. O šiaip tai daugiau vertimais užsiimu. Tas irgi reikalauja vienvėdis ir tylos“ (132-135). Sąmoningas pabuvimas tiesiog su savimi – Aš asmeniu kokiu esu – gali būti teigiamas vienvėdis vertės aspektas.

Kita vertus, vienvėdis be veiklos „kartu su kitais“ neteikia pasitenkinimo mūsų tyrimo dalyviams. Tai apima socialinio dalyvavimo vaidmens trūkumą bei išorinį vienišo asmens statusą kaip žinojimo apie žmogų pagrindą, koks Aš įvaizdis matomas ir vertinamas visuomenės. Emilija pasakoja, kad vieną po kito nutraukė darbą, savanorystę ir mokslą, todėl liko vieniša pacientė tarsi vienintelė jos Aš tapatybė:

„Tai man ta vat kita vienatvė tai tokia skausmingesnė, bet ją irgi reikia kažkaip pernešt. Nu tai. Dabar tai, man jinai sustiprėja, kai aš netenku veiklos. Baigiau savanorystę, suradau darbą, išėjau iš darbo, kad galėčiau pradėti... studijas, nes neturėjau sveikatos kartu dirbti ir mokytis, bet jas dėl paastrėjusios ligos ir persirgto Covid'o teko nutraukti. Likau kaip „ant ledo“ su vienintele pacientės tapatybe“ (30-35). Privataus gyvenimo vienatvė galbūt yra „natūrali“ būseną kaip žiemą „ant ledo“ susiklosčiusioje situacijoje, vis dėlto Emilija veikiausiai įsisąmonina, kad dar gali būti galimybių pasinaudoti savo ypatingais socialinio dalyvavimo ir lyderystės sugebėjimais: „Bet aš visiškai sugebu, kaip sakant, iki šiol aš sugebėjau nu kažkokioj srity būt naudinga ir man pačiai patiko jos“ (40-41). Ji daug laiko savanoriavo ir atsiskleidė socialiniame darbe kaip „reprezentuojanti figūra“: „O kai aš buvau savanorių klube, tai ten labai reikalinga buvo mano pagalba. Nes leidom žurnalą, reikėjo versti iš kelių kalbų, tas žurnalas, vis didėjo jo kokybė, populiarumas, tiražas. Labai daug prie to prisidėjau. Tai nebuvo tokia pagalba, kad fiziškai reikia, bet dalyvavimas renginiuose, paskui pasidalijimas, kas naujausia psichiatrijoje, kas įdomu, kas dar, apie vaistus, apie gydymo būdus, apie alternatyvas. Tai labai daug prirašiau ir kalbėjomės, ir mes ten ir socialinius darbuotojus iš Vokietijos ten priimdavom, nes jie porą kartų pas mus buvo atvykę. Tai taip labai tokia buvau reprezentuojanti gan figūra (juokiasi), tuo metu ir tokia pagalba buvo ir kitiems“ (112-118). Tokio skirtingo vienišo asmens tapatumo raida atsispindi sąmonėje dialektiškai: nuo „budinčios pacientės vienintelės tapatybės“ iki „Aš personos kaip reprezentuojančios figūros“ pasirodymo. Vienišas asmuo turintis negalią nebūtinai saugo savo privatumą, o išreiškia dalyvavimo poreikį terapinėje bendruomenėje, užsiangažuoja narystei-savanorystei kaip bendrajam gėriui, realizuoja save pagalbos veiksmais įvairaus lygmens bendradarbiavimo, įvairių socialinių determinuojančių ryšių lauke ir sulaukia pripažinimo.

d) „Kol kas nesutikau nė vieno žmogaus, kuris norėtų ar galėtų paskolinti man pinigų“.

Vienų gyvenančių ir negalią patiriančių žmonių išgyvenimo kasdienybė yra sudėtinga. Besidominčiai tyrėjai uždavus klausimą apie materialinės/finansinės pagalbos poreikį į akį krito galimos jų gyvenimo reikmių sąsajos su socialinės pagalbos/paramos/socialinio darbo realybe.

Netekęs motinos Petras ne iškart įstengė suvokti ir pripažinti, kad yra suaugęs, nebe vaikas ir negali paveldėti tėvų pensijos: „Aš anksčiau gyvenau kartu su tėvais. Po tėvų mirties aš likau vienas. Žymiai pasunkėjo situacija negu buvo anksčiau. Anksčiau mes nu gyvenom vidutiniškai, nes motina gaudavo pagal save net tris pensijas. Tai mums užteko, bet pagal įstatymą, kadangi vaikai negali paveldėti tėvų pensijų ir pinigų, tai viskas šitas nusibraukė po tėvų mirties. Liko gyventi tiktai iš netekto darbingumo pašalpos. Žymiai apsunkino padėtį, nu, reikėjo kažkaip ieškoti kelių, kaip pabandyt išgyvent“ (2-7). Panašiai buvo pasimetusi ir Emilija dėl mažos netekto darbingumo pensijos, anot kurios „po trejų metų vėl man pasikartojo, ir aš tada gavau neįgalumą, ir aš buvau taip pasimetusi ir likus su labai maža išmoka, ir aš dar tuomet nuomavau pas tokią bobutę nu... savo būstelį. Ir aš tiesiog nu grįžau namo, nes man buvo labai blogai“ (7-9). Abu tyrimo dalyviai kritinėje situacijoje gyvenimo reikmes

sieja su tėvų pagalba, o be jų patiria skurdą, nes netekto darbingumo pensija per maža, o pragyvenimas vieniems sostinėje tampa per brangus tiek paveldint nuosavą keturių kambarių butą, tiek ir nuomojant „bobutės būstelį“.

Pragyvenimo problemos aktualumas paskatino ir šio darbo autorę pasidomėti materialiniu socialinės pagalbos/paramos aspektu, kaip vieni gyvenantys tyrimo dalyviai sprendžia gyvenimo reikmių ir finansines problemas. Pirmiausia, keturi iš šešių asmenų teigia, kad sąmoningai *vengia* skolintis pinigų dėl šių motyvų: 1) nėra iš ko atiduot, iš tos pensijos, ką gauna, tai nelabai pritaupysi, kad skolas atiduot; 2) neturi šiuo metu tokio žmogaus ir aplinkui tokių žmonių nemato; 3) jeigu būtų galimybė, tai nebent tada galvotų skolintis arba iš kredito kompanijos, arba iš banko, jeigu jie suteiktų paskolą; 4) iš artimųjų, aišku, bet geriau jau tokių dalykų vengt, nelabai smagus reikalas būtų asmeniškai. Du vyrai iš dalyvių pasakoja, kad turėjo įsiskolinimo problemų su antstoliais ir skolų išieškojimo paslaugų įmone, todėl siekia išvengti tokių nemalonumų dabar ir ateityje. Antras būdas, žmonės teigia, kad patys gali „susieconomint“. Paprasto maisto pirkimas – „*nevalgai, žinoma, superinių dalykų, langustų, kažkokią dešrelę, dešrigalį, buroką nusiperki*“, gaminimas pačiam – „*sriubos kažkokios išsiverdi*“, mokėjimas už būtinus fizinius ir dvasinius dalykus – „*man 600 užtenka, ten 120 maždaug už butą, šildymą, dešimtinę bendruomenei sumoku*“, atsisakymas samdomų darbininkų – „*pats galėtum, tai daug ką pats pasidarytum. ...O už kiekvieną ten pirstelėjimą, atsiprašant, mokėt pinigų, tai dabar ką, be 50 eurų tai niekas neateina nieko daryt*“, dėmesio nukreipimas kitur – „*nekalbu apie save*“ – taupesnio gyvenimo būdo pasirinkimai, anot Gedimino ir Povilo.

Atlikus šešis interviu gauta daugiau vertingos informacijos ir tikslesnis „gyvenimo reikmių ar patogumus teikiančių objektų gavimo“ sąrašas, ir remiantis tyrimo dalyvių patyrimu sudaryta struktūruota lentelė.

3 lentelė. Pagalbos gavėjų individualios gyvenimo reikmės ir galimi socialinės pagalbos išteklių (sudaryta autorės)

<i>Gyvenimo reikmės ir pagalbos poreikiai</i>	<i>Gavėjų galimi patyrimai ir interpretacijos</i>
Techninės pagalbos priemonių neįgaliesiems gavimas	<i>Asmuo pasiekia, kad būtų sugrąžinta trūkstama kūno dalis – susigrąžinti galimybes vaikščioti: Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis gavo nemokamą techninės pagalbos priemonę [vakuuminius kojūkus protezus]. <i>Asmens veiksmai:</i> Jis susiliečia su kompensaciniu objektu, bando pats vienas užsidėti ir treniruotis, galūnės nesilanksto, važiuoja ir prašo pakeisti į kitą naudingą priemonę. <i>Rezultatas:</i> Žmogus gauna informaciją, kad reikėjo iš anksto galvot, teks laukti 3 metus.
	<i>Asmuo nepasiekia, kad kitas žmogus išsivaduotų ir kontaktuotų su naudingą objektu, – neturi techninės pagalbos priemonės:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Gediminas stebi kito žmogaus su negalia sunkią būklę, sėdinčio vežimėlyje kiauromis padangomis prie turgaus, priklausomo nuo svetimųjų. <i>Asmens veiksmai:</i> Jis kontaktuoja su neįgalioju iš kito rajono, be dokumentų, nuperka maisto ir galvoja, ką patarti dėl naujos judėjimo priemonės. <i>Rezultatas:</i> Žmogus nežino, iš kur gauti naują techninės pagalbos priemonę beįėjiam neįgaliajam.
	<i>Asmuo fiziškai / finansiškai negali kontaktuoti su naudingą objektu – nepavyksta sugrąžinti trūkstamą kūno dalį/ teigiamą judėjimo požymį:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis svajoja vaikščioti su bioninėmis kojomis.

	<p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis konferencijoje gauna aktualios mokslininkų informacijos.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus suvokia, kad jam neprieinama moderni techninės pagalbos priemonė ir rehabilitacija užsienyje, moksliniai išradimai už 100 tūkstančių eurų finansuojami tik vienam [kariui iš Afganistano].</p>
Socialinio būsto gavimas	<p><i>Asmuo pasinaudoja palankia situacija – laiko ar subjekto palankumu ir gauna materialinės gerovės objektą:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyviui su judėjimo negalia buvo neprieinamas gyvenamosios patalpos pirkimas ar apgyvendinimas krikščioniškos rehabilitacijos centre.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis susipažįsta su labdaros valgykloje padedančia moterimi, netyčia sužino naujieną dėl socialinio būsto eilės ir nuvykęs kartu kreipiasi.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus po 2 savaičių gauna kelis pasiūlymus ir dabartinį socialinį būstą.</p>
Namų aplinkos – būsto pritaikymas neįgaliesiems	<p><i>Asmuo priima į namus naudingą žmogų ir objektą – gauna pagalbininką ir susigražina judėjimo galimybes:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis gauna nepritaikytą socialinį būstą: [slenkstis – kaip sveikam galimybė] žmogui.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis prašo bažnyčios nario ir <i>Vilniaus miesto būsto</i> įrengti namų aplinkos daiktus: bėgelius, keltuvus, dušo kabinos ir kėdės, užvažiavimo slenksčius, balkono rėmus.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus dėkingas, kad gavo naudingus pritaikymus į namus, tapo savarankiškesnis [ir artimosios anūkei smagu suptis].</p>
Užimtumas – socialinės stipendijos gavimas ir įdarbinimas socialinėje įmonėje	<p><i>Asmuo pasinaudoja palankia situacija – gauna išsilavinimą, darbą ir materialinių gėrybių:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvė sužino apie užimtumo galimybes žmonėms, turintiems negalią [„kodą“].</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Ji studijuoja, pasinaudoja valstybės / direktoriaus socialine parama, baigia studijas ir įsidarbina.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Moteris, turinti psichikos negalią, įgyja aukštą išsilavinimą ir socialinį ir ekonominį statusą visuomenėje.</p> <p><i>Kitas asmuo nepasinaudoja palankia situacija – atsisako veikti / mokytis / dirbti manydamas gausiąs kitą objektą / materialinių gėrybių / atlygio:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis yra bedarbis, nesimokantis.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis svarsto su artimąja apie užimtumo galimybes, lygina savo materialinę padėtį su dirbančių kaimynų [Maximoje].</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus neišsivaizduoja, kaip dirbdamas išgyventų be kompensacijų ir socialinio būsto.</p>
Pastoriaus ir religinės bendruomenės labdaros lūkestis	<p><i>Asmuo pasinaudoja narystės santykių situacija – kito subjekto / autoriteto / bendruomenės narių palankumu ir gauna materialinių gėrybių:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis priklauso religinei bendruomenei ir patiria finansinių skolų.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis papasakoja pastoriumi ir prašo religinės bendruomenės aukos. Gavęs pinigų, gražina skolą antstoliui ir perka naudingą objektą [TV].</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus pasitiki bendruomenės nariais ir žino, iš kur gauti finansinės pagalbos sau ir kitiems [ukrainiečiams].</p>
Baldų įsigijimo ir būsto šildymo išlaidų kompensavimas	<p><i>Asmuo pasinaudoja palankia situacija – kontakto su socialine darbuotoja dėka netyčia gauna vertingų / trūkstančių materialinių gėrybių:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis stokoja materialinių dalykų.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis kontaktuoja su seniūnijos socialine darbuotoja dėl būsto šildymo kompensacijos, netyčia gauna naudingos informacijos, rašo prašymą ir perka naujus baldus.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus jaučiasi patenkintas gautomis materialinėmis gėrybėmis.</p>
Namų priežiūros reikalingumas	<p><i>Asmuo saugo svarbų, patogumų teikiančių objektą – nepalieka nesaugomų namų:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyviui prireikia išvykti iš namų.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis kontaktuoja su drauge / kaimynu / asistentu ir palieka raktus.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus turi namų saugotoją.</p>
Krikščionių labdaros valgyklos lankymas	<p><i>Asmuo renkasi krikščionišką gyvenimo būdą – tampa sveikesnis ir teikia pirmenybę dvasinėms vertybėms:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis patenka į tikinčiųjų labdarinę organizaciją ir valgyklą.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Asmuo globojamas pasirenka narystę religinėje bendruomenėje.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus turintis priklausomybių nustoja rūkyti ir vartoti alkoholį, yra aprūpintas.</p>
Apgyvendinimas Nakvynės namuose	<p><i>Asmuo nepavyksta išvengti pavojingo veiksmo ar situacijos – žmogus praranda veiklumą / sveikatą / patenka į priklausomybę / praranda prestižą:</i></p> <p><i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis patenka į Nakvynės namus.</p> <p><i>Asmens veiksmai:</i> Jis kontaktuoja su dviem skirtingais asmenimis: vienas siūlo pasiskolinti pinigų išgerti alaus, o kita tikinti moteris kviečia tikėti, melstis, atgailauti. Dalyvis atlieka pavojingą veiksma – išgeria alkoholio, pasiduoda blogai įtakai.</p> <p><i>Rezultatas:</i> Žmogus spiriamas fizinės priklausomybės laikosi materialinių, o ne dvasinių</p>

	vertybių hierarchijos.
Maisto banko produktų gavimas	<i>Asmuo nepasinaudoja palankia situacija – gauna netinkamų / atsisako materialinių gėrybių:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvė sergu diabetu. <i>Asmens veiksmai:</i> Ji gauna Maisto banko paketus, kurių atsisako manydama gaunanti netinkamus produktus: daug batono, daug sūrelių ir iškart suvalgyt. <i>Rezultatas:</i> Materialinė pagalba natūra [produktais] netinkama asmeniniam atvejui.
Europos pagalbos labiausiai skurstantiems asmenims gavimas	<i>Asmuo stebi keistus valdžios veiksmus – gauna informaciją apie kitų žmonių kančias ir socialinės politikos situacijos pakitimus:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis pats gauna maisto produktų ir higienos priemonių, o nerimauja dėl kitų. <i>Asmens veiksmai:</i> Jis žiūri TV žinias ir palygina nukentėjusią nuo gaisro lietuvių šeimą su ukrainiečiais; stebi politikos konflikto dinamiką, kaip Prezidento matyti puikūs sprendimai Seime virsta nepatraukliais. <i>Rezultatas:</i> Žmogus stebisi dėl valstybės prioritetų remti užsieniečius, o ne skurstančius savo piliečius.
Pavežėjimas ir keliavimas drauge	<i>Asmuo sveikai gyvena, svajoja ir pasiekia, kad jo kūnas / siela patirtų gamtos / dvasinį poveikį:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis nematė jūros ir nebuvo užsienyje 45 metus, kol turėjo kojas. <i>Asmens veiksmai:</i> Jis pirmą kartą nuvažiavo prie jūros su Maltiečių bendruomene [po pandemijos] ir šitą pavasarį keliauja į Lurdą [Prancūziją]. <i>Rezultatas:</i> Žmogus be kojų tikisi keliauti ir patiria Dievo malonę kaip piligrimas kartu su Maltiečiais.
Dalyvavimas projektuose	<i>Asmuo pasinaudoja žiniomis apie analogiškus projektus – sprendžia apie išorinį dėmesį fizinei negaliai nelygiavertį kitai psichikos negaliai:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvė atsimena baikerius, kurie vieną pavasario dieną sugalvojo vežioti akluosius ir silpnaregius. <i>Asmens veiksmai:</i> Ji lygina vykdomus projektus, paprastai daugiau finansuojamus fizinei negaliai, o psichikos mažiau [į šalį]. Kritiškai kvestionuoja neteisingą požiūrį: [Tai atrodo, o ką mums geros nuotaikos nereik, gerų emocijų nereik? Bet kaip parašys antraštę: „Baikeriai durnius Vasaros gatvės“]. <i>Rezultatas:</i> Žmogus patiria atskirtį dėl psichikos diagnozės stigmos viešajame gyvenime. <i>Asmuo nedemonstruoja specialistui savo sunkios būklės ir nesako blogos nuotaikos/ įskaudinimo priežasties – negauna pagalbinių iš projekto:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvė gauna informacijos apie Pagalbos priimant sprendimus projektą, skirtą žmonėms su psichikos negalia. <i>Asmens veiksmai:</i> Ji kreipiasi, ieško informacijos <i>Google</i> ir atsisako dalyvauti dėl asmens lūkesčių neatitikimo ir dėl pačios projekto veikimo bendrijos netinkamos organizacijos, žemos reputacijos. <i>Rezultatas:</i> Žmogus jaučiasi įskaudintas ir negauna pagalbinių.
	<i>Kitas asmuo per daug nutolsta nuo grupės – praranda kontaktus / neatkuria kontaktų su neįgaliaisiais įvairiomis aplinkybėmis:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis gyvena pagal kasdienę rutiną: bažnyčia-namai-šuva. <i>Asmens veiksmai:</i> Jis lankė Neįgaliųjų agentūrą, važiuodavo į praktikos stotelę [kuri buvo prie namų], mokėsi tvarkyti rūbus, o persikėlus į kitą vietą nebevažiuoja. <i>Rezultatas:</i> Žmogus nebedalyvauja projekte, tingi važiuoti toliau iš namų [ypač žiemą, kai šalta].
Asmeninė asistento pagalba	<i>Asmuo susitinka su savo pagalbiniu – pasiekia, kad asistentas pas jį atvyktų:</i> <i>Pradinė situacija:</i> Tyrimo dalyvis turi fizinę negalią ir daugiausia laiko praleidžia namie. <i>Asmens veiksmai:</i> Jis kontaktuoja su asistentu Maltiečiu, apsiriboja parduotuve, būtina pagalba namuose, svarsto galimybę praleisti daugiau laisvalaikio kartu su kitu. <i>Rezultatas:</i> Žmogus gauna mokamą asmeninę pagalbą, padedančio asmens laikas ir gavėjo pajamos yra ribotos [„ne kosminės“].

Taigi vieniši ir neįgalūs žmonės turi įvairių šiuolaikinio gyvenimo reikmių ir pagalbos poreikių, kuri kainuoja nemažai išteklių. Kadangi tyrimo dalyvių gyvenimo reikmės, kaip matome iš aprašymų, būna individualiai patenkintos arba nepatenkintos, o pagalbos patyrimo rezultatai subjektyviai teigiami arba neigiami, tad, tikrumo dėlei, Petro teiginį „Kol kas aplinkui tokių žmonių nematau, <...> kurie norėtų ar galėtų paskolinti man pinigų“ (197-200) turime papildyti Emilijos reikšmingu teiginiu: „*Tai aš sakyčiau kažkokią paramą visą laiką aš gavau, ir galėdavau prisidurti prie savo menkos pensijos*“ (64-

65). Juodai paryškinti žodžiai lentelėje parodo, kad negalios situacijoje esančiam asmeniui pagrindinių gyvenimo poreikių patenkinimas dažnai suponuoja santykio su kitu žmogumi paiešką ar buvimą. Tai yra, pati negalia kuria aplinkybes, kurios „reikalauja“ išeiti iš vienatvės, kreipiantis į kitą asmenį dėl tarpininkavimo ar pagalbos. Kai kuriais atvejais pats asmuo su negalia tampa išvalgiu pagalbos patyrimo tarpininku, padedančiu kitam žmogui su negalia ieškoti adekvačios išeities („nuperka maisto ir galvoja, ką patarti dėl naujos judėjimo priemonės“). Vertinant asmens veiksmų rezultatus (3 lentelė), aiškėja, kad socialinių paslaugų, paminėtų lentelės kairėje, „formalumą“ tam tikra prasme kompensuoja kitų asmenų „neformalus“ dalyvavimas. Negalios situacijos palengvinimas, kaip socialinio darbo paslaugų tikslas, šiuo požiūriu koreliuoja su vienatvės situacijos „palengvinimu“, kuris įvyksta paslaugų teikimo procese dalyvaujant kitiems daugiau ar mažiau pažįstamiems asmenims.

e) „Neatsirado gyvenime žmogus toks, kuriam aš tikčiau, kad vienas kitą galėtume papildyti“.

Kai žmogus patiria vienatvę, vienišumą ar abiejų derinį, tai asmeniškai gali išgyventi kaip gyvenimo partnerio neturėjimą, kad jai ar jam nepavyksta atkreipti kažkokio vyriškio ar merginos dėmesį, būti meilės vertu subjektu / kito dėmesio objektu. Humanistinės-egzistencinės krypties terapeutai (Rogers, Yalom ir kiti) bei psichoanalitikai (Freudas ir kt.) gydymui vienišus žmones pabrėžia intymumo/artimumo poreikio svarbą asmeniui ir suvokimo, kad Aš esu vertas būti mylima(-s). Tai atsiskleidžia vienišų vidutinio amžiaus moterų tyrimo interviu metu, dvi iš trijų reflektuoja intencijos svarbą rasti tinkamą partnerį.

Vieniša Emilija galimai patyrė nerimą / baime, kad nepavyks atkreipti reikšmingo partnerio dėmesį, nes ji pasirodys esanti kitoniška [negraži, nesveika?], o potencialus partneris [sveikas, normalių galimybių], galbūt, išsigąs jos negalios. Kai jai pavyko atkreipti vyriškio dėmesį „tarp“ neįgaliųjų, nusivylė artimesniu bendravimu, nes abipusiškumas priklauso nuo to, ką jam suteikia abu partneriai, kaip kažkas grynai asmeniškai: „*Ir būdavo ir pažintis kartais su vyriškiu. Bet kažkaip, .. kaip rast tokį, kurio neišgąsdintų va tokia situacija. Tai aš bendravau su pačiais neįgaliaisiais, bet labai susidūriau ir su egoizmu, su viskuo, tai aš kažkaip nusivyliau net ir artimesniu bendravimu su.. savo, kaip sakant, su.. savo tarpo žmonėm*“ (54-57). Vieniša moteris galimai tikisi ir nori, kad reikšmingas partneris jaustų jai draugišką meilę, supratimą, pagarbą, seksualinį potraukį arba visų šių reiškinių derinį. Kai vyras arba draugas pasišalina iš bendravimo arba nekreipia tinkamo dėmesio, likusi partnerė galimai išgyvena savojo Aš kaip meilės santykio dalyvės tapatumo krizę. Abipusio artimumo stoka atveria vienatvės patyrimo šaltinį net būnant drauge, kaip gražiai apibūdina Justina: „*Dar yra ir kita vienatvės forma, bet čia turbūt ne tas, vienatvė yra dviese, bet čia yra vienatvė, kai grįžti, tarkim, į namus, būni su savo mintim pastoviai, kai grįžti į namus ir niekas tavęs nelaukia, niekas nepasitinka, kai esi užmirštas, nesvarbu kai kada tave supa žmonės, kurie tavęs neklauso ir negirdi*“ (20-23).

Tuo tarpu vieniši vidutinio amžiaus vyrai – visi trys interviu dalyviai nelinkę pasakoti apie savo tarpasmeninius ryšius, partnerių paiešką ir skyrybas, tiksliai konstatuoja: „*Jeigu esu tarkim nevedęs ir*

neturiu vaikų, tai aš esu vienišas“ (Petras, 13); „Draugė yra,(...) jos vyras miręs, bet yra sūnus. <...> Bet vat kol kas nesusideda pas mus(..)“ (Gediminas, 52-53, 56); „Nu vienas, vienas aš jau seniai pradėjau gyventi (...), vienas vos ne dvidešimt metų. <...> Sakau, vos ne dvidešimt metų jau kaip vienas. Vientovė kaip ir nebaisi man (..)“ (Povilas, 2; 4). Kaip tyrėja atkreipiau dėmesį į šių vyrų atsakymų tylią intonaciją (teko paprašyti garsiau kalbėti), į pauzes, tariamą žodelių reikšmę „kaip ir“ (lyg, tarsi – ekalba.lt). Uždaviau jautrų klausimą: „Kas yra Jūsų geriausias draugas arba draugė?“ Tyrimo dalyvis Gediminas susimąstė ir tapo atviresnis, sugretino savo draugystės su moterimi ir su Dievu analogiją: „Draugas. Kas mano draugas? Draugas. Dievas gal. Jis ir psichologas, ir gydytojas. Padeda. Ne, Dievas siunčia draugų, ačiū Dievui už draugę, kuri yra su manim. Kad padeda irgi. <...> Tik vienas žmogus, su kuriuo tik galiu pasikalbėti. Nes kitam pasakai, žiūrėk jau kitas žino, kas pas tave, kokia bėda“ (293-297). Anksčiau išsiskyręs šis vyras įsisąmonina vedybinį lūkestį – „visokių yra svajonių, pvz., ten kad ir šeimą dar sukurt, kad vienišam nelikt“ (51), tačiau renkasi artimą draugę, kuri atsidūrusi tam tikroje situacijoje – turi sūnų palaidūną ko-priklausomybės situacijoje, todėl Gediminas negali vesti partnerės.

Taigi vieniši tyrimo dalyviai trokšta artimumo ir pripažinimo būti laikomi meilės vertais asmenimis nežiūrint negalios, jų sąmonėje atsispindi vientovės įveikos intencionalus lūkestis, kuris atrandamas moters ir vyro meilėje. Krikščioniško tikėjimo požiūriu, „negera žmogui būti vienam. Padarysiu jam tinkamą bendrininką“ (Pr 2, 18), vyras ir moteris yra sukurti pagal Dievo „paveikslą ir panašumą“ (Pr 1, 26). Tikintis vienišas žmogus nukreipia savo sąmonės žvilgsnio horizontą link Transcendencijos – įvardija Dievą kaip idealų draugą, psichologą, gydytoją, turintį ypatingų sugebėjimų, juk Dievas yra pati tobuliausia asmeninė Būtis.

f) „Nėra nei rutinos tos, laisvo laiko daug ir nežinai pradžioj ką su tuo laiku daryti“.

Vientovės jausmą įvairiomis aplinkybėmis patiria žmonės namų gyvenamojo pasaulio kasdienybėje, praradę kontaktus ar per daug nutolę nuo savo artimųjų, kartais netekę artimiausio žmogaus. Kai labai trūksta kito žmogaus buvimo, prisiminimai asocijuojami, pavyzdžiui, su aplinkos garsais, lyg kažkas juda, durų atidarymu, maistu, žaislais, dienotvarkės organizavimu pagal kitą žmogų, nors kontaktų tikrovėje atkurti neįmanoma.

Mūsų tyrimo dalyvių vientovės išgyvenimų asociacijų apraiškos ir intensyvumo laipsniai skiriasi. Šie laipsniai atitinka individualų žmogaus „ne kartu su kitais“ egzistavimo patyrimą, kuris ryškiai išgyvenamas *atitinkamu laiku*.

„Vientovė būtų, mano atveju, sakiau, sunkiausia yra valgyti vienam: pusryčiai, pietūs, vakarienė. Gal tada labiausiai pasijunta, kad nu tu kaip ir vienas. Visu kitu metu tu kaip ir užimtas, kaip ir nesijaučia. Nežinau, an tas būnent labiausiai stringa. Jei pamatau, kad namie nieko nėra, ir aš valgau viena, tai tada būna sunkus momentas, aš netgi perkandu vos ne užkandžius, kad man nereiktų sėdėt prie stalo vienai. O daugiau tai nežinau. Jeigu vaizdžiai tariant, tai ta akimirka man būtų vientovė kaip tokia.

Arba jeigu matau, kad žmogus valgo vienas, tarkim kokia močiutė ar kažkas, tai dažniausiai jau einu sėstis kur nors netoli, nes žinau, kad gali būti irgi sunkiai“ (Lolita, 17-24).

Taip pat vienatvė ryškiau patiriama savaitgaliais: *„Savaitgalius dažniausiai leidžiu vienas. Priklauso tikrai, ar yra renginys koks nors savaitgalį ar nėra. Jei yra ir aš turiu galimybę išeit iš namų, galiu praeit po kažkokius renginius ar sudalyvaut kažkokuose renginiuose. Kaip neseniai vieną savaitgalį sudalyvavau Vilniaus gimtadienyje, bet šiaip dažniausiai savaitgalį praleidžiu vienas. Nes savaitgalį dažniausiai būna tokios dienos, kai kiti žmonės irgi ilsisi, tai tenka būti savaitgalį dažniausiai vienam namuose“ (Petras, 152-157).*

Atėjus šventėms Petras pasijunta dar labiau vienišas: *„Šiuo metu dažniausiai šventes, kadangi vienas gyvenu, praleidžiu vienas, bet jeigu yra kažkokių alternatyvų, kur galima su draugais švęsti ar pan., tai tada, jeigu yra tokia galimybė, stengiuosi su draugais atšvęst, bet jeigu yra tokia galimybė. <...> Dabar būnu vienas, bet kiekvienas žmogus, kuris norėtų kartu švęsti kažkokią šventę, visada yra laukiamas. Visada man maloniau švęst su draugais negu vienam“ (144-150).*

Dėl socialinių kontaktų apribojimo pandemijos laiku ir dabar dar po Covid'o Emilijai yra likę reiškiniai labai rimti, ji jaučiasi labai blogai ir įsitikinusi, kad tai ir neįgalumą paaštrino: *„Dabar ypatingai ir per Covid'ą, ir per šventes negalėjau išvažiuot, dvejus metus negalėjau per šventes nuvažiuoti pas artimuosius į Panevėžį. Nes pirmas buvo karantinas ir draudžiama į kitą savivaldybę, o dabar ir per Velykas, ir per Kalėdas gulėjau ligoninėje. <...> Dabar aš tą vienišumą labai pradėjau jausti, vėl iš naujo <...> Tokių metų kaip paskutiniai per visą gyvenimą neturėjau“ (Emilija, 35-38; 53-54).*

Kartais susiklosto tokios nepalankios gyvenimo objektyvios ir neobjektyvios aplinkybės, kad vienišai moteriai Justinai pagimdžius du vaikus, teko juos dėl regėjimo negalios ir teismo sprendimo atiduoti auginti globėjams seneliams kitame miestelyje. Justina išgyvena, kad retai galinti aplankyti savo mažą sūnelį, nors gyvena dviejų kambarių socialiniame būste, tačiau negauna reikiamos socialinės pagalbos paslaugų motinai ir vaikui, todėl ji jaučiasi ypatingai vieniša: *„Nu taip, ypač paskutiniu metu kaip čia prasidėjo, aišku čia po visų karantinų, bet po to laiko, kai aš atidaviau mažametį sūnų tėčiui, tą ne savo tėčiui, o savo vaiko tėčiui, tai vieniša pasijutau. Nebėra nei rutinos tos, laisvo laiko daug ir nežinau pradžioj, ką su tuo laiku daryti, ir prie vaiko žaislų negalėjau prisiliest ir dabar yra tas“ (30-33).* Vienatvė reiškia nusistovėjusios socialinės praktikos rutinos suardymą.

Apibendrinant vienu gyvenančių žmonių be šeimos aplinkybės įvairuoja, tačiau vienatvė paprastai ryškiau atsispindi sąmonėje ir jautriau atsiliepia asmeniui turint daugiau laisvo laiko. Remiantis šiais pavyzdžiais, galima skirti aktualią, „chronišką“ ir „potencialią“ arba laikiną situacijos išgyvenimo prasme žmogaus vienatvės patyrimo būsenas. Susitikimo su artimaisiais, leidžiamo laiko drauge, darnių tarpusavio santykių (at)kuriant socialinius kontaktus siekimas – vienišo asmens pastebimas socialinės ir

emocinės pagalbos poreikis, kad, anot Povilo, „nu su belekuo, nu tai kas ateitų, su tuo ir pašnekėtum“ (119).

g) *„Atrodo...nuo tavęs visas pasaulis atsisuka į kitą pusę“*. Šiuolaikinio žmogaus reikšmingos patirtys – vienišumo nerimas ir pamatinė žmogiškosios egzistencijos vienatvė. Moustakas vienatvės nerimą ir egzistencinę vienatvę laiko priešybėmis, o apskritai vienatvę laiko neišvengiama, tikra, tiesiogiai patiriama, žmogiškosios egzistencijos duotybe ir esminga sąmoningumo sąlyga (plg. Moustakas, 2008, p. 86).

Kad Emilija vieniša ir kad ji neišvengia abiejų šių patyrimų, išreiškta jos žodžiais: *„Yra ta skausminga vienatvė, kurią kartais jauti. Ar tai būtų kažkoks egzistencinis nerimas, ar tai būtų, nu kad vat kitiem kažkaip kitaip klostosi, tau nesiklosto. Mano net vardas iš lotynų kalbos reiškia „pasekėją, vienišų moterų globėją“ (26-28)*. Nerimo, nesėkmės, likimo refleksija atspindi žmogaus buvimo vienišam egzistencijos būseną. Emilijai reikia *prasmės supratimo*, kad įgytų vidinės atramos ir stiprybės, kad negąsdintų likimo baimė, neužvaldytų buvimo vienišai nerimas ir dvasinis skausmas. Reikia ir kūrybinės drąsos, kad priimtų neišvengiamą egzistencinę *mano vienintelio gyvenimo vienatvę*, todėl ji rašo savo *Aš* būsenų dienoraštį.

Vienatvės patyrimas yra neatsiejamas nuo tikinčiojo žmogaus egzistencijos, jos *prasmė* tokia pat svarbi, kaip ir netikinčiajam. Savo vienišo gyvenimo prasmę bando atrasti Gediminas: *„O vienatvė būna, žinoma, sunku, atrodo tada, kad nuo tavęs visas pasaulis atsisuka į kitą pusę. Nežinau kodėl. Mano išėitis tokia. Aš važiuoju kažkur tai ieškoti paguodos, pas žmones pasikalbėt kažkaip tai. Nors Dievas būna arti, gali pasikalbėt su Juo, bet aš nežinau, gal nejauti tos šilumos. Kažkaip vat sako, Dievas irgi kalba per žmogų. Tai vat, ar pralinksmina kas nors, ar pralinksmina vaikas ar kas. Tada aš vėl nesijaučiu vienišas, bet labai man tada gera būna, kaip bebūtų. Vienam blogai žmogui, kaip bebūtų vis tiek“ (42-48)*. Jausdamas egzistencinę vienatvę, Gediminas tai sieja su atskirties, blogio ir šalčio emociniu patyrimu ir šioje situacijoje sąmoningai taiko „vengimo ir išsiblaškyimo“ strategiją.

Egzistencinė terapija siūlo priešingą metodą – savo vienatvės „praktikavimą“, nes „vengimo ir atsiribojimo strategija niekada neatstos brendimą skatinančios, ugdančios tikros, gyvos vienatvės patirties poveikio“ (Moustakas, 2008, p. 89). Kad ir kokios pagalbos sau ar kitam strategijos būtų taikomos, kad ir kokius religinius, psichologinius ar sociologinius pavidalus vienatvė įgautų, kad ir kokią istoriją žmogus turėtų – tyrimo dalyvių patirtys atspindi egzistencinio ryšio ir buvimo kartu ilgesį. Kaip pavyzdys – Gediminas išvydęs svetimą vaiką džiaugiasi juo kaip savo artimu – tai *kito* žmogaus susiejimo su savimi pačiu žmoniškumu (nuoširdumu, nekaltumu, laimingumu) išraiška.

3.1.2.2. Tyrimo dalyvių negalios patyrimo situacijos ir pagalbos poreikiai

a) *„Negalia, nu jinai yra dvipusis reikalas“: pusiausvyros paieška tarp kūrybingumo ir*

sudėtingumo. Mes, kaip socialiniai darbuotojai, susiduriame su kitais už mūsų esančiais žmonėmis, patiriančiais vienokią ar kitokią negalią, tačiau tik iš išorės. Negalia dažnu atveju neliečia žmogaus – to, kuris esu *Aš* pats / pati asmeniškai. Tačiau tyrimo klausimas „Ką jums šiandien reiškia gyventi negalios situacijoje?“ faktiškai palietė kiekvieną atskirą pokalbio dalyvį asmeniškai, kuris patiria savo negalią iš vidaus ir kaip žmogus, ir išgyvendamas tik ir išimtinai savo *Aš*. Tai skirtingi ir kitokie patyrimai – kito žmogaus negalios ir asmens savo paties negalios. Taip pat ryškiai skiriasi mūsų tyrimo trijų dalyvių nuo gimimo su negalia bei trijų interviu dalyvių – įgijusių negalią suaugus – patyrimai.

Pasak Lolitos, patiriančios įgimtą cerebrinį paralyžių, galima net suabejoti, ar visus negalios atvejus pagrįstai laikome vienareikšmiai *pozityviu* dalyku – ar čia neturime dviejų vienas į kitą neredukuojamų patyrimų: „*Iš vienos pusės, tai yra kažkoks tai papildomas kūrybingumas, nes tu išmoksti suktis įvairiose situacijose. Nėra lifto, o tu nori į teatrą, tai tu išmoksti apseiti ir su laiptais, ir su viskuo. Yra tų pozityvių dalykų, išmoksti labai daug. Iš aklujų, iš neregių tiksliau labai daug išmokau, apie tai, kad nieko nematant galima pasirūpinti savimi. Kurtieji ten irgi turi netgi savo kurtumo kultūrą kaip tokią, gestų kalbą, yra gražių ir įdomių dalykų. Ir yra ta antra dalis, yra ta sunkioji dalis, apie kurią kaip ir nemadodį šnekėt ir negalima šnekėt, nes tai yra žmogaus teisių pažeidimas. Reikia sakyti, kad negalia yra gerai ir tik gerai. Aš su tuo nelabai sutinku. Yra dvi pusės. Reikia išmokti kažkaip tai palaikyti pusiausvyrą tarp abiejų, kad galėtum tiesiog ramiai gyventi. Neapsimesti, kad tau nebūna sunkių dienų ir neapsimesti, kad tau, aš nežinau, absoliučiai viskas sunku. Iš tikrųjų būna ir taip, ir taip“ (26-36). Esama neabejotino pagrindo kalbėti apie neįgaliųjų žmonių teises ir kūrybingumą, bet negalima neigti negalios patyrimo nebendramatiškumo. Lolita daro išvadą apie negalios fenomeno įprastą tapatumą ir normalumą: „*Tai yra ganėtinai standartiška, sakyčiau, netgi taip*“ (Lolita, 37).*

b) „Kas tingi pasiduot, įveikia viską“: susigyvenimas su įgimtu nepatogumu ar pasidavimas nevilčiai. Pamatę žmogų aklą nuo gimimo bet kuris iš mūsų galime patirti nerimą ir susirūpinimą dėl žmogaus gyvenamojo pasaulio patyrimo ribotumo. Filosofai tai interpretuoja kaip žmogaus egzistencinio „statuso“ ontinį atsitiktinumą (lot. *esse contingens*), žmogiškosios prigimties netobulumą, visos tikrovės patyrimo galimybių ribotumą. Ar šis susirūpinimas pagrįstas, ar mes galime pakankamai empatiškai suprasti kitokį asmens patyrimą? Ar žmogaus ontinis-prigimtinis „negalios statusas“ yra pakankamai svarbus, o galbūt didelis iššūkis mūsų, kaip socialinių darbuotojų, pagalbos santykiui „kartu su kitokiais“ klientais?

Justinos pavyzdys ir žodžiai atskleidžia, kad fizinė negalia – aklumas jai reiškia ne tik savo *kūno* patyrimą (tamsą), bet dinamiškai persmelkia ir *emocinius* išgyvenimus (traumų rizikos baimė), ir asmens *veiksmus*, nuostatas, pasirinkimus. „*Tai aš visą gyvenimą toj situacijoje esu.<...> Tai ką reiškia čia tiesiog mano požiūris yra toks, kad kadangi aš nuo gimimo nematau ir čia kitaip nebus, nes nu dar taip nepatobulėjom, kad aš galėčiau matyt.<...> Tai čia yra nepatogumas, su kuriuo turi susigyvent arba ne. Kadangi aš susigyvenau taip, kaip man išeina. Vieni pasiduoda ir puola į nevilį, į depresiją.<...> Ir daro*

nesąmones įvairias gyvenime, o kiti nepasiduoda. Tai vat toks mano moto – kas tingi pasiduot, įveikia viską. [Tyrėja nusišypso, nors pokalbio dalyvė to negali matyti]. Tai kadangi aš tingiu pasiduot ir viską bandau įveikt“ (37-48). Įgimta negalia tartum persmelkia ir apima visą žmogų, fenomenologiškai tariant, „visą psichosomatinę savo subjekto struktūrą“ (Wojtyła, 1997, p. 360), kokią Justina įgijo jau nuo gyvenimo pradžios, dar ilgai iki to, kai ji pradėjo samprotauti. Kai tapo suaugęs žmogus, įsisąmonino, kad negali peržengti savo aklumo ir nesitiki techninės pagalbos stebuklų, o negalios situacijoje mato dvi galimybes – taip, kaip jas supranta ką tik minėtoji Justina: „*Tai čia yra nepatogumas, su kuriuo turi susigyvent arba ne*“. Ši tyrimo dalyvė yra asmuo, kuri save atskleidžia sąmoningomis nuostatomis ir veiksmais, su visais psichosomatiniais sąlygotumais, ribotumais ar netobulumais, kurie kartu gali būti žmogaus integralumo dalis („*susigyvenau taip, kaip man išeina*“) arba savita dezintegracija („*vieni pasiduoda ir puola į neviltį, į depresiją ir daro nesąmones*“). Moteris susiformuoja ir pritaiko sau filosofinę-stoišką gyvenimo nuostatą: „*Kas tingi pasiduot, įveikia viską*“, kuri atlieka integracinę veikiančio asmens apsisprendimo ir savipagalbos funkciją.

c) „***Su negalia mano yra tokia dviprasmiška situacija***“: tarp ***nematomo žinojimo ir kontrolės praradimo baimės***. Žmogaus negalios patyrimas susiklosto iš paties savęs *vidinio* patyrimo bei *išorinio* patyrimo visų kitų žmonių, esančiame tiesioginiame pažintiniame kontakte su asmeniu. Tyrimo dalyvis Petras, patiriantis epilepsiją nuo gimimo, pažįsta save ir paaiškina lyg ekspertas, kad vidinis ir išorinis negalios patyrimai skiriasi, nėra adekvatūs, tapatūs ir gali būti visiškai neatitinkantys: „*Mano galbūt negalia skiriasi nuo kitų žmonių, nes mano negalia yra nematoma. Niekas negali pasakyt, kad aš sergu ar nesergu, ir kuriuo metu man yra gerai, kuriuo blogai*“ (30-32). Tai, kaip savo problemas mato Petras, yra ne mažiau svarbu ir žymiai aiškiau, negu tai, kaip jos atrodo aplinkiniams žmonėms: „*Pamatę mane gali visi nė neįtarti, kad aš kažkokią negalią turiu. Normaliai kaip ir visi kiti, gali paeit, gali kažką padaryt, įsitraukęs į veiklą. Nu viskas gerai, kone sveikas žmogus, bet šiek tiek yra problemų*“ (32-34). Šios problemos dėl „nematomos“ ligos kyla iš vidaus ir žadina asmens sąmoningumą, budrumą: „*Kadangi pas mane nematoma liga, niekas negali matyti smegenų žievės ir pasakyt, kada bus koks priepuolis. Tai būna, kad kartais aš atrodau kaip sveikas žmogus ir aš galiu daryti bet ką. Tiesa man yra irgi tam tikri ribojimai, kad negalima sunkiai kelt, reikia prisžiūrėt, kad tų priepuolių nebūtų. Man yra pagal tai medikai sukombinavę vaistus, kokius aš turiu vartot ir vaistus turiu vartot iki savo gyvenimo galo. Prisžiūrėt, kad nebūtų ten kažkokio streso, kažkokių tai blogų dalykų, kad neišprovokuotų priepuolių*“ (53-59). Savo kūno jautimas leidžia žmogui įsigilinti į savo savijautą tiek, kiek tai reikalinga savikontrolei ir sveikatai, tai vyksta dalyvaujant sąmonei įprastoje išgyvenimų tėkmėje. O galimą kiekvieno priepuolio atvejį, kuris yra nekontroliuojamas, kelia traumos ir skausmo grėsmę, Petras išgyvena su baimė: „*Dažnai kiti žmonės bijo to, kad ta mano negalia yra surišta su tam tikra medicinine pagalba. Jeigu žmogus sugeba man padėt, tai yra viskas tvarkoj, bet jeigu nėra kažkokios pagalbos ar*

kažkokio sugebėjimo kažką padaryt, tai tada gali būti blogai“ (35-37). Šioje priepuolio situacijoje baimės jausmas yra kliuvinys įgudusiai, profesionaliai pirmajai pagalbai.

Apibendrinant tyrime dalyvavę žmonės savo įgimtą negalią vadina dvilypę, įprastą, gerai pažįstamą ir kūrybingą išmokimą skatinančią asmeninę būseną, kuri gali sukelti kasdienių nepatogumų, o kartais sudėtingų iššūkių, emocinių išgyvenimų ir fizinių skausmų patyrimą. Šiems žmonėms svarbus savo kūno ir emocinės pusiausvyros bei racionalių gyvenimo nuostatų ir kontrolės subjektyvus suvokimas. Tyrime dalyvavę žmonės gyvena savarankiškai ir nesitiki kasdienės asmeninės pagalbos iš aplinkinių dėl negalios, o kritinėse situacijose pripažįsta profesionalios pagalbos poreikį.

d) „*Vsio... ir tada prasidėjo košmaras“: įgyta negalia kaip „biografinis lūžis“ (A. Schütz)*

Visai kitokia mūsų tyrime analizuojama trijų žmonių *įgyta* negalios patirtis. Jie kasdiene kalba tai vadina „košmaru“, „tragišku gyvenimu“, „trauma po traumos“, „gyvenimu be kojų“, „depresija“, „nežinomybė, ką daryt ir kaip daryt“, o mokslinė kalba ji gali būti pavadinta terminu „negalia kaip biografinis lūžis“, kuris vartojamas fenomenologinėje sociologijoje (A. Schütz, cit. iš J. Viluckienė, 2010).

Remiantis Emilijos, Povilo ir Gedimino asmeninėmis istorijomis, papasakotomis individualiai interviu metu, *įgyta* negalia atskleidžiama kaip subjektyviai išgyventa *pavojinga* tikrovė, iš tiesų sukėlusį grėsmę visam žmogaus gyvenimui beveik iki mirties. Kai šioms žmonėms nepavyko išvengti pavojingo veiksmo ar situacijos, jie prarado darbingumą ir žymią dalį savo socialinių vaidmenų, galimybių, sveikatos, sugriuvo savaime suprantamo pasaulio ir socialinių santykių „kartu su kitais“ vaizdas, *įgyta* diagnozė transformavo savojo *Aš* išgyvenimus bei padalino asmenines biografijas į du periodus: iki negalios ir po jos.

Trauminis įvykis (-iai) įsiskverbė į jų asmenines biografijas momentiniais ryškiais išgyvenimais, kurie sąmonėje *ne iš karto* atspindi negalią, tik *po kurio laiko* suvokiama, kad tai negalios patyrimas. Kaip pavyzdys Povilas norėtų „ištrinti“ lyg nuotrauką telefone prisiminimus, kaip dirbo sūnaus name pagalbinį darbą, lemiamu metu prarado budrumą pavojingoje situacijoje ant stogo, krito ir pasijuto bejėgis, su pavojingu į vidų patekusių objektu. Apie trauminį įvykį papasakojo tik po interviu išjungus mikrofoną, lėtai su pauzėmis (tyrėjai teko vėl įjungti įrašą): „*Vat ištryniau tą nuotrauką ..., ištrinta. Nu tai va nuo šitų va laiptų tik, nuo šitų laiptų buvau kopėčias pasistatęs ir čia va nudribau ant žemės. Nu tai kažkur tai apie keturi metrai aukštis... Ir taip aukštienlinkas ant nugaros...Ir dar burnoj vinys buvo (dalyvis nusišypsojo, o tyrėja sušuko: „Uojezau!“). Jaučiu, vinis taip lenda gerklėn, o aš guliu va taip va aukštiełnikas... ir noriu noriu noriu ant šono pasiverst ir negaliu, ir nesuprantu, kodėl. Paskui šiaip ne taip ant dešinio šono parsiverčiau ir vinį išspjoviau“ (205-211). Įsiskverbdama į asmens biografiją, fizinė negalia palieka skaudžius pėdsakus žmogaus kūne, anot Povilo, net gydytojai nepadedą: „*Skausmai, aišku, ten tie... tie tie liekanos, liekanos, kur kur liko nuo nuo nuo traumos, tai jie kaip ir ir, turbūt, jau iki grabo lentos ten bus jau, nes va kiek kiek pas gydytojus kreipeis, tai ir pfff“ (61-63).**

Kartais negalios patyrimas nėra pasyvus „tai, kas su žmogumi vyksta“, bet aktyvus „veikiančio Aš“ sąmoningas patyrimas. Kaip du priešingi pavyzdžiai – Gediminas ir Povilas judėjimo negalios situacijoje susipažįsta slaugos ligoninėje, jie mąsto ir veikia skirtingai. Gediminas išgėrinėjo: „Gal taip nebūtų, bet kaip apšalau dar trečią sykį, tai visai. Sakau, man prasidėjo, pirštus nupjovė, nè nesupratau, reikia toliau. Pinigai atsirado, vėl pradėjau gerti. Važinėjau, važinėjau kažkur, Naujojoje Vilnioje gyvenau Nakvynės namuose, taip užsuko, pakliuvau, užleidau kojas, vėl. Ne, dar nesupratau, dar reikia trečią sykį. Ir va taip. Ir vis tai pasitaiko žiemą. Nakvynės namuose, kaip apšalau trečią sykį, vasario mėnesį išvarė. O irgi vasaris tai palaidas buvo, minus du, toks nulinis, vienas plus, tai plus du naktį. Ir taip apšalau kojas“ (252-259). Tuo tarpu Povilas nepasiduoda žmogiškajam silpnumui ir nusivylimui: „Va turi judėjimo negalią, rankos kaip ir sveikos, galva ten protauja, viskas, o judi vežimėlyje <...> Aišku, ten buvo galima galima ir užpilt, ir ir ir ir gert, ir viską iš tos nevilties, nu vieni taip daro, kiti kitaip į gyvenimą žiūri. <...> Nu aš truputį kitaip žiūriu“ (30; 34-35; 37). Abudu šitie vyrai į savo įgytą negalią žvelgia skirtingai ir kalba apie „biografinį lūžį“ kaip moralinę dilemą: vienas dalyvis tarsi nesąmoningai ar neatsakingai reaguoja į aplinką: „tai, kas vyko su manimi, bet nesupratau“, o kitas sąmoningai apmąsto situaciją ir prisiima moralinę atsakomybę už savo veiksmus, priešindamasis aplinkinių pasidavimui ar aplinkybių įtakai: „iš tos nevilties, nu vieni taip daro [geria], nu aš truputį kitaip į gyvenimą žiūriu“.

Mūsų trijų tyrimo dalyvių įgytos negalios patyrimą tinka fenomenologiškai apibendrinti mokslininkės J. Viluckienės straipsnio „Negalia kaip biografinis lūžis“ išvados: „Isiskverbdama į asmens biografiją, negalia palieka pėdsakus ne tik jo kūne, bet taip pat transformuoja individualų ir socialinį identitetą bei reikalauja resocializacijos metu iš naujo atkurti sugriautą kasdienės tikrovės prasmės struktūrą, kuriai reikia naujo galiojančio paaiškinimo. Taigi negalia tampa reikšmingu veiksmu, lemiančiu tolimesnę asmens biografinę situaciją, nes daugeliu atveju dėl riboto mobilumo pasikeičia ne tik gyvenimo stilius, profesinis ar kitoks užimtumas, bet apskritai, požiūris į save ir savo gyvenimą, vyksta vertybinis perkainojimas“ (Viluckienė, 2010/1 (26), p. 116).

Apibendrinant mūsų tyrimo dalyvių gyvenimo situacijas jų patiriama vienatvė ir negalia yra ne tik labai įvairių specialių formų, vertybių socialinio darbo mokslo aprašymo, klasifikavimo ir kvalifikavimo. „Ne kartu su kitais“ sąvoka gali būti siejama su žmogaus vienatvės ir negalios patyrimu, ji leidžia geriau suprasti pagalbos kaip daugiopio poreikio save susieti „kartu su kitais ir gyvenimo situacija“ pagrindinę reikšmę. Čia fenomenologiam tyrimu nepradedame nuo teorinių definicijų ir modelių tokių kaip „socialinė stigma“, „socialinis deficitas“ (Rook, Peplau, 2008), „socialinė atskirtis“ (Mikulionienė ir kt., 2018) → „intervencija“ (Gvaldaitė, Švedaitė, 2005) arba „asmens dezintegracija“ → „integracija“ ir „dalyvavimas“ (Wojtyła, 1997), bet stengiamės pagalbos fenomeno pagrindinę reikšmę atskleisti asmens daugiopio gebėjimo veikti „(ne) kartu su kitais“ dinaminės tikrovės įžvalgomis. O pagrindine, mums rūpinčia pagalbos fenomeno praktine reikšme dalyviams jos

psichosocialiniai poreikiai skiriasi: emociniai, materialiniai, užimtumo, laisvalaikio praleidimo, kūrybos, klinikinės terapijos.

3.2. Pagalbos fenomeno „kartu su kitais magija“ – asmens Aš transformacija Mes-santykiuje

Trys tyrimo dalyviai pasakoja, kad po įgytos negalios išmėginimo seka pagalbos patyrimas, kurios poveikis interpretuotinas kaip paties asmens Aš pokytis – „transformacija“. Tai *pagalbos fenomenas terapinėje ir religinėje bendruomenėje*, kuris skiriasi nuo aukščiau aprašytų asmeninės pagalbos patirčių ir turi „magišką“ – psichologinių ir dvasinių bruožų. Todėl mūsų tyrimo dalyvių potrauminį pagalbos patyrimą pravartu paanalizuoti ir socialinio darbo rezultatų požiūriu, šiuo atveju, asmens Aš transformacijos Mes-santykių aspektu.

Povilas pasakoja savo reabilitacijos patyrimus kaip „pasakos apie žemę ir dangų“ pavyzdį:

„Ta reabilitacija tokia nevykus, atsiprašant, buvo (..) Santariškėse čia, Vilniuj. Paskui septynioliktai metais buvo pakartotinai Palangos reabilitacinėj ligoninėj, tai ten, Dieve, kaip žemė ir dangus skiriasi – kur kur Santariškių ir kur Palanga. Atvirai pasakius, tai net nesinorėjo važiuot iš tenai, iš Palangos, jau sakiau, stuburą laužk dar kartą, kad dar trim mėnesiams pasilik. Taip.

T: Nieko sau...

D: Jo, jo. Sakau ir ir ir Palangoj, vat po Palangos, po septynioliktų metų, tai vat, ten, aišku, kaip ten nieko, nu ta prasme dėl dėl dėl traumos, kas dėl traumos tai ten nieko nepagelbėjo, bet, bet, bet galvelę tai atstatė gerai“ (7-15).

Paskui Povilas tęsia palyginimą ir prisimena profesionalus: *„O Palangoj Palangoj (..) visai kiti žmonės, visai kita aplinka: tos seselės, tos slaugės ten ten nu viskas“ (220-221)*. Tada paaiškina: *„Jo, tai ten (..) veiklos buvo per akis. Tai man, sakau, man po po trijų metų vat (..) lovos ir ir ir tenai pakliuvus, tai aš kaip kaip į pasaką kokią“ (231-232)*.

Taigi mūsų tyrimo dalyvis gaunamas reabilitacijos paslaugas vertina *subjektyviai*: dviejose ligoninėse fiziškai nepagelbėjo, bet vienoje iš jų psichologiškai „galvelę atstatė gerai“. Jis pažymi, kad „*buvo veiklos per akis*“, taigi ne tik pateko į patrauklią aplinką prie jūros, kur malonu būti, bet vienišas žmogus realizavo dalyvavimo poreikį terapinėje bendruomenėje ir išgyveno veikimo bendrumą „kartu su kitais“. Povilas vėl siekia, kad jis patektų ten pat, kur patyrė terapinės pagalbos „pasakišką“ poveikį: *„Na tai jau dabar tikiuos vat skambinsiuos su šitais ir irgi (..) ištrūksiu iš iš iš šito...“ (232-233)*, svajoja ištrūkti iš namų vienumos. Iš vyro palyginimo aiškėja, kas jam tapo svarbiausia – net už kūno sveikatą svarbiau ir už patrauklią gamtinę aplinką: *„...jau sakiau, stuburą laužk dar kartą, kad dar trim mėnesiams pasilik“* – būtent puikūs pagalbos specialistų ir pacientų-likimo draugų *santykiai*, kurie įgavo unikalią, personalinę, nepakartojamą vertę: *„Tai vat devynioliktai – dvidešimtai jau tada buvau vėl Palangon reabilitacijon nuvažiavęs, buvau dvidešimt dienų. (..) Bet jau tada jau (..) nebuvo tokios kompanijos ir ir jau ne taip buvo linksma, kaip kaip kaip septynioliktai. Septynioliktai tai išvis pasaka.*

*Dvidešimt keturios dienos buvo (.) nu (pf) ir ir ir ta aplinka, ir gydytojai, ir ir seselės, ir ir ir ir ir vat tie visi (.), kaip sakant, draugai ten“ (225-229). Terapinės bendruomenės santykiai po trejų metų čia pakitę, ir pats Povilas jau kitoks, nes unikalūs socialiniai kontaktai kuriami čia ir dabar, o socialiniai vaidmenys ne visada nuspėjami. Tačiau vieno, neįgalaus asmens *Aš transformacija buvo realus įvykis*, ko gero, asmenybės psichologinį pokytį daugiausia lėmė pagalbos santykių raida terapinėje-reabilitacinėje bendruomenėje – individų *Aš* virtimas *Mes*-santykiais (Schütz, plg. Viluckienė, 2011).*

Kartais atrodo priešingai, kad ligoninėse asmuo pasijunta ypač vienišas su savo negalia ir praranda dalį savo tapatybių, kaip pavyzdys Emilija: „*Dar skaudus jausmas, kad, jei nusilpsti, neišeini iš ligoninių, niekas tavęs nebekviečia, pamiršta ir esi praradęs ankstesnes tapatybes, nes apskritai, kuo daugiau asmuo su psichikos negalia turi vaidmenų, tuo geresnė jo sveikata“ (137-139). Klinikinis socialinis darbas tokio efekto ir siekia – kuo daugiau dėmesio kliento santykiams, kuris „pasireiškia per santykius su specialistu ir aplinkos žmonėmis, nes per juos klientas gali atrasti savo problemų ir krizių prasmes, naudodamas užslėptus išteklius, išgyventi krizines situacijas“ (Gvaldaitė, 2018, p. 104).*

Tyrimo dalyvis Gediminas patiria asmens *Aš* dvasinę transformaciją religinėje bendruomenėje. Aprašysime ir paanalizuosime šį procesą kaip tyrėjos šiek tiek „nutolintą“ naratyvą.

I pradinė situacija: Gediminas buvo slaugos ligoninėje po galūnių operacijų.

Informacijos gavimas: Panašaus likimo draugas pasiūlė susitikti su tikinčiom moterim. Gediminas pamato pažįstamo veido nuotrauką ir susimąsto apie Dievą.

Asmens veiksmai: Moterys pakviečia, ir Gediminas važiuoja į Bažnyčią, atgailauja, kai už jį visi meldžiasi.

Rezultatas: Vyro gera, linksma nuotaika, kad gali ištrūkti iš ligoninės, kur tie patys veidai.

II pradinė situacija: Gediminas sulaukė tikinčių žmonių globos labdaros valgykloj. Negalėjo atsisakyti rūkymo ir laukė Krikšto.

Asmens veiksmai: Vyras yra pakeliui į bažnyčią, nors tiksliai nežino, kur jį nuveš. Sutiko pranašus iš Vokietijos, kurie meldėsi už jį ir matė ateitį, priėmė Krikštą.

Rezultatas: Gediminas jaučia Dievo baimę, kad gėrimas ir rūkymas atšoktų. Žmogus dėl Dievo malonės ir baimės atsisako žalingų įpročių, įveikia alkoholizmą ir rūkymą, jau 7 metai nevartoja.

III pradinė situacija: Gediminas yra nakvynės namuose.

Asmens veiksmai: Vienas gyventojas nori išmesti Naująjį Testamentą, Gediminas neleidžia jam išmesti ir pasilieka.

Rezultatas: Žmogui gaila Dievo Žodžio, jis gerbia Bibliją.

Taigi pirmiausia tyrimo dalyvis gauna *pavežėjimo paslaugą*, kad jis/jo kūnas patektų pas subjektus, galinčius paveikti dvasiškai – per atgailą ir maldą. Toliau šis žmogus gauna ne tik pavežėjimo paslaugas, bet ir *maldos dvasinę pagalbą* bei įgyja *asmeninių stiprybių* – dalyvavimo vaidmenį bendruomenėje, tikėjimą ir valią įveikti dvi priklausomybes, savivertę. Kai asmuo patiria *vidinę*

tapatumo transformaciją Aš-Mes religinėje bendruomenėje, pasikeičia jo vertybių hierarchija – dalyvis teikia pirmenybę dvasinėms vertybėms (Dievo Žodžiui, Biblijai) vietoj anksčiau pirmenybę teiktiems materialiniams dalykams (pinigams, alui) ir tampa atsparus neigiamai *kito* (antipodo vaidmens) ar konformistinei kitų (sugėrovų kompanijos) įtakai.

Šių tyrimo dalyvių asmenines biografijas galima padalinti ne į du, o į tris periodus: iki negalios, išbandymas po negalios ir asmens *Aš* transformacija bendruomenėje. Socialinės pagalbos fenomeno „magišką“ psichologinį-dvasinį poveikį sukuria *Mes*-santykiai, tačiau asmenybės *Aš* transformacijos laukiamų rezultatų neįmanoma racionaliai, tikslingai ir formaliai socialinėse institucijose suplanuoti, suvadybinti.

Išvados

1. Mokslinėje ir filosofinėje literatūroje žmogaus vienatvės patyrimas aiškinamas daugiopai kaip fenomenas ir problema, aktuali socialinio darbo kontekste. Socialinio darbo profesionalams padėtų tobulinti kompetencijas tarpdisciplininės žinios apie žmogaus vienatvės negalios situacijoje patyrimą, pagrįstos vienatvės tyrimų konceptualiomis priegomis ir filosofinio mąstymo tradicija.

2. Kad ir kokios teorinės paradigmos būtų taikomos socialiniame darbe, jos atskleidžia žmogaus patyrimo konceptualizacijos lygmenis: nuo filosofinių-egzistencinių žmogaus vienatvės prigimties, gyvenimo būdo apmąstymų *per se*, fenomenologinių sąmonės, santykių su kitais subjektyvių fenomenų reikšmių iki kūrimo psichologijos ir sociologijos sistemingesnių teiginių rinkinių apie vienatvės fenomeno ryšius su kitais žmogaus patyrimo aspektais.

3. Išanalizavus tyrime dalyvavusių, vienu gyvenančių mieste ir skirtingą negalią bei gyvenimo patirtį turinčių, vyrų ir moterų pasakojimus, atskleisti du pagalbos patyrimo tipai: *teigiamas* ir *neigiamas* visiems jiems bendro veikimo ir tarpusavio santykių patyrimo bruožai. Tyrimo duomenys atskleidė pagalbos ir vienatvės fenomenų dvilypumą:

I. „Kartu su kitais“ patyrimas:

a) *teigiama pagalbos reikšmė*: vieni gyvenantys ir neįgalūs žmonės reikšmingą pagalbą vadina savanorišką, lygiavertį, abipusį, supratingą, draugišką savitarpio santykį, teikiantį emocinį pasitenkinimą ir naudą, atvirą, be baimės prašyti ir gauti esant silpnai sveikatai, motyvuojantį narystei bendruomenėje, bendrą laisvalaikio praleidimą, lankant namuose, bendraujant, valgant ir įprasminant kasdienybės ir švenčių laiką;

b) *neigiama pagalbos reikšmė arba jos stoka*: vieniši ir neįgalūs žmonės nepageidauja pagalbos imitavimo demonstruojant jos išorines apraiškas viešai, stereotipinio neįgalaus asmens tapatinimo su vienišu žmogumi, šališko dėmesio kuriai nors vienai neįgaliųjų grupei, projektų priimant sprendimus už suaugusius, terapijos netinkamu laiku, materialinės paramos (piniginės pašalpos, maisto produktų)

skyrimo neatsižvelgiant į individualius atvejus, neprofesionalų, dėl kurių nepavyksta išvengti traumų, žmogus jaučiasi nesaugus, kyla grėsmėsveikatai, sukeliamas fizinis skausmas, patenkama į ligoninę.

II. „Ne kartu su kitais“ patyrimas:

a) *teigiamas Aš viena(-s) aspektas*: gera vienuma apibūdinama kaip žmogaus intraverto poreikis – ramus namų gyvenimo stilius, pabuvimas su savimi, tyla ir poilsis nuo bendrų triukšmingų veiklų, kai gera savijauta be nerimo, kūrybingai įveikiamos vienatvės ir psichikos problemos rašant, globojant augintinius, savarankiškas aukšta savivertė neprašant pagalbos, prisitaikymas, pripratimas prie vienatvės, kai nepriartėjama prie netinkamos gyventi aplinkos, išvengiama nepageidaujamų kontaktų; siekimas užsibrėžto tikslo, sugebėjimas atlikti ilgą monotonišką darbą, užsigrūdinimas, veiklų ir finansų planavimas, pasirinkimas ekonomiško gyvenimo būdo, Aš naujo gyvenimo pradžia, akūrimas savęs ir nauja asmeninio gyvenimo perspektyva;

b) *neigiamas vienišumas / atskirtis nuo kitų*: tyrimo dalyviai įvardija šiuos skausmingus patyrimus – egzistencinį nerimą, „artimųjų“, draugų nutolimą ir apleistumą; skausmingą liūdesį be veiklos (savirealizacijos); nusivylimą artimesniu bendravimu, buvimą paliktam partnerio, net vaikų paėmimą iš motinos; nesėkmę lyginant su kitais, nežinojimą apie formalią asmeninę pagalbą; nepasitenkinimą paskirtomis standartinėmis išmokomis; diagnozę, transformuojančią Aš išgyvenimą – žmogus įgijęs negalią, tampa socialiai remtinu; negebėjimą pakeisti ligos / Covid pandemijos situacijos, kūno sunkumo, ribų patyrimą; bejėgiškumo jausmą gulint ligoninėse ir vienišas šventes, atskirtį nuo artimųjų per Covido karantiną, socialinę deprivaciją ir jos pasekmes psichikos sveikatai; stigmatizuojančias nuostatas neįgalaus žmogaus atžvilgiu, netinkamumą darbo rinkai, nutraukimą savanorystės, mokslų, negalėjimą dalyvauti Neįgaliųjų centre dėl įvairių aplinkybių.

4. Tyrime dalyvavę vyrai ir moterys subjektyviai išgyvena individualias vienatvės ir negalios patyrimo situacijas kaip sudėtingą gyvenamojo pasaulio realybę, per daug atitolusią nuo jų artimųjų gyvenamojo pasaulio. Kai kurioms jaunoms moterims vienatvė ir negalia, nežiūrint stigmatizuojančių visuomenės nuostatų ir savojo kitoniškumo, asocijuojasi su Aš galimybėmis ir idealistinėmis intencijomis bei poreikiais kurti sėkmingą šeimą, studijuoti ir įgyti aukštąjį išsilavinimą, dirbti socialinį darbą, savanoriauti bendruomenėje, susitikti su draugais ir užsiimti kūryba, mokslu, sportu, terapija ar verslu laisvalaikiu. Vyresnio amžiaus vyrams vienatvė ir negalia asocijuojasi su Aš netektomis fizinėmis, profesinio darbo, materialinėmis galimybėmis, šeimos skyrybomis, mažiau ambicingomis intencijomis bei gyvenimo reikmių, užimtumo veiklos, medicininės, techninės, asmeninės pagalbos ir dalyvavimo bendruomenėje poreikiais.

5. Tyrimo dalyvių asmeninių nuostatų gaunant ir teikiant pagalbą analizė atskleidžia įvairius bendruomeninio ar tarpasmeninio pobūdžio ryšius: vienišam ir neįgaliam žmogui gali būti priimtinesnės iš socialinių darbuotojų – svetimųjų - gaunamos (formalios) paslaugos, negu iš artimųjų (neformalios), kai veikiama „kartu su kitu“ laikantis šių nuostatų: asmens vertės – žmogiškumo,

nesavanaudiško dėmesingumo kitam, atsakomybės-autonomijos, atleidimo dėl netobulumų, pasitikėjimo-solidarumo, lygiavertiškumo – grįžtamojo ryšio ir pastangų abipusiškumo.

6. Remiantis kelių žmonių „biografinio lūžio“ po įgytos negalios išgyvenimų analizės rezultatais, buvo atskleistas naujas pagalbos teikimo bendruomenėje (terapinėje ir religinėje) fenomenas – „magiškas“ psichologinis-dvasinis *Mes*-santykių poveikis asmenybės *Aš* transformacijai: asmenys iš naujo susiformuoja tapatumą ir savivertę, sukuria naują biografijos etapą, socialinius kontaktus, vaidmenis ir vertybes, įveikia priklausomybes ir vienišumą.

Literatūros sąrašas

1. Alaggia R., Millington G. Male Child Sexual Abuse: A Phenomenology of Betrayal // *Clinical Social Work Journal*, 2008, Nr. 36, p. 265–275.
2. Alone. Tarptautinė ataskaita. (2019). Egzistencinė vienatvė. Geriausia praktika iš pasaulio organizacijų ir pacientų perspektyvos. *Europos Sąjungos programos „Erasmus +“ projektas* Nr. 2019-1-PL01-KA202-064933. Prieiga per internetą: https://kvk.lt/wp-content/uploads/2020/11/ALONE_IO1-International-Report_FINAL_EN_for_partners_vertimui-LT1.pdf.
3. Anzenbacher, A. (1992). Filosofijos įvadas. Vilnius: Katalikų pasaulis.
4. Baranauskienė I, Kovalenko A., Leonova I. Psichologiniai veiksniai, darantys įtaką studentų, turinčių klausos sutrikimų, vienišumo jausmui. *Specialusis ugdymas* 2020 1 (41), DOI: 10.21277/se.v1i41.557, p. 141-171 [žiūrėta 2023 m. sausio 08 d.] Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB0001:J.04~2020~1605373491858/J.04~2020~1605373491858.pdf>.
5. Beneševičiūtė I. Neįgaliųjų socialinis dalyvavimas neįgaliųjų nevyriausybių organizacijų veiklose. *Pedagogika* 2014, t. 115, Nr. 3, p. 147–162. [žiūrėta 2022 m. sausio 08 d.] Prieiga per internetą: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/Pedagogika/article/view/1712/1197>.
6. Bergmark, A., Oscarsson, L. (1992). The Limits of Phenomenology and Objectivity: On the Encounter between Scientism and Practice. *British Association of Social Workers*, 22, 121–132.
7. Black, C., Enos, R. (1981). Using Phenomenology in Clinical Social Work: A Poetic Pilgrimage. *Clinical Social Work Journal*, 9 (1), 34–43.
8. Bogdanova, N., Švedaitė-Sakalauskė, B. (2010). Egzistencialistinė paradigma socialiniame darbe: ribos ir galimybės. *Acta paedagogica Vilnensia*, 24, 9–19.
9. Butėnaitė J., Sondaitė J., Mockus A. Components of Existential Crisis: A Theoretical Analysis. *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach*, 2016, 18, p. 9-27 [žiūrėta 2022 m. sausio 08 d.] Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/handle/20.500.12259/32983>.
10. European Commission Joint Research Centre (JRC). (2021). Loneliness in the EU. Insights from surveys and online media data. *JRC Science for Policy Report*. Prieiga per internetą: [loneliness_in_the_eu_insights_from_surveys_and_online_media_data_online.pdf](https://ec.europa.eu/jrc/en/loneliness_in_the_eu_insights_from_surveys_and_online_media_data_online.pdf).
11. Gaižauskaitė I., Vyšniauskienė S. Vyresnio amžiaus žmonių potencialas savanoriškai veiklai ir pagalba vienišiams vyresnio amžiaus žmonėms. Tyrimo ataskaitos santrauka // Parengta vykdant projektą „Geri kaimynai – stipri bendruomenė“, finansuotą pagal

- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos priemonės. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, 2019 [žiūrėta 2022 m. sausio 08 d.] Prieiga per internetą: https://www.redcross.lt/sites/redcross.lt/files/rk_lstc_santrauka_svetainei.pdf.
12. Gevorgianienė, V., Mataitytė-Diržienė, J., Augutienė, R., Gerikaitė, G. (2023). Socialinių paslaugų srities darbuotojų profesinių kompetencijų tobulinimo 1 etapo (pilotinio) poreikių tyrimo ataskaita. *Lietuvos socialinio darbo asociacija*. Nepublikuota.
 - Giorgi, A., Giorgi, B. (2008). Phenomenology // *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*, ed. by J. A. Smith. London: Sage, 2008, p. 25-50.
 - Jonkus D. Ar egzistuoja fenomenologinės filosofijos tradicija Lietuvoje? // *Problemos*, 2010, Nr. 78, p. 62–73.
 13. Morrissey M. B. Phenomenology of Pain and Suffering at the End of Life: A Humanistic Perspective in Gerontological Health and Social Work // *Journal of Social Work in End-Of-Life & Palliative Care*, 2011 Nr. 7, p. 14–38 [žiūrėta 2022 m. sausio 26 d.] Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15524256.2011.548045>.
 14. Moustakas, C. E. (2008). *Vienatvė*. Kaunas: Žmogaus psichologijos studija.
 15. Nicola W. Living “Illegally”: On the Phenomenology of an Undocumented Immigrant // *Clinical Social Work Journal*, New York: Springer Science+Business Media, 2017 January 28, p. 1-8.
 16. Ordille J. Phenomenology in End-of-Life Care: Implications for Philosophy and Clinical Practice // *Clinical Social Work Journal*, 2016, Nr. 44, p. 170–178.
 17. Pascal J., Johnson N., Dore C., Trainor R. The Lived Experience of Doing Phenomenology. Perspectives from Beginning Health Science Postgraduate Researchers // *Qualitative Social Work*, 2010, Nr. 10 (2): 172–189.
 18. Russell, P., L. (2006). The Phenomenology of Affect. *Smith College Studies in Social Work*, 76, 1–2, 67–70. Prieiga per internetą: http://dx.doi.org/10.1300/J497v76n01_07.
 19. Sanders J. E. Phenomenology and intersubjectivity: considerations for webcamfacilitated psychotherapy // *Journal of Social Work Practice*, 2019, Nr. 33 (2), p. 173–184
 20. Seinfeld, J. (2008). A Commentary on “Male Child“ Sexual Abuse: A Phenomenology of Betrayal. *Clinical Social Work Journal*, 36, 277–279.
 21. Starr J. M. Toward a Social Phenomenology of Aging: Studying The Self Process in Biographical Work. // *Aging and Human Development*, 1982-8, Nr. 16 (4), p. 255-270.
 22. Sverdiolas A., Kačerauskas T. Fenomenologija Lietuvoje // *Problemos*, 2008 Nr. 74, p. 16–26.
 23. Šliogeris, A. (1992). Martynas Heidegeris: kaukė ir būtis. *Martynas Heidegeris. Rinktiniai raštai*, 5-23.

24. Švedaitė-Sakalauskė, B., Gvaldaitė, L., Buzaitytė-Kašalynienė, J. (2014). „Nepaisomi profesionalai“: socialiniai darbuotojai ir jų galia // *Socialinė Teorija. Empirija. Politika ir Praktika*. 9, 21-36.

24. Wojtyła, K. (1997). *Asmuo ir veiksmai*. Vilnius: Aidai.

Priedai

1 priedas. Informuotas sutikimas

Tyrimo dalyvio informavimo forma

Asmenų, turinčių fizinę ir/ar psichosocialinę negalią dalyvavimo tyrimuose etika

Šio dokumento paskirtis – suteikti Jums informacijos apie tyrimą, jo tikslus, procedūras, Jūsų vaidmenį, teises bei gauti Jūsų sutikimą dalyvauti tyrime.

Informacija apie tyrimą

Tyrimo sritis – Socialinis darbas

Tyrimo pagrindimas – Šis tyrimas bus atliekamas Vilniaus universitete Socialinio darbo ir socialinės gerovės katedroje. Magistrinio darbo tyrimo rezultatai padės atrasti pagrindines *vienatvės* problemos priežastis ir leis pateikti rekomendacijas apie galimus jos sprendimus ir pagalbos būdus.

Kita svarbi informacija apie tyrimą:

Tyrimo trukmė – 2022 m. vasaris-balandis

Tyrimas kokybinis, atliekamas tik Lietuvoje

Tiriamųjų skaičius – 6 asmenys

Prieš tyrimą Jūsų prašysiu pasirašyti informuoto sutikimo dalyvauti tyrime formą.

Informacija apie asmens vaidmenį ir teises

Kviečiu Jus dalyvauti interviu pokalbyje, skirtame pažeidžiamų asmenų, būtent suaugusių, turinčių negalią fizinę ir/ar psichikos patirčiai apie vienatvę ir gaunamą pagalbą.

Tyrimo rezultatai padės siekti pagerinti vienišų asmenų su negalia patirtį.

Duomenims rinkti bus daromas interviu ir naudojami keli atviri klausimai.

Dalyvavimas šiame tyrime yra savanoriškas.

Jūs galite sutikti arba atsisakyti dalyvauti tyrime laisva valia.

Už dalyvavimą tyrime neatlyginama.

Jokia jūsų pasakyta asmeninė informacija nebus atskleista.

Pokalbis su Jumis bus įrašomas diktofonu, tačiau įrašas bus sunaikinamas iš karto perrašius jį į tekstą.

Interviu įrašą girdės tik jį ėmęs ir perrašęs žmogus.

Perrašant bus panaikinamos visos detalės apie Jus (vardas, miesto rajonas, darbovietė ir pan.). Bus naudojami tik bendri duomenys, Jūsų vardas bus pakeistas.

Sutikimas dalyvauti apklausoje

Perskaičiau pateiktą informaciją, man paaiškinta tyrimo esmė ir tikslas.

Aš supratau apie ką bus kalbama.

Pats/pati sutikau dalyvauti tyrime ir leidžiu naudoti duomenis tyrimui.

Man garantavo asmeninių duomenų saugumą.

Supratau, kad galiu bet kada pasitraukti.

Asmens vardas, pavardė: _____
(didžiosiomis raidėmis)

Asmens parašas: _____ *Data:* _____

Tyrėjo(s) studentės vardas, pavardė, parašas: Vilija Zeliankienė _____

2 priedas. Tyrimo interviu klausimai

1. Prašau, papasakokite apie savo gyvenimą, kai pradėjote gyventi viena(s).
2. O kas Jums yra vienvė? Į ką jinai Jums panaši? Ar jaučiatės vieniša(s)?
3. Ką Jums šiandien reiškia gyventi negalios situacijoje?
4. Visi mes kada nors tikimės pagalbos, ją gauname ir teikiame kitiems. Ar buvo kas suteikė svarbiu metu Jums reikalingą pagalbą? Gal galite apie tai papasakoti?
5. Galbūt yra tokių vietų ar situacijų, kur jaučiatės taip gerai, kad apsieinate be kitų?
6. Kaip jaučiatės, kai pats/pati padedat kitiems? Iš ko pagalbos santykis tarpusavio susideda?
7. Kas dar galėtų padėti išgyventi negalią ir vienvė Jums ir kitiems, apie ką svajojate?

Papildomi klausimai apie socialinį tinklą ir kontekstą

8. Kas prižiūrėtų namus, jeigu išvyktumėte iš miesto?
9. Su kuo aptartumėte savo mokslo ar darbo reikalus, jei studijujete ar dirbate?
10. Kas padėjo susitvarkyti namus per paskutinius 3 mėnesius?
11. Su kuo planuojate, kaip praleisti laisvalaikį, su kuo jį leidžiate ar einate į kavinę?
12. Kas yra Jūsų geriausias draugas(-ė)?
13. Su kuo dalijatės asmeniniais rūpesčiais, problemomis?
14. Kieno patarimo klaustumėte, prieš priimdamas svarbų sprendimą?
15. Iš ko galėtumėte pasiskolinti nemažą sumą pinigų?
16. Kas dar šiame Jūsų name gyvena apie 15 metų?
17. Gal norėtumėte dar kažką pasakyti, ko aš nepaklausiau?

Labai dėkoju už pokalbį!

3 priedas. Emilijos interviu transkripcija

T: Prašau papasakok apie savo gyvenimą, kaip pradėjai gyventi viena?

D: Kaip pradėjau gyventi viena? Na, tai aš nuo septyniolikos metų pradėjau studijuoti Vilniaus pedagoginiam universitete. Na, ir tada prasidėjo savarankiškas gyvenimas, nes tėvai gyveno Panevėžio rajone. Tai aš taip pripratau. Bet paskui man, kai suėjo dvidešimt ketveri metai, aš patyriau psichozę ir labai sunkią, pirmąkart gyvenime. Ir po jos aš dar dirbau trejus metus, sėkmingai. Nors minimaliai ten vaistų reikėjo vartot. Aš vieną tabletę net prisimenu, kad su britva skaldžiau į šešiolika dalių. Man reikėjo tik simboliškai tų vaistų, bet po trejų metų vėl man pasikartojė, ir aš tada gavau neįgalumą ir aš buvau taip pasimetęs, likusi su labai maža išmoka ir aš dar tuomet nuomavau pas tokią bobutę nu savo būstelį. Ir aš tiesiog nu grįžau namo, nes man buvo labai blogai. Tai va ir tokie buvo dveji metai gilios depresijos

labai tušti, labai skausmingi, nes toli nuo draugų. Draugai ir į užsienius išvažiavo, ir tuo metu šeimas kūrė. Taip visiškai buvau apleista, nu tragiškai gyvenau. Bet mama sako: „užteks, aš tau duosiu pinigų nuomai, važiuok į Vilnių ir gyvenk nuo manęs nepriklausoma“. Nu, tai aš tada vėl grįžau į Vilnių ir vėl kūriau savo gyvenimą, bet skaityk nuo nulio. Pradžioje kas mėnesį tik nueidavau tik pas gydytoją arba su bičiule sekmadieniais dalyvaudavome Bernardinų Šv. Mišiose, nes šokiomis dienomis draugė dirbdavo ir galėjo man skirti dėmesį tik savaitgaliais. Nu, tai va. Tada atsirado pacientų klubas, tada tame pacientų klube aš vis gaudavau naujų užduočių, tai valdybos narė, tai paskui į žurnalą rašiau, dar vėliau buvau į tarptautinę valdybą išrinkta šešeriem metams. Tai prasidėjo kelionės. Pasidariau tokia, nu. Remisijos periodas buvo, galėjau daug ką nuveikti.

T: O kas tau yra vienatvė?

D: Vienatvė...

T: Į ką jinai galėtų būtų panaši?

D: Man yra dviejų tipų vienatvės. Kai tokia gera vienatvė. Kai grįžti namo nuo visko pavargęs, ir norisi pailsėti tyliai, kai kaimynai tyli, netriukšmauja. Tai čia tokia kaip žmogaus intraverto vienatvė. Nes pabūni tarp žmonių, išsiblašakai, išsitaškai ir po to reikia to tokio pabuvimo vienam. Aš vieniša, bet ne viena. Bet yra ta skausminga vienatvė, kurią kartais jauti. Ar tai būtų kažkoks egzistencinis nerimas, ar tai būtų, nu kad vat kitiem kažkaip kitaip klostosi, tau nesiklosto. Mano net vardas iš lotynų kalbos reiškia „pasekėją, vienišų moterų globėją“. Vat tas atrodo, tai, jeigu neįgalumas, tai pasmerktas vienišumui. Bet aš pati dirbau <...> ten, kur daug žmonių, kaip sakant, tokių, net ir aklų, ir su fizinėm stipriom negaliom, bet yra tikrai turinčių šeimą ir visai sėkmingai gyvenančių. Tai man ta vat kita vienatvė tai tokia skausmingesnė, bet ją irgi reikia kažkaip pernešt. Nu tai. Dabar tai, man jinai sustiprėja, kai aš netenku veiklos. Baigiau savanorystę, suradau darbą, išėjau iš darbo, kad galėčiau pradėti Magistro studijas, nes neturėjau sveikatos kartu dirbti ir mokytis, bet jas dėl paaštrėjusios ligos ir persirgto Covid'o teko nutraukti. Likau kaip „ant ledo“ su vienintele pacientės tapatybe. Dabar ypatingai ir per Covid'ą, ir per šventes negalėjau išvažiuot, dvejus metus negalėjau per šventes nuvažiuoti pas artimuosius į Panevėžį. Nes pirmas buvo karantinas ir draudžiama į kitą savivaldybę, o dabar ir per Velykas, ir per Kalėdas gulėjau ligoninėje. Nu tai man toks vat. Dabar aš tą vienišumą labai pradėjau jausti, vėl iš naujo, nes aš kažkaip įpratus būt tarp žmonių, suktis tarp žmonių, man reikia draugų. Aišku, iki tam tikros ribos, kol aš nuvargstu, bet kaip ir kiekvienam reik pailsėti. Man reikia daugiau poilsio, šiek tiek daugiau ir miego dėl savo ligos. Bet aš visiškai sugebu, kaip sakant, iki šiol aš sugebėjau nu kažkokioj srity būt naudinga ir man pačiai patiko jos.

T: Dar noriu paklausti, čia truputį užsiminei apie tai, ką tau šiandien reiškia gyventi negalios situacijoje. Ar tai susiję su tavo..., padidina vienatvę, kažkaip ar susiję ar nesusiję su tavo negalios situacija?

D: Labai susiję. Nes jeigu aš būčiau sveika, aš rasčiau daug galimybių, kaip ir anksčiau. Aš ir versdavau filmus, ir versdavau radijo laidas, ir netgi kariuomenėje dirbau, beveik trejus metus išdirbau. Nu tai aš rasdavau kur save padėti, kaip užsidirbt pinigų. O dabar man ypatingai vat šie paskutiniai metai buvo kaip niekad sunkūs. Ir nu aš..., dar paklauskite.

T: Tiesiog ką tau reiškia ta negalios situacija?

D: Aišku pagilina. Nes kažkaip atrodo, aišku, jeigu tu neįgalus, atrodo tau ir kažkaip nepriklauso niekas, va tas toks kažkaip yra tokia nuotaika, paskyrė tau išmoką ir tiek. O, pavyzdžiui, aš tos pagalbos, kadangi iki šiol buvau pakankamai savarankiška, aš jos neprašiau. Dabar dar ir po po Covid'o man yra likę reiškiniai labai rimti liekamieji, tai man dabar ypatingai blogai. Tokių metų kaip paskutiniai per visą gyvenimą neturėjau. Tai man tas ir tą neįgalumą paaštrino. Ir būdavo ir pažintis kartais su vyriškiu. Bet kažkaip, .. kaip rast tokį, kurio neišgąsdintų va tokia situacija. Tai aš bendravau su pačiais neįgaliaisiais,

bet labai susidūriau ir su egoizmu, su viskuo, tai aš kažkaip nusivyliau net ir artimesniu bendravimu su.. savo, kaip sakant, su.. savo tarpo žmonėm.

T: Norėjau klausti dabar apie pagalbą. Vis tiek visi čia ir gaunam, ir teikiam pagalbą. Tai ar buvo, kas suteikė tau svarbiu metu reikalingą pagalbą ir ką galėtum apie tai papasakoti?

D: Pagalba buvo, bet aš ją pati suradau. Niekas neatnešė ant lėkštelės. Pvz., kad ir tas pacientų klubas. Ten buvo kaip ir man pagalba, ir mano savanorystė, ten trylika metų aš išbuvau. Paskui pagalba buvo tai, kad atsirado socialinės įmonės ir kad aš su savo kodu galėjau būti įdarbinta. Tai vėl pagalba kaip iš valstybės ir iš, sakykim, direktorės, kuri priėmė. Paskui pagalba buvo iš valstybės, finansinė, nes aš gavau stipendiją besimokydama. Tai aš sakyčiau kažkokią paramą visąlaik aš gavau, ir galėdavau prisidurt prie savo menkos pensijos. Arba dar aš esu vertėja, tai aš dar honorarus kartais gaudavau. Kai turėdavau nu tokio atliekamo laiko, kad neužmirščiau kalbų, nes mano išsilavinimas užsienio kalbos, tai aš versdavau. Tai kad man va tokios grynos pagalbos iki šiol, kad vat ateitų į namus, kažką padėtų tvarkyti, man ir nereikėjo. Aš ir pati kažkada norėjau darbintis ketvirtadaliu etatu ir padėti neįgaliesiems. Bet dabar man labai nusilpo sveikata. Tai aš tos pagalbos ir draugių prašiau, ir kaimynės prašiau, kai man buvo labai sunku. Šį pusmetį tiesiog man reikėjo tos pagalbos, bet aš nežinojau apie egzistuojančius tuos projektus, kad pagalba teikiama. Nes dar ir mano diagnozė yra stigmatizuojama kaip psichikos liga, paprasčiausiai, jei vykdavau koks projektas, paprastai tai fizinei negaliai pagalba, o mūsų kažkaip, nežinau, taip į šalį. Aš atsimenu. Buvo baikeriai, kurie vieną pavasario dieną sugalvojo vežioti akluosius ir silpnaregius. Tai atrodo, o ką mums geros nuotaikos nereik, gerų emocijų nereik? Bet kaip parašys antraštę: „Baikeriai durnius vežioja iš Vasaros gatvės“. Gal neparašys, bet tai tarsi atrodo neįmanoma. Nu tai. Labiausiai įskaudino, kai per Covid'ą aš parašiau, kad man reikia pagalbos, ten Valakupių reabilitacijos centre atsirado, ji vadinosi Pagalba priimant sprendimus. Tai ten pasakė, kad tau bus suteikta pagalba tris valandas pokalbių per savaitę siūlo. Tai aš parašiau: atsiprašau, aš tris valandas turiu su kuo pasikalbėti. Dar gyva mama, sesė turiu, daug draugų. Sakau man nereikia, išbraukite mane iš to projekto. Tada sužinojau, kad dalis telefonu, o dar gal tik kokia viena valanda bus kažkoks pasivaikščiokimas. Tas mane tarsi įskaudino. Dar pasigūglinau: ta, kuri veda, visiškai ten ne psichologė, jina kažkokio ministro žmona, o tas ministras milijoną pavogęs. Aš pasigūglinau (juokiasi). Tai man išvis krito reputacija ir aš atsisakiau tokio projekto, bet jis būtent buvo su psichikos negalia. Tai va. Irgi dar. Kažkada reikėjo psichologo, vienai Lietuvos sutrikusios psichikos globos bendrijai ieškojau. Irgi aš pati per draugę suradau tą psichologę, bet lankyti negalėjau, nes buvo labai ankstus rytas. O man su vaistais kai miegu, man labai sunku keltis buvo, būtent tuo periodu. Man visaip maišosi ta dienotvarkė, priklausomai nuo tų vaistų. Ir vat net negalėjau psichologinės pagalbos priimti. Kažkada gaudavau Maisto banko paketus, bet aš sergu diabetu. Ir ten tokie produktai: daug batono, daug sūrelių, kas man negalima ir iškart suvalgyt, tai nu netinkama man. Tai kažkokie vat bandymai asmeninės pagalbos buvo, bet nelabai vat visi tinkami būtent man.

T: Galbūt yra tokių vietų ar situacijų, kur jautiesi taip gerai, kad visai nereikia kitų, apseini be kitų?

D: Tai aš praktiškai aš iki šiol gerai jaučiausi, išskyrus paūmėjimo periodus. Tas apsiėjimas be kitų, nežinau, aš jeigu nuvažiuodavau prie ežero ar prie jūros, visada būdavo kažkokia kompanija. Aš, jeigu išvažiuot, tai viena nelabai. Daug kartų viena savarankiškai skrisdavau ir į daugelį Europos šalių. Šiaip man gerai vienai ir namuose, kai nėra patologinio nerimo, kai sveikata pagerėja, tai man visai gerai ir namuose, bet turiu būtinai kažkur išeit, su kažkuo bendraut, nu vat tas ir to šiek tiek dabar trūksta. Gydytoja neseniai pasakė, kad mano depresija pagilėjo ir atkakli nemiga atsirado dėl socialinės deprivacijos.

T: O kaip tu jautiesi, kai minėjai, kad ir pati savanoriavai, kai padedi kitiems. Kaip tu jautiesi, ką gali padėti kitiems?

D: Iš pradžių buvau kaip socialinė darbuotoja įdarbinta darbovietėje, o paskui pradėjau projektus rašyti. Aš labai gerai jaučiausi. Man nėra žmogaus neįgalus, kuris man keltų kažkokius nu jausmus, tokius, tokį, kad atmetimą, pasibjaurėjimą keltų. Man jie visi simpatiški, aš randu bendrą kalbą, nu ir man tas labai daug davė.

T: Iš ko, kaip tu įsivaizduoji, tas pagalbos santykis susikuria?

Susikuria dėl to, kad aš visiškai neteikiu pagalbos. Aš būnu savimi ir bendrauju kaip su lygiaverčiais žmonėm. Ir tas. Kad aš čia teikiu pagalba, aš net neįsivardiju. Kadangi mes visi kažkokie vienodi ten buvom. Tai man tas pagalbos teikimas toks kaip išryškėjęs nebuvo. Tiesiog aš dirbau savo darbą tarp įvairių negalių ir man tas atradau save tiesiog. Tai įvardyčiau labiau savitarpio pagalba.

T: O čia apie tą savanorystę irgi galioja kitoj vietoj, kai tu savanoriavai?

D: O kai aš buvau pacientų klube, tai ten labai reikalinga buvo mano pagalba. Nes leidom žurnalą, reikėjo versti iš kelių kalbų, tas žurnalas, vis didėjo jo kokybė, populiarumas, tiražas. Labai daug prie to prisidėjau. Tai nebuvo tokia pagalba, kad fiziškai reikia, bet dalyvavimas renginiuose, paskui pasidalijimas, kas naujausia psichiatrijoje, kas įdomu, apie vaistus, apie gydymo būdus, apie alternatyvas. Tai labai daug prirašiau ir kalbėjomės, ir mes ten ir socialinius darbuotojus iš Vokietijos ten priimdavom, nes jie porą kartų pas mus buvo atvažiavę. Tai taip labai tokia buvau reprezentuojanti gan figūra (juokiasi) tuo metu ir tokia pagalba buvo ir kitiems.

T: Bendruomenėje?

D: Didžiausias įvertinimas savų bendruomenėje buvo žodžiai: „Man geriau su tavim pabendravus“.

T: Gal dar gali pasakyti, kas gali padėti, kaip įveikti negalią ir vienatvę tau ir kitiems. Apie ką svajoji?

D: Nu dabar tikrai svajoju, kad, kai man sunkiausia, kad nors kartą į savaitę ateitų kažkoks žmogus, kuris mane neteistų, jeigu aš, pavyzdžiui, nesusitvarkius, nes tuo metu tikrai negaliu galbūt, nes būna tokių dienų ir kad taip draugiškai pabūtų. Man tai svarbu. Per metus, kai gydžiausi daug kartų ligoninėse, mano valgio gaminimo įgūdžiai suprastėjo, užsimiršo, nors aš ir anksčiau nebuvau labai gera virėja, bet dabar išvis kažkaip. O tas man irgi būtų svarbu. Tai vat apie tokią pagalbą dabar, kai sunku. O kai man lengviau, tai norėčiau irgi organizacijų, dabar mūsų ta ankstesnė pacientų grupė beveik išnyko, nebevykdo projektų, sumažėjo narių skaičius. Tai aš irgi norėčiau rasti kažkokią irgi grupę, bendruomenę, kur gerai jausčiaus, man tas irgi labai svarbu. Kad kažkokios bent jau keturios valandos per dieną būtų leidžiamos prasmingai, su kažkuo.

T: Gal dar norėtum kažką pasakyti, ko aš nepaklausiau?

D: Neįsivaizduoju dabar iš karto. Šiaip tai dar man rašyt labai patinka. Gal čia irgi vienišo žmogaus bruožas. Nes aš rašau. Pradėjau rašyti poeziją, būsenų dienoraštį poetiškai, kaip aš jaučiuosi tada, kai man nemiga, panikos ataka, nerimas, vienatvė. Mano tokie eilėraščių pavadinimai. Na ir. O šiaip tai daugiau vertimais užsiimu. Tas irgi reikalauja vienatvės ir tylos. Tai tarsi, bet man būtinai reikia žmonių, būtinai reikia kažkiek tai valandų į dieną pabūt, pabendraut, nors pakalbėt telefonu. Nu va taip. Dar skaudus jausmas, kad, jei nusilpsti, neišeini iš ligoninių, niekas tavęs nebekviečia, pamiršta ir esi praradęs ankstesnes tapatybes, nes apskritai, kuo daugiau asmuo su psichikos negalia turi vaidmenų, tuo geresnė jo sveikata.

T: Ačiū, nevarginsiu daugiau.